

Ференц Молнар

ДЕЧАЦИ
ПАВЛОВЕ УЛИЦЕ

БИБЛИОТЕКА ПРОСВЕТА БЕОГРАД

Ференц Молнар

**ДЕЧАЦИ
ПАВЛОВЕ
УЛИЦЕ**

I

У дванаест и три четврти. баш онога тренутка када на катедри природописне дворане, после дугог и безуспешног експериментисања, на крају крајева и на једвите јаде, као награда за нервозна ишчекивања, у безбојном пламену Бунзенове лампе¹ букну диван, као смарагд зелен лук, као знак да је електрични спој, за који је господин професор тврдио како ће зелено обојити пламен, пламен одиста и обојио зелено: тачно у дванаест и три четврти, баш у том победничком тренутку, забруја у дворишту суседне куће вергл и тиме одједном ишчезе сва озбиљност. Прозори су били широм отворени на топлем мартовском дану, а на крилима свежег пролетњег поветарца улете у учионицу музика. Била је то некаква весела мађарска мелодија, која је на верглу добила ритам марша и брујала тако обесно, тако бечки, да би се цео разред најрадије смешио, чак их је било који су јој се одиста смешили. У Бунзеновој лампи је весело буктао зелени лук и њега су још посматрали неколико дечака из прве клупе. Али остали су гледали кроз прозор, кроз који су се могли видети кровови суседних ниских кућа, а у даљини, у златном подневу, црквени торањ, на чијем се сату велика казаљка утешно приближавала ка броју дванаест. И, загледавши се тако кроз прозор, са музиком су ушли у дворану и други гласо-

¹ *Бунзенина лампа* – справа за извођење хемијских експеримената

ви који не спадају амо. Свирали су кочијаши. у неком дворишту је певала једна слушкиња, али нешто сасвим друго а не оно што је свирао вергл. И одједном се узнемири цео разред. Неки стадоше претурати међу књигама. уреднији убрисаше пера. Бока затвори малу. црвеном кожом превучену мастионицу. која је имала врло згодну конструкцију тако да из ње никада није могло истећи мастило сем када је човек стави у цеп. Челе покупи листове који су код њега замењивали књиге. јер је Челе био кицош и није носио под пазухом читаву библиотеку као остали. него је имао обичај да понесе само потребне листове. па и њих брижљиво подељене по унутрашњим и спољашњим цеповима. Чонакош у последњој клупи зевну као какав водени коњ коме је досадно. Вајс преврну цепове и истресе из њих све преподневне мрве. преостале тамо од кифле коју је Вајс од десет сати до један штрпкао из цела. парче по парче. Гереб стаде под скамијом вући ноге као што чини онај ко хоће да устане. а Барабаш је без икаквог зазора раширио под клупом. на колону. мушему. сложивши на њој књиге по величини. стегнувши их каишем тако јако да је и клупа зашкрипала. а сам он се зацрвенео. – једном речју. сви су чинили припреме за полазак и једино господин професор није хтео примити к знању да ће кроз пет минута бити крај свему, него је пренео свој благи поглед преко многих чупавих дечјих глава и рекао:

– Шта је то?

Тада настаде велика тишина. Мртва тишина. Барабаш је морао да пусти каиш. Гереб је подвукао ноге пода се. Вајс је вратио цепове унутра. Чонакош

је руком заклонио уста и зевање довршио иза ње. Челе је оставио на миру своје „листовете“. Бока је брзо ставио у џеп црвену мастионицу, из које одмах, осетивши џеп, поче капати лепи плави антрацен.

– Шта је то? – понови господин професор, а тада су већ сви непомично седели на својим местима. Затим професор погледа према прозору кроз који је весело допирао звук вергла, као да је свакоме хтео показати како он не спада под професорски надзор. Али господин професор ипак строго погледа у правцу вергла и рече:

– Ченгеи, затвори прозор.

А Ченгеи, мали Ченгеи који је седео „у првој на првом“, устаде и, са својим озбиљним, строгим малим лишком, приђе прозору да га затвори.

У том тренутку Чонакош се нагну преко клупе и шапну једном малом плавом дечаку:

– Позор. Немечек!

Немечек опрезно погледа унатраг, затим на под. Докотрља се до њега мала лоптица од хартије. Он је подиже, разви. На једној страни је било написано: *Подај даље Боки.*

Немечек је знао да је то тек адреса, а да је само писмо, оно што истински има да се каже, на другој страни хартије. Али је Немечек био карактеран човек и није хтео да чита туђе писмо. И он је, дакле, начинио лоптицу од њега, сачекао погодан тренутак, па се сад нагну над ону улицу између два реда клупа и шапнуо:

– Позор. Бока!

А тада је Бока погледао на под, који је био уобичајено саобраћајно средство за поруке. Одиста, котрљајући се, долазила је лоптица од хартије. На

другој страни, дакле на оној коју плави Немечек из осећања поштења није прочитао, било је написано следеће:

Последње у шри главна скупиштина. Бирање председника на градилишту. Обнародовање.

Бока згужва у цеп папирић и још последњи пут стегну каишем већ спаковане књиге. Био је један сат. Електрични часовник поче брујати и сада је већ и господин професор знао да је часу крај. Угасио је Бунзенову лампу, одредио лекцију и вратио се у природописни кабинет, међу збирке, одакле су, чим се отворе врата, извиривале испуњене животиње и птице које су се кочопериле на полицама, са својим глупим стакленим очима, и где је, у једном углу, тихо али достојанствено, стајала тајна свих тајни, фантом фантома, један пожутео човечји костур.

И разред је за трен ока изашао из дворане. У великом степеништу са стубовима настаде дивља трка коју би само висока појава понеког професора међу гомилом бучне деце успорила у хитању. Тада би тркачи ублажили јурњаву, за један трен би настао мир, али, чим би професор на првом завијутку ишчезао, поново би почела трка спуштања низа степенице.

На капију је просто куљала војска деце. Половина десно, половина лево. И професори би ишли међу њима, а тада би слетали мали шешири. И сви би ишли уморно, гладно, блиставо сунчаном улицом. У глави би им била лака несвестица, која је тек полако ишчезавала гледањем многих веселих и занимљивих ствари што их пружа улица. Као да

су били мало ослобођено робље. посртали су од многог сунца и многог ваздуха. лутали су кроз овај бучни, свежи, ужурбани град, који за њих није био ништа друго до замршена мешавина кола, трамваја, улица, дућана, збрка кроз коју је требало пронаћи пут кући.

Челе се у потаји, под једном суседном капијом, погађао око беле халве². Наиме, човек што продаје белу халву безочно је подигао цене. Као што је познато, бела халва на целом свету стаје једну крајцару. То треба разумети тако да човек што продаје халву узме секирицу, па колико одсече једним ударцем од великог комада беле, лешником ишаране масе, то стаје једну крајцару¹. Пошто под капијом све стаје једну крајцару, она је, дакле, јединица. Једну крајцару стају на танку границу натакнуте три шљиве, три смокве, три половине ораха, све то замочено у течан шећер. Једну крајцару стаје велико парче ратлука а исто толико и кромпир-шећер. Једну крајцару чак стаје и такозвани ђачки оброк, који је пакован у мале кесице, и једна је од најукуснијих мешавина. Има ту лешника, сувог грожђа, малаге, парчића бомбона, уличног ђубрета, рошчића, бадема и мува. За једну крајцару ђачки оброк обухвата врло много плодова индустрије, биљног и животињског царства.

Челе се погађао, што је значило да је човек који продаје белу халву подигао цене. Познаваоци трговачких закона добро знају да се цене дижу и онда када је пазар скопчан с опасношћу. Тако су.

¹ *Халва* - врста посласанице

² *Крајцари* - бакарни новчић

на пример, скупи они азијски чајеви које каравани морају да преносе кроз пределе пуне разбојника. Ту опасност морамо да платимо ми, људи западне Европе. А човек што је продао белу халву неоспорно је имао трговачког духа, јер су га, сиротог, хтели да отерају из близине школе. Знао је он врло добро, ако баш хоће да га отерају, онда ће га и отерати, и да се не може довољно љубазно осмехивати на професоре који онуда пролазе, а да они у њему не виде непријатеља омладине.

– Деца сав свој новац троше код оног Италијана – говорили су. А Италијан је осећао да његова трговина крај гимназије неће бити дуговечна. Подигао је, дакле, цене. Када већ мора да иде, нека бар заради нешто. То је и рекао Челеу:

– Пре је све било једну крајцару. Одсад је све две крајцаре.

И док је с тешком муком изговарао ове речи, дивље је млатарао по ваздуху секирицом. Гереб шану Челеу:

– Баци шешир међу шећерлеме.

Челе је био одушевљен овом идејом. Ху, каква би то дивота била! Како би летеле бомбоне десно-лево! И како би се веселили дечаци!

Гереб, као какав ђаво, шаптао му је на уво заводничке речи:

– Баци шешир. То је каишар⁴.

Челе скида свој шешир.

– Овај лепи шешир? – рече.

⁴ каишар – гуликожа

Ствар је била промашена. На рђавом месту је Гереб учинио овако леп предлог. та Челе је био кицош и носио је уза се само листове од књига.

– Жалиш га? – запитао је.

– Жалим га – рече Челе. – Али зато немој мислити да сам кукавица. Ја нисам кукавица, само жалим шешир. То могу и да докажем, јер, ако хоћеш, ја ћу врло радо бацити твој шешир.

Тако се нешто Геребу није смело рећи. То је била скоро увреда. И обрецнуо се. Рекао је:

– Када је већ о мом шеширу реч, бацићу га ја сам. То је каишар. Ако се бојиш, иди.

И покретом који је код њега значио ратоборност скида шешир да сруши сточић препун шећерлема.

Али му неко одостраг ухвати руку. Један готово мужевно озбиљан глас запита:

– Шта то радиш?

Гереб се осврну. Бока је стајао иза њега.

– Шта то радиш? – питао је поново.

И погледа га озбиљно, благо. Гереб прогунђа нешто, као лав када га погледа укротитељ. Покуњи се. Стави шешир на главу и слегну раменима. Бока тихо рече:

– Не дирај овог човека. Волим када је неко храбар, али ово нема никаквог смисла. Хајде.

И пружи му руку. А рука му је била сва мастиљав. Из мастионице је полако капала у џеп тамноплава течност и Бока је, ништа не слутећи, извукао руку из џепа. Али се због тога нису забринули. Бока је отро руке о зид, те је зид постао мастиљав, али Бокина рука није постала чиста. Али је ствар са мастилом тиме била окончана. Бока ухвати испод руке Гереба

и поћоше дугом улицом. За њима је остао лепи мали Челе. Још су чули како је пригушеним гласом, са суморном резигнацијом⁶ утученог револуционара, говорио Италијану:

– Па, ако је одсад све две крајцаре, дајте ми онда за две крајцаре беле халве.

И извади свој фини мали зелени новчаник. А Италијан се смешио и вероватно је лупао главу: шта би било када би од сутра све стајало три крајцаре. Али то је био само сан. То је било као кад неко тврди да свака форинта⁷ вреди стотинарку. Лупи ножем по белој халви и одсечени комадић стави у парченце хартије.

Челе га горко погледа:

– Па то је мање него пре!

Трговачки успех је сада већ начинио Италијана безобразним. Церекајући се рече:

– Сада је скупље, сада је и мање.

И окренуо се већ новом купцу који је, користећи се овим примером, држао у руци две крајцаре. И секао је белу шећерну масу малом секирицом чудним некаквим покретима, као да је какав средњовековни исполински⁸ целат из прича што ситним човечуљцима одсеца као лешници малене главице.

– Фуј, – рече Челе новом купцу – не купујте код овог. Овај је каишар.

И одједанпут стрпа у уста сву белу халву за коју се залепило пола хартије, тако да се није могла одлепити, али не тако да се могла прогутати.

⁶ резигнација – туга

⁷ форинта – мађарски новац

⁸ исполински – дивовски

– Чекајте! – викну Боки и осталима, и потрча за њима.

На углу их је достигао и ту скренуше у Лулину улицу, према Шорокшаријевој. Ухватише се под руку сва тројица; у средини је ишао Бока и тумачио нешто тихо, озбиљно, како је он то имао обичај. Имао је четрнаест година и на лицу му је било мало трагова мужевности. Али, чим би отворио уста, добио би неколико година. Глас му је био дубок, благ и озбиљан. А и оно што је рекао било је као и његов глас. Ретко је говорио глупости. У мање свађе се није мешао, чак се повлачио и онда ако би га позвали за судију. Он је већ научио да после пресуде једна странка увек оде са горчином, и ту горчину осећа према судији увек. Али када би опасност већ завладала и свађа дошла дотле да је готово било потребно посредовање професора, интервенисао је Бока – да мири. А на онога који мири не срдн се ниједна страна. Једном речју, Бока је изгледао паметан дечак и упутио се да, ако не постане у животу баш нешто велико, постане свакако поштен човек.

Правац њиховој кући је захтевао да из Шорокшаријеве улице скрену у Кестелекијеву. У мирној малој улици благо је грејало пролетње сунце и тихо брујала фабрика дувана, која се пружала широм читаве једне стране. У Кестелекијевој улици су се могли видети свега њих двојица. Стајали су на средини и чекали. Један је био јаки Чонакош, а други мали Немечек.

Када је Чонакош угледао три момчића, који су се држали под руку, од радости стави два прста у уста и звизну страховито као каква локомотива. Тај је звиждук, уосталом, био његов специјалитет. То

није знао да понови нико у четвртом. чак је у читавој гимназији једва било неколико њих који су се разумевали у овај кочијашки звиждук. Једино је ваљда за Циндера. председника ђачке књижевне дружине. знао да уме овако звиждати. али је Циндер звиждао само док није постао председник ђачке књижевне дружине. Отада Циндер није више ставио прст у уста. Председнику ђачке књижевне дружине. који сваке среде послеподне седи за катедром поред професора мађарског језика. не би то приличило.

Дакле. Чонакош звизну једанпут. Дечаци стигоше до њега и застадоше у групи. наспред улице:

Чонакош се обрати малом Немечеку:

– Њима још ниси рекао?

– Нисам – рече Немечек.

Остали сви углас запиташе:

– Шта?

Уместо малог плавог дечака одговори Чонакош:

– У музеју су јуче опет направили einstand*!

– Ко?

– Па Пастори. Два Пастора.

На то настаде велика тишина.

Али треба знати шта је то ајнштанд. То је нарочита реч пештанске деце. Када неки јачи дечко види слабијег од себе где се игра кликера или рошчића, па хоће од њега да узме играчку, онда само каже: ајнштанд. Та ружна немачка реч значи да јаки дечко прогласи кликере за ратни плен, а ко се усуди да се успротиви. против њега ће употребити силу: „Ајнштанд“ је.

* *einstand* – немачка реч. а изговара се ајнштанд

~~дакле~~. и објава рата. Кратак али језгровит израз за опсадно стање. за насиље. за право песнице и за разбојничку владу уједно.

Челе проговори први. Згражавајући се. фини Челе рече:

- Направили су ајнштанд?

- Јесте – рече на то мали Немечек. охрабрен. видевши да је ствар учинила такав утисак.

Сада Гереб плану:

- То се не може даље трпети! Ја већ давно говорим да треба нешто почети. али Бока увек направи кисело лице. Ако ништа не почнемо, још ће нас и истући.

Чонакош стави два прста у уста. као знак да ће сада звизнути од радости. Он је био готов да се са радошћу придружи свакој револуцији. Али му Бока задржа руке:

- Заглушићеш нас – рече му. И озбиљно запита малог плавог дечака:

- Дакле, како се десило?

- Ајнштанд?

- Да. Кад је то било?

- Јуче послеподне.

- Где?

- У музеју.

- Испричај, дакле, онако како је било, али тачно онако како је било, јер морамо знати истину ако хоћемо да предузмемо нешто против њих...

Мали Немечек се узрујао осетивши да је постао средиште важне ствари. То се њему ретко дешавало. Немечек ни за кога није значио ништа. Није делио ни множио. као један у математици. Нико се није

бринуо за њега. Био је безначајан мршав дечко, сла-
башан дечак. И ваљда га је баш то чинило погодним
за жртву. Почео је причати, и дечаци збише главе.

– Било је тако. – казао је – после ручка смо оти-
шли у музеј, Вајс и ја, и Рихтер, и Колнаи, и Барабаш.
Прво смо у Естерхазијевој улици хтели да играмо
лонгамете, али лопта није била наша него реалаца,
а они нас нису пустили. Онда је Барабаш казао: „Хај-
демо у музеј, па ћемо се кликерисати поред зида“.
И онда смо ми ушли у музеј и почели смо се клике-
рисати поред зида. Играли смо се тако да свако гурне
један кликер, па чији кликер погоди један који је већ
тамо, тај носи све кликере. И редом смо бацали кли-
кере, већ је крај зида било око петнаест кликера а
међу њима и два стакленца. А онда одједном Рихтер
повиче: „Свршено, долазе Пастори!“ А на углу су
одиста били Пастори, руке су завукли у џепове и обо-
рили главе, и ишли су тако полако да смо се ми сви
много уплашили. Узалуд смо били нас петорица, њих
двојица су тако јаки да би истукли и десеторицу. А и
не смемо рачунати да нас је петорица, јер, кад је зло,
онда ће и Колнаи побећи, и Барабаш ће побећи па
се онда могу рачунати само тројица. А можда ћу и ја
побећи, дакле смеју се рачунати само двојица. А ако
би и сва петорица побегли, ни онда то ништа не вре-
ди, јер су Пастори најбољи тркачи у целом музеју, и
ми бисмо узалуд трчали, јер би нас стигли. Долазили
су, дакле, Пастори, долазили су све ближе, и много
су гледали наше кликере! Кажем Колнаију: „Слушај,
овима се свиђају наши кликери!“ И још је Вајс био
најпааметнији, јер он је одмах казао: „Долазе, долазе,
биће велик ајнштанд од овог долажења!“ Али ја сам

мислио да нас неће дирати, па ми им никада ништа нисмо учинили. Па у почетку нас и нису дирали, само су стали и посматрали игру. Колнаи ми је шапнуо на уво: „Слушај, Немечек, да прекинемо.“ Рекао сам му: „Како не, и то баш сада кад си ти бацио, па ниси погодио! Сад је на мене ред. Ако однесем, прекинућемо.“ Онда је Рихтер бацио, али му је од страха дрхтала рука, и једним оком је гледао Пасторе, па је онда природно што није погодио. Али се Пастори нису ни помакли, само су стајали с рукама у џеповима. Онда сам ја бацио и погодио сам. Однео сам све кликере. И баш да их покупим, било их је ваљда тридесет, али пред мене скочи један Пастор, онај мањи, и викну: Ајнштанд! Ја погледам унатраг, а Колнаи и Барабаш су већ трчали. Вајс је стајао уза зид и био блед, а Рихтер размишљао да ли да бежи или не. Ја сам покушао најпре поштено. Рекао сам: „Молим, ви немате право на то.“ Али старији Пастор је већ купио кликере и трпао их у џеп. А млађи ме ухватио за капут на прсима и викнуо: „Зар ниси чуо да је ајнштанд?“ Онда, дабоме, ни ја нисам рекао ништа. Вајс је почео да њаче поред зида. А Колнаи и Барабаш су извиривали иза угла, да виде шта се дешава. А Пастори су купили све кликере, и нису рекли ниједну реч, само одоше даље. То је било све.

– Нечувено! – рече Гереб револтирано.

– Па то је право разбојништво!

То је рекао Челе. Чонакош звизну, што је значило да ваздух мирише на барут. Бока је мирно стајао и размишљао. Сви су гледали њега. Свак је био радознао што ће Бока рећи на то због чега се сви туже већ месецима, а што Бока досад није узимао озбиљно.

Али овај случај, очигледна неправда овога случаја, узбудила је и Боку. Тихо је рекао:

— Сада хајдемо најпре да ручамо. Послеподне ћемо се састати на градилишту. Тамо ћемо разговарати о свему. Сада већ и ја кажем да је то нечувено.

Свакоме се свидела ова изјава. Бока је био врло симпатичан у овом тренутку. Са љубављу су га погледали дечаци, са осмехом су гледали његову мудру малу главу, блиставе црне очи у којима је био некакав ратоборни огањ. Пољубили би Боку што се најзад и он узбудио.

Пошли су кућама. Негде је брујао весео звук звона, сунце је пекло и све је било лепо, и све је било пуно радости. Дечаци су стајали пред великим догађајем. У сваком букну жеља да предузме нешто, и свака се узрујано питао: Шта ли ће сада бити? Јер, када и Бока каже да ће нешто бити, онда ће одиста бити нешто!

Ишли су тако, ишли. Чонакош је заостао са Немечком. Када се Бока осврнуо, видео их је обједињено где стоје крај подрумског прозора фабрике дувана, на који је у дебелим жутим слојевима падао фини дувански прах.

— Бурмут!⁹ — климну радосно Чонакош, поново звизну једанпут и напуни нос жутим прахом.

Немечек, мали мајмун, од срца се смејао. Својим танким прстићима и он је захватио мало дуванског праха. И кијајући продужише тако њих двојица Кестелекијевом улицом, осећајући блажену радост због овог проналаска. Чонакош је кијао страховито, мумлајући

⁹ бурмут — прах који изазива кијање

као какав топ. А мали плави дечко ситно, као морски зец када га задиркују. И кијали су, смејали се, трчали, и у овом тренутку је то било толико блаженство да су заборавили и ону велику неправду за коју је и Бока. мирни и озбиљни Бока, рекао да је нечувена.

II

Градилиште... О. ви лепи здрави алфелдски¹ ђаци. који треба само да коракнете па да се нађете на бескрајној равници, под чудним, великим, плавим сводом који се зове небо, ви, чије су очи свикле на велике даљине, на далека гледања, ви који не живите стешњени између великих кућа, ви и не знате шта значи за пештанску децу један празан плац! То је равница, поље пештанске деце. Он значи за њих бескрајност и слободу. Једно парченце земље коју с једне стране граничи нахерена тараба, а са осталих се пружају према небу високи зидови кућа. Сада већ и на градилишту Павлове улице суморно стоји велика, четвороспратна кућа, пуна кирајџија², од којих ниједан не зна да је ово пај ченце земље значило читаву младост неколицини сиротих пештанских ђачића.

Само градилиште је било празно, као што и треба плац да буде празан. Тараба је ишла дуж целе Павлове улице. Здесна и слева су биле две велике куће, а позади... да, позади је било оно што је градилиште чинило занимљивим, дивним. Ту је, наиме, био други велики плац. Тај плац је изнајмила нека велика фирма за сечење дрва, и цео плац је био препун цепаница. У правилним коцкама сложене, стајале су ове цепа-

¹ алфелдски - равничарски

² кирајџије - људи који станују у туђим кућама

нице, а између огромних коцака биле су мале улице. Прави лавиринти. Педесет-шездесет малих уских улица секле су једна другу између немих, тамних наслага дрва, и није било лако снаћи се у овом лавиринту. А ко би се ипак некако провукао кроз њега, избио би на мали празан простор на коме је стајала кућица. У тој кућици је била машина што је секла дрва. Била је то чудна, тајанствена, страшна нека кућица. Лети би је дивља лоза с краја на крај обавила и међу зеленим лишћем је пљуцкао витки мали црни оцак, који је са тачношћу сата, у правилним размацима, избацивао чисту белу пару. Када би издалека гледао то, човек би рекао да се негде међу наслагама дрва мучи једна локомотива која никако не може да крене.

Око кућице су стајала многа велика, гломазна кола пуна дрва. С времена на време кола би стала под стреху кућице и отуда би се чуло цврчање и пиштање. Под стрехом је био мали прозор, а из прозора се промаљао дрвени валов. Када би кола стала под прозорчић, кроз валов би почела падати ситна дрва и готово су цурила у велика кола, тако су брзо излазила. А када су кола била већ пуна, кочијаш би викнуо једанпут. Тада би мали оцак престао да кашље, одједном би у кућици настала тишина, кочијаш би викнуо на коње, а коњи би пошли са пуним колима. Онда би под стреху стала друга кола, гладна, празна, и поново би почела кашљати пара у црном гвоздеом оцаку, и поново би капала ситна дрва. И то је тако било годинама. Место оних дрва која је машина у малој кући иситнила, велика кола су доносила друга. Тако никада није нестајало дрва са великог дворишта и никада није престајала шкрипа парне тестере. Пред

малом кућом је било неколико закржљалих дудова. а крај једнога од њих слупана дрвена колиба. У њој је становао Словак који је ноћу чувао дрва да их не покраду или не запале.

Па зар за провод треба место дивније од овога? Нама, варошкој деци, одиста није требало. Лепше место од овога, индијанскије од овога, нисмо могли ни замислити. Плац код Павлове улице је био дивно раван, тако да је могао заменити америчке прерије. Стражњи део, онај где су била дрва, могао је бити све друго: то је био град, шума, стеновит брдски крај, једном речју, свакад оно за што су га тога дана прогласили. И немојте мислити да се ово слагалиште дрва није могло бранити! На цепаницама, на појединим местима, били су сазидани градови и утврђења. Бока је одређивао коју тачку када треба учврстити. А утврђења су зидали Чонакош и Немечек. На четири-пет тачака су се дизала утврђења, и свако је утврђење имало свога капетана. Капетан, поручник, потпоручник. То је била војска. Редова, на жалост, није било, сем једног јединог. На читавом градилишту капетани, поручници и потпоручници заповедали су једном једином редову, вежбали су једног јединог редова, једног јединог редова осуђивали на затвор због преступа.

Ваљда не треба ни рећи да је тај једини редов био Немечек, мали плави Немечек. Капетани, поручници и потпоручници поздрављали су се лежерно и весело, па и сто пута да се сретну једног поподнева. Тек онако, у хитњи, дизали би руке капама и рекли један другом:

– Здраво!

Само је сироти Немечек стално морао застајати у мирном ставу и поздрављати немо, укочено. И ко год је пролазио поред њега, продерао би се:

– Како то стојиш’?

– Састави пете!

– Напоље прса, увуци трбух!

– Мирно!

А Немечек се блажено покуравао свакоме. Има дечака којима чини радост – лепо се покуравати. Али је ипак највише оних који воле да заповедају. Такви су људи. И зато је било сасвим природно што су на градилишту сви били официри, а само баш Немечек – редов.

После подне у три сата још никога није било на градилишту. Пред колибом, на земљи, био је прострт коњски покривац и на њему је стално спавао Словак. Он је увек спавао дању, јер је ноћу лутао међу цепа-ницама, или је седео горе у којем утврђењу и бленуо у месечину.

Неколико минута после два и по зашкрипаше мала врата из Павлове улице и уђе Немечек. Извадио је из цепа велико парче хлеба, разгледао околу и, када је видео да нема још никога, полако почео жвакати. Али је прво брижљиво затворио врата, јер један од најважнијих закона на градилишту био је да онај ко уђе мора за собом затворити врата. Ко би то пропустио, био би кажњаван затвором. Уопште, војна дисциплина је била врло строга.

Немечек је сео на камен, јео хлеб и чекао остале. Све је обећавало да ће данас овде бити интересантних ствари. У самом ваздуху је било нешто што је говорило да ће се данас десити крупне ствари и, зашто порицати, Немечек је у овом тренутку био

веома поносит што је и он члан градилишта, чувеног удружења дечака из Павлове улице. Јео је једно време хлеб, а онда се, из досаде, упути у шетњу између наслаганих дрва. Лутао је малим улицама и одједном се срео са великим црним пsetом чуваревим.

– Хектор! – викну му пријатељски, али Хектор није показивао ни најмање воље да на поздрав отпоздрави. Само мрдну репом, што код паса има исто значење као када ми у журби тек додирнемо шешир. Па одјурн одмах даље, бесно лајући. Плави Немечек је потрчао за њим. Хектор је одједном застао и почео лајати још јаче. Баш на том месту дечаци су сазидали утврђење. Горе, на врху, био је одбрамбени зид начињен од дрвених стабала, а на једном танком штапу мали црвено-зелени барјак. Пsetо је скакало око утврђења и без престанка лајало.

– Шта то може бити? – питао је мали плави дечко Хектора, јер је мали плави дечко био у великом пријатељству са црним пsetом. Можда стога што је осим њега Хектор био једини редов у читавој војсци.

Погледао је на утврђење. Није видео никога, али је осећао да се тамо горе неко креће. Упути се, дакле, онамо. Био је на пола пута када је чисто и јасно чуо како неко горе намешта и слаже цепанице. Закуца му срце и већ му је дошло да се врати. Али, када је погледао доле и видео тамо Хектора, опет се охрабрио.

– Не бој се. Немечек. – рекао је сам себи и опрезно се пењао даље. На сваком кораку се храбрио. Стално је говорио:

– Не бој се. Немечек. Не бој се. Немечек.

И стигао је на врх. Тамо је рекао још једанпут једно последње „не бој се. Немечек“, и баш је хтео да

пређе преко нискога зида утврђења, али му од страха остаде у ваздуху нога којом је хтео да закоракне.

– Христe божe! викну.

И наврат-нанос спусти се на земљу. Кад је стигао доле, срце му је гласно куцало. Погледао је на утврђење. Поред заставе, дигавши десну ногу на зид утврђења, стајао је горе Фери Ач, страшни Фери Ач, непријатељ свих њих, вођ црвених кошуља. Његова широка црвена кошуља лепршала је на ветру, а он се подругљиво смешкао. Мирно је рекао малом дечаку:

– Не бој се. Немечек.

Али се Немечек тада већ бојао, штавише већ је бежао. Црно псето је појурило за њим, и тако су заједно нестали међу дрвима. На крилима ветра летео је за њим подругљиви узвик Фери Ача:

– Не бој се. Немечек!

А када је после, са градилишта, поново погледао онамо, није видео више црвену кошуљу Фери Ача. Али ни заставе више није било на утврђењу. Понео је мали црвено-зелени барјак, који је сашила сестра Челеова. И нестао је. Ваљда је изашао на Маријину улицу, али није искључено и да се сакрио негде заједно са својим пријатељима, Пасторима.

А на помисао да су и Пастори овде, Немечека прође језа. Он је већ знао шта значи то – срести се са Пасторима. Али је Фери Ача сада видео први пут изблиза. Страшно се уплашио од њега, али, искрено да призна, дечак му се свидео. Био је то леп, плећат, смећ дечак, и сјајно му је пристајала широка црвена кошуља. То је давало некакву ратоборност његовој појави. Било је нечег „гарибалдијевског“ у оној црвеној кошуљи.

На вратима тарабе, у правилним размацима, лупнули су четири пута. Немечек одахну. Четири ударца био је знак дечака из Павлове улице. Одјури до закључаних врата и отвори их. Долазио је Бока са Челеом и Геребом. Немечек је једва чекао да им саопшти страшну новост, али није заборављао да је редов и како треба да се понаша пред поручницима и капетанима. Стао је, дакле, мирно и укочено салутирао.

– Здраво! – рекоше дошљаци. – Шта је ново?
– Немечек је гутао ваздух и хтео је да каже све одједанпут.

– Грозно! – узвикну.

– Шта?

– Страховито! Нећете веровати!

– Али шта?

– Фери Ач је био овде!

Сада је ред био на она друга три момка. Одједном се уозбиљише.

– Није истина! – рече Гереб.

Немечек стави шаку на прса:

– Богами!

– Не куни се – рече му Бока и, да би својим речима дао већу важност, викну на њега:

– Мирно!

Немечек састави пете. Бока му приђе.

– Потанко кажи шта си видео.

– Кад сам зашао међу улице, – рече – псето је лајало. Пошао сам за њим и чуо неку шкрипу у средњој цитадели. Попео сам се горе, а тамо је стајао Фери Ач у црвеној кошуљи.

– Стајао је горе? На цитадели?

– Да! – рекао је мали плави дечак и замало се поново није заклео. Већ је ставио руку на прса, али се тргао на строги Бокин поглед. И додао је:

– И заставу је однео.

Челе писну:

– Заставу?

– Да.

Одјурише онамо сва четворица. Немечек је, скромно, трчао последњи, прво стога што је био редов, а онда и стога што се не може знати не скрива ли се можда негде међу улицама Фери Ач. Пред утврђењем су застали. Одиста, заставе није било тамо. Чак ни дршка није остала. Сви су били веома узбуђени, само Бока је сачувао хладнокрвност.

– Реци сестри – обрати се Челеу – да нам за сутра направи нову заставу.

– Да, – рече Челе – али нема више зеленог платна. Црвеног још има, али зеленог више нема.

Бока је мирно наређивао:

– Белог има?

– Има.

– Е онда нека начини једну бело-црвену заставу. Од сада ће нам боја бити бело-црвена.

У томе се споразумеше. Гереб викну на Немечека.

– Редов!

– Овде!

– За сутра исправите у Законима да одсад наша боја није црвено-зелена, него црвено-бела.

– Разумем, господине поручниче!

И Гереб милостиво добаци укоченом малом плавом дечаку:

– На месту вољно!

И мали плави дечко је стајао „на месту вољно“. Дечаци су се попели на утврђење и установили да је Фери Ач сломно дршку заставе. Дршка је била прикована, а онај њен део који је био ниже клина стајао је и сада тамо.

Чули су се узвици са градилишта:

– Хахо, хо! Хахо, хо!

То је била њихова лозинка. Изгледа да су пристигли и остали па их сада траже. Оштро се орило из многих дечијих грла:

– Хахо, хо! Хахо, хо!

Челе позва Немечека:

– Редов!

– Овде!

– Одговорите осталима!

– Разумем, господине поручниче!

И начинивши пред устима точир од шаке, пустио је свој танки детињи гласић:

– Хахо, хо!

А онда сиђоше и пођоше према равници. Насред равнице, скупљени у гомилу, стајали су остали: Чонакош, Вајс, Кенде, Колнаи и још неколицина. Када угледаше Боку, сви га поздравише стојећи мирно, јер је он био капетан.

– Здраво! – рече Бока.

Колнаи изиђе из групе.

– Јављам покорно – рече – када смо дошли, мала капија није била закључана. А по Закону, капија се изнутра мора закључати.

Бока се строго окрете према својој пратњи. А и сви остали погледаше у Немечека. Немечек је већ

поново ставио руку на прса и баш хтео да се закуне како он није оставио врата отворена, када капетан запита:

– Ко је ушао последњи?

Мукла тишина. Нико није ушао последњи. За тренутак су ћутали сви. А онда се Немечеку разведри лице. Рече:

– Господин капетан је ушао последњи.

– Ја? – запита Бока.

– Јесте.

Мало се замислио.

– Имаш право – рече онда озбиљно. – Заборавио сам да забравим врата. Зато запишите моје име у црну књигу, господине поручнике.

Обрати се Геребу. Гереб извади из џепа мали црни нотес и крупним писменима запише: „Јанош Бока“. А да би се знало о чему је реч, поред тога забележи: „врата“. – То се свидело дечацима. Бока је био праведан дечак. Ово самокажњавање је било тако леп пример мужевности, какав се не може чути ни на латинском часу, а међутим латински час је препун римских карактера. Али и Бока је био човек. Ни Бока није био без слабости. Наредио је, додуше, да запишу њега, али се обратио Колнаију, који је пријавио случај са отвореним вратима:

– А ти, међутим, не мораш увек да брбљаш. Господине поручнике, запишите Колнаија због достављања.

Господин поручник је опет извадио страшни нотес и записао Колнаија. Немечек, пак, који је ста-

јао сасвим позади, заиграо је од радости тихи мали чардаш³ што овога пута у књигу није записан он. Јер, треба да се зна, у књизи се ништа друго и није могло читати сем Немечеково име. Увек, због свега, свако је само њега записивао. А суд, који се састајао сваке суботе, увек је осуђивао њега. Бадава, тако је то морало бити. Он је био једини редов.

А сада је следио велики договор. После неколико тренутака свак је знао велику новост: да се Фери Ач, капетан црвених кошуља, усудио да дође у срце градилишта, да се попео на средњу цитаделу⁴ и однео заставу. Згражање је било опште. Цело је друштво опколило Немечека, који је све новијим и новијим појединостима допуњавао сензационалну вест.

– А да ли ти је рекао штогод?

– Како да не! – гордио се Немечек.

– Шта?

– Викнуо је на мене.

– Шта је викнуо?

– Викнуо је: „Зар се не бојиш, Немечек?“

Ту је мали плави дечак прогутан кнедлу, јер је осећао да ово није било ваш сасвим истина. Штавише, баш противно од тога било је истина. Јер ово је звучало као да је он био сувише храбар, па се томе и Фери Ач зачудио и запитао га: „Зар се не бојиш, Немечек?“

– И ти се ниси бојао?

– Нисам. Застао сам под утврђењем. Онда је он са друге стране сишао и нестао. Побегло је.

³ чардаш – мађарска игра

⁴ цитадела – тврђава

Али Гереб викну:

– То није истина! Фери Ач још никад није побегао ни од кога!

Бока погледа Гереба.

– Еј, како га браниш! – рече.

– Кажем само стога – рече нешто тишим гласом Гереб – јер није нимало вероватно да се Фери Ач уплашио Немечека.

На то се сви насмејаше. Одиста, то није било вероватно. Немечек је збуњено стајао међу дечацима и слегао раменима. Онда Бока стаде у средину:

– Овде треба нешто предузети момци. За данас смо ионако објавили избор председника. Изабраћемо председника, и то председника са свим правима, чијој се свакој заповести ваља слепо покоравати. Може бити да ће се из целе ствари излећи рат, и онда ће бити потребан неко ко ће одлуке одмах доносити, као у правој бици. Редов, изађите. Мирно! Исеците онолико хартијица колико нас овде има, па ће свак написати на хартији кога жели за председника. Цедуљице ћемо стављати у један шешир и ко добије највише гласова, биће председник.

– Живео! – викнуше одједном сви, а Чонакош тури у уста два прста и звизну, као каква вршаћа машина. Створише се одмах листићи из нечијег нотеса, а Вајс је већ извадио оловку. Позади су се двојица препирали око тога чији ће шешир бити почаствован. Колнаи и Барабаш, међу којима је стално долазило до неспоразума, готово су се већ потукли око тога. Колнаи је рекао да Барабашев шешир није добар стога што је мастан. Кенде је, међутим, тврдио да је Колнаијев шешир још маснији. На то су места извршили пробу.

Ножићем су састругали унутрашњу кожно пантљику. Али је тада већ било доцкан. За заједничку ствар Челе је дао свој лепи мали црни шешир. Бадава, када је шешир у питању, Челеа нико није могао надмашити.

Међутим, Немечек, на опште и највеће изненађење, уместо да раздели, цедуљице, искористио је прилику када је за тренутак био предмет опште пажње и, стиснувши цедуље у прљаву малу руку, ступио је напред. Стао је мирно и дрхтавим гласом рекао:

– Молим, господине капетане, то ипак не иде да ја овде сам будем редов ... откако смо основали удружење, већ је свако постао официр, само сам ја још увек редов и мени свак заповеда ... и све ја морам да радим ... и ... и ...

На то се јако разнежио мали Немечек и на његовом фином малом лицу појавише се крупне сузе.

Челе отмено рече:

– Треба га искључити. Плаче.

Један глас одостраг проговори:

– Њаче.

Сви су се смејали. А то је до крајности огорчило Немечека. Сиромашка је срце јако болело, и сада је сасвим пустио сузама на вољу. Јецао је и кроз плач говорио:

– Погледајте са...само црну књигу ... и тамо сам ја ... увек записан ... ја ... ја ... сам псето ...

Бока мирно рече:

– Ако одмах не престанеш са њакањем, више се никад нећеш моћи играти с нама. С балавцима се нећемо дружити.

Реч „балавац“ је учинила утисак. Немечек, сироти мали Немечек се страшно уплашио и полако престао да плаче. А капетан му је ставио руку на раме:

– Ако се добро владаш и ако се истакнеш, у мају још можеш постати официр. Засада ћеш још остати редов.

Остали су одобравали, јер, ако би и Немечек још данас постао официр, одиста цела ствар не би вредела ништа. Не би имали коме да заповедају. Одјекну оштри глас Геребов:

– Редов, зарежи ми оловку.

Тутнуше му у шаке Вајсову оловку, чији се врх у цепу међу кликерима, сломио. А редов је послушно узео оловку, стао је мирно, сузних очију, сузног лица, и почео је резати, резати, помало јецајући као што је то обично после великог плача, и сву тугу, сву горчину свога малог срца урезао је у ову Hardtmuth оловку No. 2.

– За...зарезана је, господине поручниче.

Вратио му је и дубоко уздахнуо. И тим се уздахом уједно и одрекао унапређења.

Поделише цедуље. Свак се повукао на страну, јер ово је била крупна и важна ствар. Затим је редов купио цедуље и бацио их све у Челеов шешир. Када је пронео шешир, Барабаш гурну Колнаија.

– И овај је мастан.

Колнаи загледа шешир. И обојица су осетили да немају због чега да се стиде. Јер, када већ и Челе има мастан шешир, онда је ту одиста смак света.

Скупљене цедуље је прочитао Бока и сваку је предао Геребу, који је стајао поред њега. Скупило се четрнаест цедуља. Редом је читао: Јанош Бока, Јанош, Бока, Јанош Бока. Затим је једном прочитао: Деже Гереб. Дечаци се загледаше. Знали су да је то Бокина цедуља. Из учтивости је гласао за Гереба.

Затим је опет долазио Јанош Бока, Јанош Бока. И онда опет један Деже Гереб, и на крају још један Деже Гереб. Дакле, једанаест гласова је имао Бока, три Гереб. Гереб се збуњено смешкао. Сада се десило први пут да је постао отворен супарник Боки. И добро су му дошла ова три гласа. Међутим, Боку је због она два нешто болело. Један тренутак је размишљао ко могу бити двојица којима се он не свиђа, али се онда смирио.

– Дакле, мене сте изабрали за председника.

Опет су му викали „живео“ и Чонакош је опет звиждао. Немечек су очи биле сузне, али је тако клицао с огромним одушевљењем. Много је волео Боку.

А председник је махнуо да се смире, јер жели да говори.

– Хвала вам – рекао је – и пређимо одмах на ствар. Ја мислим да сте сви начисто с тиме да црвене кошуље хоће да нам отму градилиште и слагалиште дрва. Већ јуче су нам Пастори отели кликере, а данас је овде био Фери Ач и однео нам заставу. Пре или после, доћи ће да нас отерају одавде. А ми ћемо ово место одбранили.

Чонакош је замумлао:

– Живело градилиште!

И полетеше увис шешири. Сваки је пуним гласом одушевлено викнуо:

– Живело градилиште!

Погледаше около по читавом градилишту и по великим планинама дрва, које је обасјавало слатко сунце пролетњег поподнева. Видело им се по очима да воле ово мало парченце земље и да би се, устреба ли, и борили за њега. И викнули су „живело градили-

ште!“ као да су викнули „живела отаџбина!“ И бли-стале су им очи, и свакоме је било пуно срце.

А Бока је наставио:

– Али пре него што они дођу овамо, отићи ћемо ми к њима!

У друкчијим приликама дечаџи би можда усту-кнули пред овим смелим планом. Али у овом трену-тку одушевљења сви су викнули:

– Отићи ћемо!

И пошто је свако викао да ће отићи, и Немечек је викао да ће отићи. Он ће, сиромах, ионако ићи по-следњи и носити капуте господе официра. А умешао се однекуд и један вински глас. И он је викао: „Отићи ћемо!“ Погледаше онамо: био је то Словак. Стајао је наслоњен на дрва, са лулом у зубима, церекајући се. Крај њега Хектор. Дечаџи су се смејали. А Словак им је подражавао: бацао је увис шешир и викао:

– Отићи ћемо!

И тиме су званично ствари биле завршене. Сле-дила је игра лоптом. Неко је охоло узвикнуо:

– Редов, иди у гардеробу и донеси лопту!

И Немечек потрча у гардеробу. А гардероба је била под једном хрпом дрва. Тамо је стајао Словак и поред њега Кенде и Колнаи. Кенде је држао у руци шешир Словаков, а Колнаи је испитивао колико је имао масти. Без икакве сумње Словаков шешир је био најмаснији.

Бока је пришао Геребу.

– И ти си добио три гласа – рекао му је.

– Да – одговори Гереб поносито и погледа га оштро у очи.

III

Сутрадан поподне, после часа стенографије, ратни план је већ био готов. Час стенографије се завршио у пет, и на улици су већ палили сијалице. Изишавши из школе, Бока је рекао децацима:

– Пре него што их нападнемо, доказаћемо да смо храбри као и они. Ја ћу са собом повести своја два најхрабрија човека, и отићи ћемо у њихову Ботаничку башту. Протрећемо на њихово острво и закуцаћемо на дрво ову хартију.

Па извади из џепа парче хартије, на којој је крупним словима било написано:

ОВДЕ СУ БИЛИ ДЕЧАЦИ ПАВЛОВЕ УЛИЦЕ.

Остали су са побожношћу гледали хартију. Чонакош, који није учио стенографију, али је дошао из радозналости, ставио је примедбу:

– Требало би и неку глупост написати на ту хартију!

Бока је одречно махао главом:

– Није слободно. Штавише, ми нећемо поступити ни као што је учинио Фери Ач када је однео нашу заставу. Ми ћемо им само показати да их се не бојимо, и да смемо отићи у њихово царство где држе своје скупштине и где им је сложено оружје. Ово парче хартије наша је посетница. То ћемо им оставити.

И Челе је проговорио.

– Молим те, – рече – ја сам чуо да су они у ово доба, увече, тамо на острву и играју се лопова и нандура.

– Не мари. И Фери Ач је дошао када је знао да ћемо ми бити на градилишту. Ко се боји, тај неће поћи са мном.

Али нико се није бојао. Чак се и Немечек показао сасвим храбар. Очевидно, хтео је да стекне заслугу за унапређење. Поносито је иступио.

– Ја ћу ићи с тобом!

Овде пред школом, наиме није морао стати „мирно“ и поздрављати, јер су закони важили само на градилишту. Овде су сви били једнаки. И Чонакош коракне:

– И ја!

– Али обећај ми да нећеш звиждати!

– Обећавам. Али сада...пустите ме да само још једанпут, последњи пут, звизнем!

– Па звижди!

И Чонакош звизну. Тако страшно, дивно, да су се људи освртали на улици.

– Сада сам се извиждао за данас – рекао је блажено.

Бока се окрену Челеу:

– Ти нећеш доћи?

– Шта да радим? – рече невесело Челе. – Не могу доћи јер у пет и по морам бити код куће. Мама води рачуна о томе кад се свршава час стенографије. И бојим се, ако данас задоцним, после ме неће пустити никуда.

И страховито се уплашио те помисли. Било би крај свему: градилишту, поручништву!

– Е онда остани. Повешћу са собом Чонакоша и Немечека. А сутра ујутро у школи дознаћеш шта се десило. Руковаше се. Бока се присети нечега:
– Је л' те Гереб данас није био на стенографији?
– Није.
– Је ли болестан?
– Не верујем. У подне смо заједно ишли кући. Није му било лоше.

Није му се свидело Геребово понашање. Гереб му је у највећој мери био сумњив. Јуче му је тако чудновато, тако значајно погледао у очи када су се растајали. Видело се на њему како је осетио да, док је Бока у овом друштву, дотле за њега, Гереба, не може овде бити ничега. Био је љубоморан на Боку. У њему је било много више крви, дрскости; Бокина тиха, паметна, озбиљна природа није му се свиђала. Он је себе држао за много бољег момка.

– Бог зна – рече тихо и пође са два дечака. Чонакош је ишао поред њега озбиљан, а Немечек је био весео и блистао од блажености што ће, најзад, с толико мало њих учествовати у једној занимљивој авантури. Био је тако весео да га је Бока и укорио:

– Не лудирај се, Немечек. Или ваљда мислиш, идемо да се проводимо? Овај излет је много опаснији него што ти мислиш. Сети се само двојице Пастора!

А на те речи мали плави дечак одмах ућута. Та Фери Ач је био тако страшан, говорили су да су га чак избацили из реалне гимназије. Био је јак дечак и невероватно храбар. Али у очима има нешто мило и симпатично, нешто чега није било у очима Пастора. Ови су увек ишли опуштене главе, мрко и намргођено су гледали, били су црни, сунцем овалени момци,

и још их нико никада није видео да се смеју. Њих се ваљало бојати. И три дечака журно су ишли кроз бескрајну улицу. Сада се већ сасвим смрачило, било је рано вече. На улици су већ гореле све светиљке и ово необично доба је узнемирило дечаке. Они су навикли да се забављају после ручка. У ово доба они нису ишли улицама, него су седели код куће, над књигама. Немо су ишли један поред другог и за четврт часа су стигли до баште својих непријатеља. Иза каменог зида претећи се дизало велико дрвеће које је управо почело листати. Ветар је шумио међу свежим зеленилом, било је мрачно и, пред закључаном капијом, њеним злокобним шумором, закуцало им је срце. Немечек је хтео да зазвони на капију.

– Тако ти бога, немој се усудити да зазвониш!
– рече Бока. – Дознаће да смо ту! Или ћемо се на путу срести са њима... а иначе нам капију неће отворити.

– Па како ћемо ући?

Бока очима показује на зид.

– Преко зида?

– Преко зида.

– Овако?

– Којешта! Обићи ћемо башту. Позади је зид много нижи.

Онда скренуше у малу мрачну улицу где је каменни зид убрзо заменила дрвена ограда. Ишли су тако поред тарабе, тражећи неко згодно место где би могли прећи. На једном месту, до којег није допирала светлост уличне лампе, застадоше. У башти, непосредно поред тарабе, стајао је један велики багрем.

– Ако се овде попнемо, – шапнуо је Бока – онда ћемо се овим багремом лако спустити. А добро је и

стога што са врха овог дрвета можемо видети далеко и мотрити не налазе ли се они у близини.

Друга двојица се сложише с овим. И истога тренутка прихватише се посла. Чонакош је чучнуо, ослонивши се рукама на тарабу. Бока је опрезно стао на његова рамена и погледао преко оgrade. Овладала је мукла тишина, нико није ни писнуо. Пошто се Бока уверио да у близини нема никога, махну руком. А Немечек шапну Чонакошу:

– Држи!

И Чонакош је подигао председника. Председник се ухватио за ограду, а трула тараба поче под њим шкрипати и цврчати.

– Скочи! – шапну Чонакош.

Још нешто зашкрипа, а у идућем тренутку чу се туп пад. Бока је био у башти, на сред једне леје. За њим се попео Немечек, најзад Чонакош. Али се Чонакош претходно попео на багрем, он се разумео у пентрање по дрвећу јер је био са села. Она двојица су га запиткивали одоздо:

– Видиш нешто?

Пригушен глас је одговорио са врха дрвета:

– Врло слабо, јер је мрачно.

– Видиш ли острво?

– Видим.

– Има ли тамо неког?

Чонакош се пажљиво нагињао десно-лево међу грањем, и укочено гледао у мрак преко језера:

– На острву не може ништа да се види од дрвећа и од жбуња...али на мосту...

Овде је заћутао. Попео се за једну грану више. Оданде је наставио:

– Сада већ видим добро. На мосту стоје два човека.
Бока тихо рече:

– Тамо су. Они на мосту, то је стража. ~

Затим поново зашушташе гране. Чонакош је сишао с дрвета. У великој тишини стајали су њих тројица, размишљајући шта сада да чине. Чучнуше иза једног жбуна да их нико не примети, и тамо поче саветовање тихим шаптавим гласом.

– Најбоље ће бити – рече Бока – да сада, овако кроз жбуње, дођемо до градских рушевина. Знате... тамо су неке рушевине, онамо десно, зидане на ивици брежуљка. Она двојица потврдише немо да познају то место.

– До рушевина се може доћи опрезно, погнут, између жбуња. А тамо ће се неко попети на брежуљак и осмотрити. Ако нема никога, лећи ћемо и потрбушке сићи с брежуљка. Брежуљак се протеже сасвим до језера. Тамо ћемо се скрити међу оштрице па ћемо видети шта треба да предузмемо.

Два блистава пара очију су мотрила Боку. Чонакош и Немечек су сваку његову реч сматрали Светим писмом. Бока запита:

– Је ли добро тако?

– Добро! – потврдише она двојица.

– Е, онда напред! Само идите стално за мном. Ја узем овде да се снађем.

И четвороношке стаде пузати кроз ниско жбуње. Но тек што његова два пратиоца клекоше на земљу, из даљине се чу оштар звиждук.

– Приметили су нас! – рече Немечек и скочи на ноге.

– Натраг! Натраг! Лези! – издаде Бока заповест и на то сва тројица легаше у траву. Пригушена даха

чекали су шта ће се сада десити. Је ли могуће да су их одиста приметили?

Али нико није долазио. Ветар је шумио међу дрвећем. Бока шапатам рече:

– Ништа.

Али тада поново оштар звиждук пресече ваздух. Опет су чекали, али опет нико није долазио. Немечек, дршћући, рече иза једног жбуна:

– Требало би разгледати околу са дрвета.

– Имаш право. Чонакош, погни се на дрво.

И Чонакош, као мачка, већ је поново био на великом багрему.

– Шта видиш?

– На мосту се крећу неки људи, сада их је четворица, сада су се двојица вратила на острво.

– Онда је све у реду – рече Бока умирено. – Хајде доле. Звиждук је значио да су на мосту сменили стражу.

Чонакош је сишао са дрвета и онда се сва тројица, лепо четвороношке, упутише према брду. На велику тајанствену Ботаничку башту у ово доба падне мир. На знак звона сви посетиоци оду, а остане само онај што има какве зле помисли, или онај који смишља какав ратни план, као ова три мала човека, који се, погурени, прикрадају од жбуна до жбуна. Нису изговорили ни једну једину реч, тако су важним сматрали свој задатак. Чак, искрено признавши, осећали су и извештај малим страхом. Требало је за ово много храбрости: хтети продрети у добро опремљени град црвених кошуља, на острву усред једног малог језера, када на једином мосту који води на острво стоје стражари. „Можда баш два Пастора“ – мислио

је Немечек и падоше му на памет лепи, фини шарени кликери, међу којима је било и стаклених, и још се и сада љутио баш када је на њега био ред да баца кликер, када је све те лепе кликере могао однети...

– Јаој! – викну Немечек.

Она двојица уплашено застадоше.

– Шта је?

Немечек је већ клечао и сисао прсте.

– Шта ти се десило?

Није ни вадио прст из уста, тако је одговарао:

– Стао сам у коприву – руком!

– Само сисај, сисај, татице, – рече Чонакош, али је био толико паметан да своју руку завеже марамицом.

Опет су наставили даље и убрзо су стигли до брда. Ту, на једној страни брда, као што већ знамо, била је сазидана вештачка рушевина, онаква каква се обично налази по господским баштама, уз брижно подражавање архитектуре старих градова, а празнице између великог камења биле су прикривене вештачком маховином.

– Ово су овде градске рушеvine – тумачио је Бока. – Овде морамо бити на опрезу, јер сам чуо да црвене кошуље каткад направе излет чак доведе.

И Чонакош се јавио:

– Какав је ово град? У историји нисмо учили да овде има некакав град...

– Ово су само рушеvine. Ово су већ зидали као рушеvinу.

Немечек се поче смејати:

– Па када су већ зидали, зашто нису сазидали нов град? За сто година рушеvine би биле саме од себе...

– Ала си ти добро расположен! – рече Бока. – Чекај само док ти Пастори сагледају очи, изгубићеш вољу за шалу.

Одиста, мали Немечек је на ово направио кисело лице. Он је био дечак који је стално заборављао да се налази у опасности. Стално га је требало опомињати на то.

И наставише да пузе међу жбуњем, хватајући се за камене рушевине, пењући се на брдо. Сад је Чонакош ишао први. Одједном, онако како је био четвороношке, застане. Подиже десну руку. Затим се осврну и рече уплашеним гласом.

– Овуда иде неко.

Легоше у високу траву. Сваковрсно шибље и зеленило скрило је њихова мала тела. Само су им очи светлеле из густиша. Осматрали су.

– Стави уво на земљу, Чонакош, – издаде шапатом Бока заповест. – Индијанци тако прислушкују. Тако се лако чује ако се неко креће у близини.

Чонакош се покори. Легао је на тле и на једноме месту, где није било траве, стави уво на земљу. Али га одмах и диже.

– Долазе! – шапну застрашено.

Сад се већ и без индијанског метода чуло како се неко провлачи кроза жбуње. А тај тајанствени неко, о коме се засада још није могло ни знати да ли је животиња или човек, долазио је право к њима. Дечасти се запрепастише, па и главе скрише у траву. Само се Немечек јавио тихим, плачним гласом:

– Ја бих ишао кући.

Чонакош није губио добро расположење. Рекао је:

– Лези татице.

Али пошто Немечек ни на ово није био склон да постане храбар, Бока промоли главу и очију блиставих од срџбе викну на њега, дабогме шапатом, да се не би издао:

– Редов, лези у траву!

Овој се заповести морало покоравати. Немечек се испружи. А тајанствени неко стално је долазио, али се сада чинило као да је променио правац и да не иде к њима. Бока се поново диже у трави и осмотри унаоколо. Видео је само нешто тамно, што се сада спуштало с брда, ударајући штапом по жбуњу.

– Отишао је – рече дечацима у трави. – Био је то стражар.

– Стражар црвених кошуља?

– Не. Баштенски стражар.

На то одахнуше. Одраслих људи се они не боје. Пример је за то и онај стари хонвед¹ у музејској башти, са као патлиџан великим и црвеним носом, који није могао изаћи с њима на крај. Опет наставише да пузе. Али је тада, као што се чинило, стражар чуо нешто, јер је застао и почео прислушкивати.

– Приметили су нас – муцао је Немечек. Сада су обојица погледали Боку, очекујући његове наредбе.

– У рушевину! – издаде налог Бока.

Сва тројица се сјурише стрмоглавце низ брдо на које су се малочас опрезно попели. На рушевини су били малени прозори. Са страхом приметише да су на првом прозору решетке гвоздене. Дошуњаше се до другог, решетке су биле и на њему. На једноме месту нађоше најзад пукотину кроз коју су се могли провући. Увукоше се у тамну ћелију и зауставише чак и дисање. Стражар је прошао испред прозора. Одавде су видели како је сада одиста изашо из баште.

– Хвала богу! – проговори Чонакош. – Ово смо претурили преко главе.

И осврнуше се по тамној одајници. Ваздух је ту био влажан и загушљив, као да се налазе у подруму каквог изистинског града. Одједном се Бока спотаче о нешто. Саже се и подиже са земље нешто. Она двојица му прискочише и при слабој светлости сумрака видеше да је то нешто – један томахавк. Врста секире којом, како то сведоче романи, ратују Индијанци. Томахавк је био од дрвета, а превучен сребрном хартијом. Злокобно је сјао у мраку.

– То је њихово! – рече побожно Немечек.

¹ хонвед – мађарски војник

– Тако је, – примети Бока – а ако је овај један овде, треба ту да буде и све остало.

Почеше трагати и у једном углу нађоше још седам.

Из тога је лако закључити да црвених кошуља има осам. Изгледа да је ово био њихов тајни арсенал². Прва Чонакошева мисао била је да ових осам томахавака понесу са собом као ратни плен.

– Не, – рече Бока – нећемо то учинити. То би била проста крађа.

Чонакош се застидео.

– Сад говори, татице! – охрабрио се Немечек, али га Бока благо муну у ребра и овај заћута.

– Не губимо време. Хајдемо напоље и попнимо се на брдо! Не бих волео да на острво стигнемо када тамо никога нема.

А ова храбра мисао им поново даде вољу за авантуру. Секире разбацаше по ћелији, да се види како је овамо неко долазио. Онда се провукоше кроз пукотину и сада, већ охрабрени, попеше се на брдо. Са врха брда могло се видети надалеко. Стадоше један поред другог и погледаше. Бока извади из џепа један пакетић. Одмота новине у којима је био паке-тић, и извади из њих мален дурбин.

– То је позоришни дурбин Челеове сестре – рече и погледа у њега. Али се острво могло видети и слободним оком. Око маленог острва је блештало малено језеро, у којем се гаје водене биљке и чија је обала густо зарасла ситом и трском. Међу лиснатим грањем и високим острвским жбуњем светлела је једна мала тачка. На тај приказ сва три дечака се уозбиљнше.

² арсенал – складиште оружја

– Тамо су – рече Чонакош пригушеним гласом.
Немечеку се свидела лампа:

– И лампу имају!

Мала светла тачка се кретала по острву тамо-амо, час се губила међу жбуњем, час се поново појављивала на обали. Неко је носио лампу.

– Видим, – рече Бока, који ни за живу главу не би скинуо дурбин са очију ни за тренутак – видим као да се спремају на нешто. Или држе вечерње вежбе... или...

Овде наједном заћута.

– Но? – запиташе са стрепњом она двојица.

– Свети боже, – рече Бока гледајући стално кроз дурбин – онај што носи лампу... оно је...

– Но? Ко је то?

– Познато лице... ваљда није...

Стао је мало горе да боље види, али се светлост тада изгуби за једним жбуном. Бока спусти дурбин.

– Нестао је – рекао је тихо.

– Не могу то да кажем. Нисам видео добро и, баш када сам га узео на око, нестао је. А док не знам сасвим сигурно, нећу да сумњичим никога...

– Ваљда неко од наших?

Председник рече суморно:

– Мислим.

– Али то је издаја! – узвикну Чонакош, заборавивши да треба да остану нечујни.

– Ћути! Кад дођемо онамо, све ћемо сазнати. А дотле, имај стрпљења.

Али сада их је гонила и радозналост. Бока није хтео да каже на кога је лично онај што је носио лампу. Нагађали су, али је председник и то забранио уз

примедбу да није слободно сумњичити никога. Узбуђени, сишли су са брда, а доле су поново четвороношке наставили пут по трави. Сада већ нису ни осећали ако би им трн, коприва или какав оштар камичак дошао под руку. Хитали су, немо су пузили све ближе и ближе обали тајанственог малог језера.

Најзад стигоше. Ту су се већ могли исправити, јер је густа сита, трска и обалско жбуње било тако високо да их је сасвим заклањало. Бока је хладнокрвно издавао наредбе:

– Овде негде мора да је један чамац. Ја ћу ићи обалом десно да тражим чамац са Немечеком, а ти, Чонакош, иди лево. Ко први наиђе на чамац, сачекаће другог.

У тишини одмах пођоше. Али тек што су учинили неколико корачаји, Бока спази чамац међу ситом.

– Причекајмо – рече.

Чекали су док Чонакош обиђе језеро и поново се врати овамо. Седоше на обалу и за тренутак се загледаше у звездано небо. Затим ослушнуше не чује ли се можда какав говор са острва. Немечек је хтео да буде паметан.

– Слушај, – рекао је – ставићу ја уво на земљу.

– Остави своје уво на миру, рече Бока – узалуд би га стављао на земљу на обали воде. Али ако се нагнемо над воду, боље ћемо чути.

Код рибара сам видео на Дунаву како, нагнути над водом, разговарају с једне обале на другу. Увече вода одлично преноси глас.

И збиља се нагнуше над воду, али нису чули разумљиве гласове. Само шапутање и неко неодређено

кретање могло се чути са малог острва. У међувремену је стигао и Чонакош и тужно јавио:

– Нема нигде чамца.

– Не жалости се, татице, – тешио га је Немечек – већ је ту.

И пођоше према чамцу.

– Хоћемо ли ући?

– Нећемо ући ту – рече Бока. – Најпре ћемо чамац одвући на обалу супротно од моста, да не будемо близу њега ако нас примете. Прећи ћемо на тачки најудаљенијој од моста, тако да морају много заобилазити ако хоће да потрче за нама.

Ова мудрост која толико предвиђа свидела се оној двојци. Сазнање да им је вођ овако паметан дечак, који овако умесно предвиђа, испунило их је храброшћу. А вођ је упитао:

– Код кога је канап?

Канап је био код Чонакоша. У Чонакошевим џеповима било је свега и свачега. Не постоји дућан у коме би било свега онога чега је било у Чонакошевим џеповима. Била је тамо бритва, па канап, кликери, месингана брава, ексер, парче крпе, кључ, нотес, шрафови и бог свети зна шта још. Извадио је канап, а Бока га је везао за прстен на кљуну чамца. И онда су са обале почели вући чамац, врло лагано, опрезно, на супротну страну острва. Док су га вукли, стално су мотрили острво. И када су стигли на место на којем су хтели да се укрцају у слабачку направу, поново су чули малопређашњи звиждук. Али сада се нису уплашили. Добро су знали да он значи смену страже на мосту. А сада се нису плашили већ и стога што су се осећали у

грозници битке. Тако је то и са правим војницима, у правом рату. Док не угледају непријатеља, плаше се сваког жбуна. А кад им већ просвира прва кугла поред ува, готово се опију од ње и смело јуре у смрт.

Дечаци седоше у чамац. Први је ушао Бока, други Чонакош. Немечек је бојажљиво гацао по влажној обали.

– Хајде, хајде, татице, – храбрио га је Чонакош.

– Идем, татице – рекао је Немечек, затим се оклизну, у страху се ухвати за једну танку трску и без речи паде у воду. Загњурио се до врата, али није смео викнути. Одмах се дигао у плитком кориту и, стискајући још увек чврсто у руци танашну трску, изгледао је врло смешно док је вода цурила с њега.

Чонакош није могао задржати смех, и запита га:

– Јеси ли пио, татице?

– Нисам пио – рече уплашена лица мали плави дечко, и онако мокар, блатњав, док се вода још сливала с њега, седе у чамац. Још је био блед од страха.

– Нисам мислио да ћу се данас још и купати – рекао је тихо.

Али нису имали времена за губљење. Бока и Чонакош дохватише весла и отиснуше чамац од обале. Тешки чун се лено заљуља на води и узнемири тихо језерце око себе. Нечујно су замакали весла у воду и била је таква тишина да се јасно могло чути како Немечеку, који је чучао на кљуну чамца, цвокоћу зуби. После неколико тренутака чамац је стигао на обалу острва. Дечаци су брзо изашли из њега и одмах се сакрили за један жбун.

– Но, стигли смо и доведе – рече Бока и тихо, опрезно пође обалом. Она двојица за њим.

– Охо, – окрете се председник – чамац не можемо оставити сам. Ако га примете, нећемо моћи побећи са острва. На мосту стоји стража. Ти остани код чамца, ионако ти је име Чонакош³. А ако неко примети чамац, стави прст у уста и звизни колико год можеш. Ми ћемо дојурити, скочити у чамац, а ти ћеш га отиснути од обале.

Чонакош се дошуњао до чамца и потајно се радовао што ће можда имати прилику да звизне колико год само може...

А Бока је с малим плавим дечком наставио пут поред воде. Где је жбуње било високо, исправили би се и тако ишли даље. Затим, код једног таквог високог жбуна застадоше. Размакоше лишће. Видеше средину острва где је била мала чистина, и тада угледаше страшну чету црвених кошуља. Немечеку залупа срце. Сасвим се наслонио на Боку.

– Не бој се – шапну му на уво председник.

Насред чистине био је велик камен, а на камену је стајала лампа. Око лампе су чучале црвене кошуље. Одиста, сви су имали црвене кошуље. Поред Фери Ача су чучала два Пастора, а поред Пастора неко ко није имао црвену кошуљу...Бока осети како Немечек дршће крај њега.

– Слушај... – рекао је Немечек, али је само толико умео да каже – слушај...

Затим је додао тихо: – Видиш?

– Видим – рече тужно Бока.

³ Чамац је мађарски *szólak*: према томе Чонакош значи чамција, онај који има чамац, онај који се разуме око чамаца. (Прим. прев.)

Поред црвених кошуља чукао је Гереб. Дакле није се преварио када је са брда гледао овамо. Гереб је одиста био тај који је ишао горе-доле с лампом. Сада су са удвојеном пажњом посматрали чету црвених кошуља. Лампа је чудновато осветљавала два црна Пастора и црвене кошуље осталих. Сви су ћутали, само је Гереб тихо говорио. Морао је излагати нешто што је остале необично занимало, јер су се сви нагнули према њему и слушали га с великом пажњом.

У великој вечерњој тишини и два дечака из Павлове улице чули су Геребове речи. Говорио је ово:

– На градилиште се може ући са две стране. Може се ући из Павлове улице, али оданде је тешко, јер је у уставу записано да свако ко уђе мора за собом закључати врата. Друга је улаз из Маријине улице. Ту је велика капија широм отворена и одатле се, преко стоваришта дрва, може изаћи на градилиште. Ту је једина тешкоћа што се међу наслаганим дрвима налазе утврђења...

– Знам – упаде Фери Ач дубоким гласом, од кога се најезише они из Павлове улице.

– Мораш знати, када си био онде – наставио је Гереб. – У утврђењима су стражари, а они одмах дају знак ако се неко приближава. Зато вам не саветујем да дођете с те стране...

Дакле, реч је била о томе да црвене кошуље дођу на градилиште...

Гереб је говорио даље:

– Најбоље ће бити да се унапред договоримо када ћете доћи. Онда ћу ја доћи на градилиште последњи и оставићу отворена мала врата. Нећу их закључати.

– Добро је, – рече Фери Ач – то је добро. Ни за живу главу нећу да освојим градилиште онда када тамо нема никога. Водићемо рат по свим правилима. Ако они могу да одбране своје градилиште, добро. Ако не могу да га одбране, заузећемо га и истаћи ћемо своју црвену заставу. Не чинимо ми то из лако-
мости, ви знате...

Један од Пастора проговори тад:

– Чинимо то стога да бисмо имали где да се лоптамо. Овде се не може, а у Естерхазијевој улици увек се морамо тући за место... Нама треба игралиште, и тачка!

И, гле донесоше одлуку о рату из истог разлога због којег ратују и прави војници. Русима је требало море, зато су ратовали с Јапанцима. Црвеним кошуљама треба игралиште а пошто друкчије није ишло, хтели су га отети у рату.

– Дакле, остаћемо при томе – рече вођ црвених кошуља, Фери Ач – да ћеш ти, према договору, заборавити отворену малу капију из Павлове улице.

– Да! – рече Гереб.

Али сиротог малог плавог Немечека сада је оди-
ста већ болело срце. Стајао је тамо онако мокар као моча, са широко отвореним очима, гледајући око ватре поседале црвене кошуље и међу њима издајника. Толико је био ражалошћен да, када је са Геребових усана слетела реч „да“, која је значила да је Гереб спреман да изда градилиште, он бризну у плач. Загри-
лио је Боку, тихо је јецао и стално говорио:

– Господине председниче... господине председниче... господине председниче...

Бока га нежно одгурну од себе:

– Ништа сад нећемо постићи плакањем.

Али је и њега стезало нешто у грлу. Било је врло ружно то што је Гереб овде сада чинио.

Међутим, тада одједном, на један знак Фери Ача, дигоше се црвене кошуље.

– Ићи ћемо кући – рече вођ. – Има ли свако своје оружје?

– Има – рекоше сви одједном и дигоше са земље дуга дрвена копља, на чијим је крајевима био мали црвени барјачић.

– Напред, – командовао је Фери Ач – међу жбуње, сложити оружје.

И сви, са Фери Ачом на челу, кренуше према унутрашњости острва. И Гереб је ишао с њима. Мали простор је остао празан, на средини камен, на камену упаљена лампа. Чуло се како се кораци стално удаљавају, улазили су све дубље у густиш, да сакрију своја копља.

Бока се тек тада покрену.

– Сад – шапну Немечек, и маши се цепа. Извади црвену цедуљу у којој је већ био заденут клин. Помакну гране жбуна и добаци малом плавом дечаку:

– Ту ме чекај. Немој ни да се макнеш!

И онда скочи на малу чистину где су још мало-час у кругу седеле црвене кошуље. Немечек је и дах зауставио гледајући за њим. Боки је први посао био да скочи до великог дрвета на ивици чистине, које је својом великом лиснатом круном, као какав велик кишобран, покрило цело острво. За трен ока је заденуо црвену цедуљу на стабло, а онда се дошуњао до лампе. Отворио је на њој један прозорчић и онда духнуо. Свећа се угасила и у том тренутку Немечек

изгуби из вида и Боку. Али још се није ни свикао на мрак, а Бока се већ створи крај њега и ухвати га за руку:

– Трчи за мном колико год можеш!

И потрчаше ка обали језера, ка чамцу. Када их је Чонакош угледао, скочио је у чамац, упревши веслом у обалу да сваког тренутка буде спреман за полазак. Два дечака ускочише у чамац.

– Можемо ићи – дахтао је Бока.

Чонакош је упро веслом у обалу, али се чамац није мицао. Долазећи овамо, много су јурили, па је чамац до половине био на сувом. Неко је морао изаћи да подигне кљун и да га гурне у воду. Али су се тада већ чули гласови према чистини. Црвене кошуље су се вратиле из оружнице и нашле угашену лампу. Прво су мислили да ју је угасио ветар, али када ју је Фери Ач загледао, видео је да је прозорчић отворен.

– Овде је био неко! – викну муклим гласом и тако гласно да су га чули и дечаци који су се мучили око чамца.

Упалише лампу и тада свима паде у очи на дрвету прикуцана црвена цедуља. „Овде су били дечаци Павлове улице“. Црвене кошуље се загледаше. Фери Ач викну:

– Па, ако су били овде, онда су овде још! За њима!

Звизну једанпут. Са моста дојурише стражари и јавише да мостом нико није могао на острво доћи.

– Дошли су чамцем – рече млађи Пастор.

И дечаци, који су се још стално петљали око чамца, са страхом зачуше звонки узвик који се односио на њих:

– За њима!

И баш када су одјекнуле ове речи, Чонакош је успео да гурне чамац у воду и сам да ускочи у њега. Одмах дограбише весла и завеслаше пуном снагом према обали. Фери Ач је са дерњавом издао наређења:

– Вендауер, горе на дрво, мотри на њих! Пастори на мост, један здесна, други слева, обићи обалу!

Сада је изгледало да су опкољени. Док они не учине четири-пет замаха веслом и док не стигну на обалу, дотле ће Пастори, који су добри тркачи, обићи језеро, а онда нема спаса ни десно ни лево. А ако на обалу стигну пре Пастора, стража послата на врх дрвета моћи ће да их прати и рећи ће куда су побегли. Из чамца су видели како је Фери Ач, с лампом у руци трчкарао обалом острва. Затим се чула грмљавина: то су Пастори дрвеним мостом јурнули са острва...

Али, док се стража попела на дрво, они су се већ дохватили обале.

– Сада је чамац стигао до обале! – пиштао је један глас са дрвета. И одмах је одговорио дубоки глас вође:

– За њима сви!

Али три дечака из Павлове улице тада су већ бежали као без душе.

– Не смеју нас стићи – рече Бока трчећи. – Има их много више од нас.

Јурили су даље, стазом, лејама, напред Бока, за њим она двојица. Трчали су према стакленој башти.

– Унутра, у стаклену башту! – дахтао је Бока и појури према малим вратима стаклене баште. Врата су срећом била отворена. Провукоше се и сакри-

ше међу великим кипарисима. Напољу је био мир. Изгледа да су им гониоци изгубили траг.

Три момчића тада мало одахнуше. Разгледали су мало ову чудну зграду кроз чији је стаклени кров и зидове допирала бледа светлост градске вечери. Чудно, занимљиво место је била ова стаклена башта. Они су се налазили у њеном левом крилу, а даље је био средњи део здања, па онда десно крило. С краја на крај у великим зеленим бурадима било је дрвеће дебелих стабала, крупног лишћа. У другим сандуцима гајила се папрат и мимоза. Под великом куполом средњег дела биле су огромне лепезасте палме и права мала шума тропскога биља. Насред шуме базен пун златних рибица, поред базена – клупа. Затим опет ловори, наранце, лимуни, огромне паприке. Биље јаког, загушљивог задаха пунило је ваздух мирисом зачина. И у паром грејаној великој стакленој галерији стално је капала вода. Кап по кап је падала на крупно, дебело лишће, и када би шушнуо по којим палминим лист, дечама би се ваљда причинило да виде какву чудну тропску животињу како трчка по овој топлој, влажној, густој малој шуми, међу зеленим бурадима. Осећали су се у сигурности и почели размишљати о томе када ће се спасти одавде.

– Само да нас не закључају овде – шапутао је Немечек, који је исцрпљен, седео у дну једне велике палме и коме је добро дошла ова угрејана соба, јер је био мокар до коже.

Бока га је умирио:

– Када досад нису закључали, неће ни закључавати.

Седели су, дакле и осматрали. Никакав глас. Никома није ни на памет пало да их овде тражи. За-

тим устадоше и почеше се батргати међу високим полицама које су биле претоварене зеленим жбуњем, мирисним травама, великим цвећем. Чонакош је чак наишао на једну и запео за њу. Немечек је хтео да буде услужан.

– Чекај, – рече – осветлићу.

И пре него што га је Бока могао у томе спречити, извади шибицу из џепа и запали. Шибица плаћу, али у идућем тренутку се већ угаси, јер ју је Бока избио из руке малом плавом дечаку.

Мајмун! – викну на њега гласно. – Заборавио си да смо у стакленој башти! Та у овој кући су и зидови од стакла... сада су сигурно видели светлост!

Застали су и ослушкивали. Одиста, Бока је имао право. Црвене кошуље су приметиле светлост која је за тренутак осветлила читаву стаклену башту. И у идућем часу већ су се чули њихови кораци како шкрипе по шљунку. И они су ишли баш према врати-ма левог крила. Чули су како из Фери Ача опет изби војсковођа:

– Пастори на десна мала врата, – викнуо је – Себенич на средња, ја овуда!

Дечаци из Павлове улице сакрише се за трен ока. Чонакош леже под једну клупу. А Немечека, са изговором да је ионако мокар, послаше у базен. Мали плави дечко уђе у воду до врата, а главу сакри за један велики лист папрати. Бока је једва имао времена да стане иза већ отворених врата.

А Фери Ач уђе са својом пратњом, с фењером у руци. Светлост је падала на стаклена врата тако да је Бока лепо могао видети Фери Ача, али овај није могао видети иза врата скривеног Боку. И Бока добро

загледа вођу црвених кошуља, којег је само једанпут видео изблиза, у музејској башти. Фери Ач је био леп дечак, а сада му је око блистало од ратничке жеље. Али изчезе пред њим. Обилазио је околу са осталима, а у десном крилу погледаше испод клупе. Никоме није ни на памет пало да погледају у базен. Чонакоша је спасло то што је дечак кога је Фери Ач називао Себеничем баш када су хтели да погледају под клупу где је Чонакош био, рекао:

– Та они су одавно већ изашли одавде на десна врата...

И пошто он пође онамо, у грозници трагања за њим кренуше и остали. Пројурише кроза стаклену башту, а неколико тупих одјека је сведочило да баш ни они нису много штедели саксије. Онда су изашли и поново настаде тишина. Први се помолио Чонакош.

– Татице, – рекао је – једна саксија ми је пала на главу. Сав сам од земље...

И ревносно је пљуцкао песак, који му је био напунио нос и уста. А онда, као какво водено чудовиште, појавио се из базена Немечек. Сиромас, вода је са њега опет капала, а он, као што је то већ имао обичај, жалио се плачним гласом:

– Па зар ћу ја целог живота бити стално у води? Шта сам ја? Жаба?

Отресао се, као водом поливено псетанце.

– Немој плакати – рече Бока. – А сада хајдемо, нека већ буде крај и овом вечеру...

Немечек уздахну:

– Ала бих волео да сам већ код куће!

Овом упаде на памет како ће га дочекати код куће када му виде мокро одело. Зато се сместа поправио:

– Баш и не бих тако волео да сам код куће!

Трчали су натраг ка оном багрему где су прешли оронулу тарабу. За неколико тренутака стигли су онамо. Чонакош се попео на дрво, али пре него што је стао на врх ограде, погледао је доле у башту. Уплашено је викнуо:

– Тамо долазе!

– Натраг на дрво! – рече Бока.

Чонакош се вратио на дрво и помогао је и својој двојици другова. Попели су се толико високо колико су их гране могле поднети. Љутила их је помисао да их ухвате баш сада када су били близу спасења.

Црвене кошуље су стигле до дрвета у гласном трку. А дечаци су горе ћутали, као три велике птице међу густим лишћем...

Опет се јавио онај Себенич који је већ и у стакленој башти залудио целу чету:

– Видео сам како су прескочили ограду!

Изгледа да је овај Себенич био најглупљи међу њима. А пошто је обично најглупљи уједно и најгласнији, он је стално лармао. Црвене кошуље, које су све биле вешти гимнастичари, за трен ока се пребацише преко тарабе. Фери Ач је стао последњи и пре него што је отишао угасио је лампу. Попео се на ограду баш преко оног багрема на чијем су се врху угњездиле три птице. Чак му са Немечека, са кога је стално капало, паде за врат неколико крупних капи.

– Пада киша – викну Фери Ач, убриса врат и скочи на улицу.

– Ено их тамо! – чу се са улице и сви потрчаше, несумњив знак да се Себенич поново преварио. Бока је и приметио:

– Када не би било овога Себенича, ми бисмо им већ давно пали шака...

Сада су већ осећали да су се спасли црвених кошуља. Видели су их како су појурили једном малом улицом за двојицом дечака који су мирно пролазили онуда. Дечаки се уплашише од њих и почеше бежати. Онда настаде велика дерњава и црвене кошуље у дивљој трци појурише за њима. Вика замре негде далеко, у некој малој улици Јожефвароша...

Сиђоше с оgrade и одахнуше када поново осетише калдрму под ногама. Онуда је пролазила једна старица, затим наиђоше други пролазници. Осећали су да су поново у вароши и да им се овде не може ништа догодити. Били су уморни, гладни. У оближњем сиротишту, чији су прозори пријатељски светлели у тамној вечери, звонили су на вечеру.

Немечек је цвокотао.

– Пожуримо – рекао је.

– Чекај, – рече Бока – ти ћеш ићи кући трамвајем. Чекај, даћу ти новац.

Завуче руку у џеп, али је председник имао само три крајцаре. Није имао у џепу ништа више сем три бакарне крајцаре и фину мастионицу, из које је весело отицало плаво мастило. Извадио је мастилом забрљане три крајцаре и пружио их Немечеку:

– Имам само оволико.

Код Чонакоша се нашло још две крајцаре. А и мали плави дечак је имао још једну крајцару коју је носио у кутијици за пилуле. То је свега шест крајцара. С тим седе у трамвај.

Бока застаде на улици. Још му је срце било препуно оног с Геребом. Суморно је стајао и ћутао. Али

Чонакош још није знао о издајству, био је, дакле, весео.

– Пази, татице! – рече, а када Бока погледа онамо, он гурну два прста у уста и звизну тако да уши заглуши. Колико год је могао. И онда погледа околом са огромним задовољством.

– Цело вече сам се морао уздржавати, – рече ведро – али сада нисам могао, татице!

Ухватио је под руку невеселог Боку, и после толико узрујавања упутише се према вароши...

IV

У разреду је опет часовник куцнуо једанпут и дечаци се дохватише књига. Господин професор Рац затвори књигу и диже се за катедром. Учтиви млади Ченгеи, у првој на првом, прискочи му и помаже да обуче капут. Дечаци Павлове улице се загледаше из различитих клупа, очекујући Бокина наређења. Знали су да ће данас после подне већ у два сата бити састанак, на коме ће предстража која се састојала од тројице њих изложити своје доживљаје у башти. Да је излет успео, то су знали сви, и сви су знали да је председник дечака Павлове улице храбро вратио посету црвеним кошуљама. Али су били љубопитљиви да сазнају појединости авантуре, опасности у којима су се дечаци налазили. Из Боке ни клештима нису могли извући ниједну реч. Чонакош је причао свашта, и бог нека му опрости, страховито је лагао. Говорио је чак и о дивљим животињама с којима су се срили међу рушевинама... Како се Немечек скоро удавио у језеру ... Како су црвене кошуље седеле око неке грозне ломаче ... Али је причао и преко реда, а изостављао баш најважније. И његове се приче нису могле саслушати до краја, јер је заглашвао своје слушаоце сталним звиждуцима, које је стављао на крај реченица место тачака.

А Немечек је своју улогу схватио тако важно да се врло озбиљно повлачио пред питањима. Ако би га питали, одговорио је:

– Не могу рећи ништа.

Или би рекао:

– Питајте господина председника.

Сви су страховито завидели Немечеку што је, иако редов, учествовао у овакој дивној авантури. Потпоручници и поручници су осећали да се њихов значај после овога смањује поред значаја овог редова, чак су неки наглашавали како ће после свега овога малог плавог дечака безусловно произвести за официра, а онда на градилишту сем Хектора, црнога псета Словаковог, више неће бити редова. . .

Још пре него што је господин професор Рац изашао из разреда, Бока је подигао два прста према дечацима Павлове улице, као знак да ће састанак бити у два сата. Остали дечаки, који нису припадали онима из Павлове улице, страховито су им завидели када су на Бокин знак сви поздравили по војнички, показавши тиме да су примили к знању председников знак.

И већ су сви хтели да пођу када се нешто десило.

Господин професор Рац застаде на степеницама катедре:

– Чекајте – рече.

Настаде велика тишина.

Господин професор извади цедуљицу из џепа свога капута. Стави наочаре и са цедуљице поче читати следећа имена:

– Вајс!

– Овде – рече уплашено Вајс.

Господин професор настави:

– Рихтер! Челе! Колнаи! Барабаш! Лесик! Немечек.

Сви су редом одговарали:

– Овде!

Господин професор Рац стави цедуљу у џеп и рече: – Ви сада нећете ићи кући, него ћете поћи са мном у професорску зборницу. Имам с вама неког посла.

Затим пође и, не давши никаквог одређеног образложења овом чудном позиву, журним коракom изађе из разреда.

Настаде велики жагор и бука.

– Зашто нас зове?

– Зашто морамо остати?

– Шта хоће са нама?

Тако су се питали позвани. А пошто су сви били из Павлове улице, окупили су се око Боке.

– Не знам шта то може бити – рече председник.

– Али идите, а ја ћу вас чекати у ходнику.

Затим се обрати осталима:

– Данас се нећемо састати у два, него у три. Наступила је извесна сметња.

Велики школски ходник се напуни ђацима. И остали разреди су сипали из себе децу, у иначе тихом ходнику са великим прозорима настаде јурњава, журба, гурање. Сви су журили.

– Јесте ли затворени? – питао је један дечак несвеселу групу која је стајала пред вратима професорске зборнице.

– Нисмо – рече поносито Вајс.

Дечак онда отрча. А они погледаше за њим са завишћу. Он већ може кући. . .

После неколико тренутака чекања отворише се врата професорске зборнице, а иза дебелог, мутног

стакла појави се високи, суви лик господина професора Раца.

– Уђите унутра – рече, а он пође напред.

Професорска зборница је била празна. Око дугачког зеленог стола стојали су дечаци у мртвој тишини. Последњи је учтиво затворио за собом врата. Господин професор Рац седе у прочеље и погледа около:

– Јесте ли овде сви?

– Јесмо.

Споља, са дворишта чула се радосна граја оних који су одлазили кућама. Господин професор је наредио да се затвори прозор и сада је настао застрашујући мир у великој соби пуној књига. У савршеној тишини господин професор Рац прозбори:

– Реч је о томе да сте ви основали некакво удружење. То сам сазнао. У питању је некакво гит-удружење. Онај од кога сам ово сазнао предао ми је и списак чланова удружења. Чланови удружења сте ви. Је ли то истина?

Нико није одговорио. Сви су стајали један поред другог подигнутих глава, што је значило да је оптужба основана.

– Пођимо лепо редом. Пре свега, хоћу да знам ко је основао удружење када сам јасно рекао да нећу трпети оснивање никаквих удружења. Ко га је основао?

Мукла тишина.

Један бојажљив глас рече:

– Вајс.

Господин професор Рац строго погледа Вајса:

– Вајс. Не знаш да се јавиш?

Скромно је гласио одговор:

– Знам, молим.

– Па зашто се онда не јављаш?

На ово опет није одговорио сироти Вајс. Господин професор запали цигарету, а дим духну у ваздух.

– Пођимо лепо редом – рече. – Прво ми реци шта је то гит?

Уместо одговора Вајс извади из џепа једно огромно парче гита и стави га на сто. Једно време га је посматрао, а онда тихо, да се једва могло чути, изјави:

– То је гит.

– Па шта је то? – питао је професор.

– Па то је маса којом стаклари учвршћују стакло у прозор. Стактлар то тамо остави, а човек онда ноктима изгребе то из прозора.

– И ово си ти изгребао?

– Нисам молим. То је гит целог удружења.

Господин професор избечи очи.

– Шта је то? – питао је.

Вајс се сада већ мало охрабрио.

– То су чланови скупили – рекао је – и мени је поверено да га чувам. Пре тога га је чувао Колнаи, јер је он био благајник, али код њега се осушио, пошто га он није никада жвакао. . .

– Па зар то треба жвакати?

– Јесте, јер иначе се он сасуши, и онда се не може стискати. Ја сам га сваки дан жвакао.

– А зашто баш ти?

– Јер у правилима стоји да је председник дужан бар једанпут дневно да сажваће гит удружења, пошто ће иначе отврднути. . .

Ту је Вајс бризнуо у плач. И сузећи додаде:

– А сада сам ја председник. . .

Расположење је било озбиљно. Професор строго викну:

– Где сте скупили овај велики комад?

Настаде тишина. Професор погледа Колнаија:

– Колнаи! Где сте то скупили?

Колнаи одговори брзо, као човек који искреним признањем хоће да олакша ситуацију:

– Овај комад ми имамо, молим, господине професоре, већ читав месец дана. Ја сам га жвакао недељу дана, али онда је био мањи. Прво је парче донео Вајс, и зато смо основали удружење. Њега је отац возио колима и он је гит изгребао са колских прозора. Сви су му нокти били кржави. А онда је разбио прозор у сали за певање, и ја сам дошао послеподне и цело сам поподне чекао док није дошао стаклар, и у пет сати је стаклар дошао, и ја сам га молио да ми да мало гита, али ми он није одговорио јер није могао одговорити, пошто му је њушка била пуна гита.

Господин професор строго набра чело:

– Какве су то речи? Коњ има њушку!

– Па уста су му била пуна. Онда сам му пришао и молио сам га да ме пусти да гледам док он оправља прозор. А он ми је клигнуо да могу. А ја сам гледао, а он је оправдио прозор и отишао. И када је он отишао ја сам пришао и изгребао сав гит с прозора и однео. Али нисам крао себи него удружењу ... у ... удру ... жењу ...

И он заплака.

– Не плачи – рече му господин професор Рац.

Вајс је чупкао крај свога капута и у забуни сматрао је за потребно да примети:

– Одмах њаче ...

Али је Колнаи само јецао, срцепарајућим јецањем. Вајс му шапатом рече:

– Не њачи!

Па онда и он поче њакати. Велики плач дирну господина професора Раца. Крупно повуче из своје цигарете. А онда изађе из реда Челе, елегантни Челе, поносито стаде пред професора и, одлучивши да сад и он буде римски карактер, као ономадне на градилишту Бока, одлучним гласом рече:

– Молим, господине професоре, и ја сам донео гита удружењу.

– Одакле?

– Код куће сам – рече Челе – разбио каду за купање птица и мама ју је дала да се оправди, а ја сам одмах покупио оданде гит. Сва је вода исцурила на саг кад се папагај купао. Али зашто би се и морала купати оваква птица? Врапци се никада не купају, па ипак нису прљави!

Господин професор Рац се нагнуо напред на својој столици. Претећи рече:

– Нешто си расположен, Челе, чекај само, научићу те ја памети! Настави, Колнаи!

Колнаи је још јецао. Брисао је нос.

– Шта да наставим?

– Одакле сте набавили остало?

– Па сада је Челе ... А једанпут је удружење мени дало шездесет крајцара да и ја набавим.

То се већ није свидело господину професору Рацу:

– Дакле, и за новац сте купили?

– Нисмо – рече Колнаи. – Него мој је тата лекар и пре подне увек фијакером иде болесницима, па је једном и мене повео, а ја сам из прозора изгребао гит, и то је био врло добар, мек гит, па ми је онда удружење дало шездесет крајцара да ја сам седнем у кола, и ја сам после подне сео и отишао сам све до Чино-вничке колоније, и извадио сам сав гит, из сва четири прозора, и онда сам са колоније дошао кући пешке.

Професор се присећао:

– То је било онда када сам те срео код Војне академије?

– Да.

– И ословио сам те ... А ти ниси одговорио.

Колнаи погну главу и тужно рече:

– Јер ми је њушка била пуна гита.

И Колнаи поново поче плакати. Вајс је поново постао узбуђен, поново је почео чупкати ивицу свога капута, опет је у забуни рекао:

– Одмах њаче.

А онда и сам поче. Господин професор устаде и поче шетати по соби горе-доле. Вртео је главом.

– И то ми је неко удружење. А ко је био председник?

На то питање Вајс одједном заборави на своју тугу. Престане с плачем и поносно рече:

– Ја.

– А благајник?

– Колнаи.

– Дај овамо сав новац што имаш.

– Изволите.

И на то Колнаи завуче руку у џеп. Ни његов џеп није био ништа мањи него Чонакошев. Стаде претурати по њему и стави лепо на сто све. Пре свега испаде једна форинта и четрдесет крајцара. Затим два комада поштанских марака по пет крајцара, онда једна затворена дописница, два комада таксених марака по једну круну, осам нових пера и један стаклени шарени кликер. Господин професор преброји новац и смрачи се:

– А откуд вам ово?

– Од чланарине. Свако је недељно плаћао десет крајцара.

– И нашто вам новац?

– Па само да се уплати чланарина. Вајс се одрекао председничке плате.

– Колико је онда износила?

– Пет крајцара недељно. Поштанске марке сам ја донео, дописницу Барабаш, а таксену марку Рихтер. Његов отац. . . Он је од оца. . .

Професор упаде:

– Украо? Шта? Рихтер!

Рихтер ступи напред и спусти очи.

– Јеси ли украо?

Немо је потврдио. Господин професор је вртео главом:

– Колико покварености? Шта ти је отац?

– Др Ернест Рихтер, адвокат. Али је удружење прекрало марку.

– Како то?

– Па пошто сам ја украо марку од тате и онда сам се бојао, удружење ми је дало једну круну и ја сам за њу купио другу марку, и онда је подметнуо на писаћи сто. А тата ме ухватио, не онда када сам украо, него када сам је већ враћао, па ме лупио по њушци.

На један строг поглед професоров поправи се:

– Истукао ме због тога и ишамарао, јер сам донео марку натраг, и питао где сам је украо, а ја нисам хтео да кажем јер би ме због тога посебно ишамарао, него сам рекао да сам је добио од Колнаија, а он је онда рекао „одмах да си је вратио Колнаију, јер ју је он свакако негде украо“, – и ја сам је донео Колнаију и зато сада удружење има две таксене марке.

На то се господин Рац замисли:

– Али зашто сте купили нову марку када си му и ону могао вратити!

– То се није могло – одговори уместо њега Колнаи – јер је на полеђини већ био печат удружења.

– И печат имате? Где је печат?

– Барабаш је чувар печата.

Сада је на Барабаша био ред. Он иступи. Баци страшан поглед на Колнаија с којим је увек имао некаквих неспоразума. Још му је у живој успомени било оно са шеширима на градилишту. Али није могао ништа друго него да извади од гуме начињени печат и стави га на зелени професорски сто, заједно са масти-

љавим јастучићем у малој лименој кутији. Професор погледа печат. На њему је било написано: „Удружење скупљача гита. Будимпешта 1889“. Господин професор Рац угуши осмех и поново заврте главом. Барабаш се тада охрабри. Пружи руку да узме печат. Али господин професор стави руку на њега:

– Шта хоћеш?

– Молим, – рече Барабаш – ја сам се заклео да ћу по цену живота бранити печат, али га нећу дати из руку.

Господин професор стави печат у џеп.

– Мир! – рече.

– Онда – рече – изволите узети и заставу од Челеа.

– Па и заставу имате? Дај је овамо – казао је професор обративши се Челеу. Челе завуче руку у џеп и извуче отуда један мален барјак на дршци од танке жице. И овај је правила његова сестра, као и онај барјак на градилишту. Уопште, све те ствари за шивење правила је Челеова сестра. Али овај барјак је био црвено-бело-зелен, и на њему је било написано: „Удружење скупљача гита, Будимпешта 1889. Esküszünk hogy rabok tovább nem leszünk!“¹

– Хм, – рече господин професор – ко је та фина птица? Ко је tovább написао са једним b?² Ко је писао ово?

Нико није одговарао. Господин професор је загрмевши понављао питање: Ко је писао ово?

¹ Рефрен познате револуционарне песме Петефијеве из 1848:

„Заклињемо се да робови више нећемо бити!“ (Прим. њрев.)

² Даље, више, пише се tovább а не tovább. (Прим. њрев.)

Онда Челе смисли нешто. Мислио је: зашто да он друговима прави неприлике? Товабб је додуше Барабаш написао са једним б, али зашто да страда Барабаш? Скромно је, дакле, рекао:

– Моја сестра је писала, молим лепо.

И прогута кнедлу после тога. То није било баш лепо од њега, али је тако спасао друга... Професор није ништа одговорио. И дечаџи сада почеше говорити преко реда.

– Молим, од Барабаша није лепо што је издао заставу – раздражено примети Колнаи. Барабаш се извињавао:

– Увек он са мношћом има некакве кубуре! Када су од мене одузели печат, онда је већ ионако крај удружењу.

– Мир! – прекине препирку господин професор Раџ. – Показаћу ја вама! Овим распуштам удружење и нећу да чујем више да се мешате у овакве ствари. Из владања ћете сви добити двојке, а Вајс тројку, јер је он био председник.

– Пардон! – примети скромно Вајс – баш данас сам био последњи дан председник, јер данас је требало да буде скупштина, и већ смо кандидовали другог за овај месец!

– Колнаија смо кандидовали! – рекао је церекајући се Барабаш.

– То је мени свеједно – рече професор. – Сутра ћете сви остати овде до два. Показаћу ја вама! А сада, можете ићи!

– Слуга покоран! – чуло се у хору и сви се покрећуше. Овај тренутак Вајс је сматрао као врло погодан да се дочепа гита, па готово равнодушно пружи руку да га узме. Али професор примети:

– Хоћеш ли то оставити на миру?

Вајс начини препокорно лице:

– Па гит нећемо добити натраг?

– Не. Чак ако код неког још има гита, нека га одмах врати, јер, ако дознам да је код којег још остало, поступићу с њиме најстроже.

На то иступи Лесик, који је досад ћутао као риба. Извади из уста парче гита, залепи га на гит удружења, тужна срца и прљавих руку.

– Више нема?

Место одговара Лесик зину. Показао је да више нема. Господин професор је узео свој шешир.

– И само још једаред да чујем да оснивате некакво удружење! Губите се кућама!

Дечаци се немо удаљише, само један међу њима рече тихо:

– Слуга покоран! – То рече посебно Лесик, јер су му малочас, када су се остали јављали уста била пуна гита.

Господин професор је отишао, а распуштено гит-удружење је остало само. Невесело се загледаше дечаци. Боки, који их је чекао, Колнаи исприча историју саслушања. Бока одахну.

– Уплашио сам се јако, – рече – јер сам већ мислио да је неко издао градилиште ...

Немечек тада приђе групи и шапћући рече:

– Гледајте овамо ... док је вас саслушавао ... ја сам стајао крај прозора ... био је један нов прозор ... и ...

Показао је парче свежег гита које је малочас изгребао. Остали су га гледали са дивљењем. Вајсу синуше очи:

– Па, ако имамо гита, онда имамо и удружење!
На градилишту ћемо одржати скупштину.

– На градилишту! На градилишту! – узвикнуше и остали. И сви потрчаше кућама. Степениште је одјекивало од њихових узвика, док су они кликтали лозинку дечака Павлове улице:

– Хахо! Хо! Хахо! Хо!

И сви јурнуше кроз капију. Бока је ишао сам, лагано. Није био расположен. Стално му је био у памети Гереб, издајник Гереб, који је носио фењер по острву. Ишао је кући удубљен у мисли, ручао и сео за сутрашњу латинску задаћу ...

Бог свети нека зна како су могли тако брзо, али чланови гит-удружења већ у два и по појавили су се на градилишту. Барабаш је дошао право са ручка, јер је још жвакао кору хлеба.

Кад су се скупили у потпуном броју, Вајс их позва међу наслаге дрва.

– Отварам скупштину – рече страховито озбиљно. Колнаи је био мишљења да и насупрот професоровој забрани удружење треба одржати.

Али га је Барабаш осумњичио:

– То каже зато што је сада на њега ред да буде председник. А ја кажем да је већ доста било од овог гит-удружења. Сви сте ви овде редом председници, а ми забадава да жваћемо гит. Мени је то већ одвратно. Па зар ништа друго да ми не буде у устима него ова лепљива маса?

Сада је Немечек хтео да говори.

– Молим за реч – обрати се председнику.

– Господин секретар тражи реч – рече озбиљно Вајс и зазвони малим звонцетом за две крајцаре.

Али Немечеку, који је у удружењу имао титулу секретара, застаде реч у грлу. Међу дрвима је угледао Гереба. Нико други о Геребу није знао оно што је знао он и што је онога важног вечера заједно са Боком видео. Гереб се сам шуњао међу наслаганим дрвима и ишао право према кућици у којој је становао Словак са својим пsetом. Немечек је осећао да је његова дужност да прати издајника, да пази на сваки његов корак. Бока је рекао да док он не дође, Гереб не сме сазнати да су га видели како седи са црвеним кошуљама око фењера, на острву. Нека верује да о томе нико ништа не зна.

Али је сада овде био, овуда се шуњао. Немечек је по сваку цену хтео да сазна зашто иде Словаку. Рекао је, дакле:

– Хвала, господине председниче, али свој говор ћу држати други пут. Пало ми је на памет да имам некаква посла.

Вајс поново затресе мало звонце:

– Господин секретар је одложио свој говор.

А господин секретар је већ трчао. Трчао, али не за Геребом, него поред њега. Претрчао је преко празног плаца и изашао на Павлову улицу. Одавде је скренуо у Маријину улицу и појурio према капији дрваре. Готово да га прегазе нека огромна кола пуна ситних дрва, која су баш тада излазила на капију. Мали гвоздени оџак је кашљао, пљуцкао белу пару. Парна тестера је болно пиштала, као да говори:

– Чууувааај! Чуууваај!

– Богме и чувам! – одговори јој у трку Немечек и, прошавши поред мале куће, стигао је до наслаганих дрва и избио право на Словакову колибу. Кров

Словакове колибе је био прав и ивица његова се скоро додиривала са дрвима која су била иза колибе. Немечек се попе на дрва и леже на њих. Гледао је одоздо и чекао шта ће сада бити. Шта ли то Гереб хоће од Словака? Да ли је то некаква ратничка замка црвених кошуља? Одлучио је да прислушкује, овај разговор, па ма шта му се десило! Ох, какву ће славу њему то донети! Како ће бити поносит што је открио ово ново издајство!

Док је тако чекао, гледао, одједном спази Гереба. Гереб се лагано, опрезно приближавао колиби, стално се осврћући, у страху да га ко прати. И тек када се уверио да га не прати нико, пошао је охрабрен напред. Словак је мирно седео на клупи пред колибом и пушио из луле оне окрајке од цигара које су му дечаци обично доносили. Јер сви су окрајке од цигара скупљали за Јанка!

Пас што је лежао поред њега скочи. Једанпут-двапут залаја према Геребу, али, када је осетио да овај спада овамо, леже поново на своје место. Гереб је пришао близу Јанку тако да их је кров сасвим скрио од Немечекових очију. Али је мали плави дечко сада већ постао храбар. Тихо, врло тихо, како је само могао, спустио се са дрва на кров колибице. На крову леже потрбушке и тако је пузио напред да би над вратима могао промолити главу и погледати доле, на њих. Једанпут-двапут зашкрипаше даске под њим и тада би Немечек осетио како му се крв леди у жилама ... Али је пузио даље, опрезно је промолио главу, и да је у том тренутку Словаку или Геребу пало на памет да погледају горе, одиста би се уплашили када би на ивици даске угледали паметну малу плаву главу

Немечекову, како раширених очију пази на оно што се дешава пред колибом.

Гереб приђе Словаку и пријатељски му рече:

– Добар дан, Јанко!

– Добар дан! – одговори Словак и не извадивши лулу из уста.

Гереб се нагну к њему:

– Донео сам цигаре, Јанко!

На то Словак извади лулу из уста. Засјаше му очи. Сиромас Јанко, ретко је кад у животу имао ту срећу да види целу цигару. Он је долазио до ње тек када је неко попушио од ње оно што је најбоље.

Гереб извади из цела три цигаре и тутну их Јанку у шаку.

– Охо! – помисли у себи Немечек. – Добро сам урадио што сам се попео овамо. Овај хоће нешто са Словаком чим почиње са цигарама.

И чуо је како Гереб тихо говори Словаку:

– Јанко, дођите са мном у колибу ... нећу овде напољу да говорим с вама ... нећу да нас виде ... у питању је важна ствар. Може се код мене добити још цигара, још много више!

И извуче из цела читаву прегрип цигара.

Немечек је вртео главом на крову.

– Мора да је ово крупна свињарија, – мислио је – кад је донео оволико цигара!

Дабогме, Словак је радосно ушао у колибу, а Герреб за њим. За Герребом се увукло и псето. Немечек се почео љутити.

– Ништа неће чути од оног што говоре, – мислио је – разбиће ти се овако леп план ...

И завидео је псету што се могло увући за њима још пре него што су затворили врата. Јер су и врата затворили за собом. Немечек се сети оних прича у којима гвоздензуба претвара краљевића у црно псето, и одиста би сада радо дао десет-двадесет финих стаклених кликера када би га каква гвоздензуба на неколико тренутака претворила у црно псето, а уместо њега од Хектора направила једног малог плавог Немечека. Та, на крају крајева, били су колеге, редови су били обојица ...

Али место гвоздензубе, дошао му је у помоћ један инсект – са гвозденим зубима. Она сирота буба која је некада, давно прогризла даску крова, нахранивши се са целом својом породицом добрим, меким дрветом, и не слутећи какву ће услугу тиме учинити дечацама Павлове улице. Где је буба прогризла даску, ова је била тања. Немечек је прислонио уво на даску и прислушкивао. Мукли гласови су долазили из колибе и Немечек је наскоро са радошћу констатовао да одлично чује сваку реч коју они унутра изговоре. Герреб је говорио тихо, као неко ко се, и на овом усамљеном месту, боји да ће когод чути оно што каже. Говорио је Словаку:

– Јанко, будите паметни. Од мене можете добити цигара колико хоћете. Али зато треба да учините нешто.

Јанко је мумлајући питао:

– Шта треба учинити?

– Само треба да отерате дечаке са градилишта. Не треба дозволити да се овде лоптају, да развлаче дрва.

Сада се неколико тренутака није чуло ништа. Немечек је по томе закључио да се Словак премишља. Затим се опет чуо Јанков глас:

– Треба их отерати?

– Да.

– Зашто?

– Јер овамо хоће да дођу други. Ови другови су све сами богати дечаци ... биће цигара колико год вам треба ... и новца ће бити ...

То је деловало.

– И новца ће бити? – питао је Јанко.

– Биће. Биће форинта.

И форинта је сасвим свладила Словака.

– У реду – рекао је. – Истераћемо их.

Скљоцну брава, зашкрипаше врата. Гереб изађе из колибе. Али тада више Немечека није било на крову. Као мачак, вешто је спузао са њега, скочио, и између наслага дрва трчао према градилишту. Мали плави дечак је био врло узбуђен и осећао је да је у овом тренутку будућност свих дечака, будућност читавог градилишта, у његовим рукама. Када је угледао групу, већ је издалека викао:

– Бока!

Али му нико није одговарао.

Поново викну:

– Бока! Господине председниче!

Један глас се одазва:

– Још није дошао!

Немечек појури као ветар. О овом случају одмах треба извести Боку. Одмах треба приступити послу, још пре него што их истерају из њихове царевине. Када је прошао поред последњег зида од наслаганих дрва, угледао је чланове гит-удружења где још држе скупштину. Вајс је озбиљног лица још председавао, а када је мали плави дечко пројурио крај скупштине, викнуо је на њега.

– Хахо! Хо! Господине секретаре!

Немечек у трку махну да неће стати.

– Господине секретаре! – продера се за њим Вајс и, да би му углед био већи, јако затресе председничким звонцем.

– Немам времена! – одврати му Немечек и појури да Боку затекне код куће. Вајс тада прибеже последњем средству. Крештавим гласом викну за њим:

– Редов! Стој!

А на то је већ морао застати, та Вајс је био поручник ... Беснео је сироти мали плави дечак, али се морао покорити чим је Вајс изашао пред њега у достојанству свога чина.

– Заповедајте, господине поручниче?

И стаде мирно.

– Молим вас, – рече председник гит-удружења – баш сада смо донели одлуку да ће гит-удружење почевши од данас функционисати и даље као тајно удружење. И новог председника смо изабрали.

Дечаци су одушевљено клицали новом председнику:

– Живео Колнаи!

Само је Барабаш рекао церекајући се:

– Доле Колнаи!

А председник је наставио:

– Ако господин секретар хоће и надаље да задржи свој секретарски положај, треба одмах сада заједно с нама да положи заклетву да ће све ово држати у тајности, јер ако господин професор Рац дозна да ...

У том тренутку Немечек је видео Гереба како се прикрада кроз дрва. Ако Гереб сада оде, свему је крај ... Биће крај утврђењима, биће крај градилишту ... Али, ако би му Бока рекао овде што дирљиво и лепо, можда би ипак у њему надјачала лепша осећања. Мали плави дечко је готово плакао од беса. Упао је у реч господина председника:

– Господине председниче ... Ја немам времена ... морам отићи ...

Вајс га строго упита:

– Ваљда се господин секретар боји? Ваљда се господин секретар боји да ће и њега казнити ако нас ухвате?

Али Немечек није обраћао пажњу на њега. Само је мотрио на Гереба, који се скрио међу дрва и чекао. И, када је то видео, он без речи остави забезекнуто гит-удружење, скупи свој капут, као ветар пројури преко градилишта и излете на капију. У скупштини наста гробна тишина. Најзад председник проговори узбуђеним гласом:

– Поштовани чланови су видели понашање Ернеа Немечека. Овим изјављујем да је Ерне Немечек кукавица!

– Тако је! – кликну скупштина.

Чак Колнаи викну:

– Издајица!

Рихтер се узбуђено јавио за реч:

– Предлажем да издајничког кукавицу, који је удружење у критичном тренутку напустио, збацимо са секретарства, искључимо из удружења, а у тајни записник забележимо да је издајица!

– Живео! – чуло се одједном из свих грла. И председник је у тишини изрекао пресуду:

– Скупштина проглашава Ернеа Немечека за кукавицу и издајника, збацује га са положаја секретара и искључује из удружења. Господине бележниче!

– Овде! – рече Лесик.

– Уведите у записник да скупштина проглашава Ернеа Немечека за издајицу и запишите његово име у записник малим словима.

Жагор прође скупштином. Према правилима, то је била најтежа казна. И многи опколише Лесика, који одмах седе на земљу и свеску која је стајала пет крајцара а која је била записник удружења, стави на колено и крупним незграпним словима записа:

ерне немечек издајица!!!

Тако је гит-удружење казнило Немечека ...

А Ерне Немечек или, ако вам се овако више свиђа, ерне немечек, јурио је према Кинижијевој улици, где је Бока становао у једној скромној приземној кућици. На капији се судари с њим.

– Гле! – рече Бока када је дошао к себи. – Шта ти радиш овде?

Немечек је задихано изложио своје утиске вукући Боку за капут да пожури. Сада су заједно трчали према градилишту.

– Све си ти то чуо, видео? – питао га је у трку Бока.

– И чуо сам и видео сам.

– Ако пожуримо, још ћемо га затећи.

Поред клинике су морали застати. Сиромах Немечек се морао искашљати. Наслонио се о зид:

– Ти само рекао је – ти само жури тамо ... ја ... ја ... ћу се искашљати.

Кашљао је јако.

– Озебао сам – рекао је Боки, који се није мицао од њега. – У башти сам озебао ... Када сам пао у језеро, то још није било ништа. Али у стакленој башти, када сам био у базену, вода је била врло хладна. Тамо ми је било хладно.

Скренуше у Павлову улицу. И баш у тренутку када су скретали за угао, отворише се мала врата на огради. Гереб је журно изашао. Немечек одједном зграби Боку за руку:

– Ено га!

Бока направи шаком трубу и звонким гласом викну кроз тиху малу улицу:

– Гереб!

Гереб застаде и окрете се. Када је спазио Боку, засмеја се. И, смејући се стално, побеже од њих. Међу кућама Павлове улице оштро је одјекивао овај подругљиви смех. Гереб им се подсмевао.

Два дечака су застала на углу као да су их приволали. Гереб им се изгубио испред очију. Осећали су да је све пропало. Не рекоше један другом ни једну једину реч, и сада су већ полако ишли према градилишту. Изнутра се чула весела граја лоптача, а онда један звонки узвик: то је гит-удружење клицало

своме председнику ... тамо унутра још нико није знао да ово парченце земље ваљда већ није њихово. Ово парченце неплодне, неравне пештанске земље, ова међу две куће стешњена пољаница која је у њиховим дечијим душама значила бескрајност и слободу, која је пре подне била америчка прерија, после подне мађарски Алфелд, у кишовито време море, и зими Северни пол, једном речју – била је њихов пријатељ и бивала је оно што су они хтели да буде, да би их забављала и веселила.

– Видиш, – рече Немечек – они још и не знају ...

Бока погну главу:

– Не знају – понови тихо.

Немечек се уздао у Бокину памет. Није губио наду докле год је видео свог паметног прибраног малог пријатеља. Истински се уплашио само кад је у Бокином оку угледао прву сузу и чуо како председник, сам председник са дубоком тугом и дрхтавим гласом каже:

– Шта да радимо сада?

V

Два дана после тога, у четвртак, када се на Ботаничку башту спустило вече, два стражара на малом мосту стала су „мирно“, видевши да се неко приближава.

– Поздрав! – викну један.

А тада обојица дигоше увис копља са сребрним врхом, која заблисташе на бледој месечини. Поздрав се односио на Фери Ача, вођу црвених кошуља, који журно пређе преко моста.

– Јесу ли сви овде? – упитао је стражаре.

– Јесу, господине капетане.

– Да ли је овде и Гереб?

– Он је стигао први господине капетане.

Вођа је поздравио немо, на шта стражари поново дигоше копља изнад главе. То је био поздрав црвених кошуља.

На малој чистини острва окупиле су се све црвене кошуље. Када је Ач ступио међу њих, старији Пастор се продерао:

– Поздрав!

И дуга копља са сребрним врховима блеснуше изнад главе.

– Морамо журити, момци, – рече Фери Ач, пошто је отпоздравио – јер сам мало задоцнио. Приђимо одмах послу. Запалите фењер.

Фењер нису смели запалити никад пре него што стигне вођа. Када је фењер горео, то је значило да

је Фери Ач на острву. Млади Пастор је запалио фењер и црвене кошуље чучнуше око слабе светлости. Нико није говорио, сви су чекали вођину реч.

– Имате ли да ми нешто јавите? – питао је овај. Себенич приђе.

– Шта је?

– Јављам покорно да је из арсенала нестала она црвено-зелена застава коју сте ви, господине капетане, запленили од дечака Павлове улице.

Вођа набра обрве:

– Од оружја није нестало ништа?

– Ништа. Када сам дошао овамо, погледао сам, као чувар оружја, томахавке и секире у рушевини. Све до последње су биле тамо, нестала је само мала застава. Њу је неко украо.

– Да ли си приметио какве трагове?

– Јесам. Као свако вече, тако сам и синоћ, према прописима устава, посуо унутрашњост рушевине финим песком, а када сам га данас погледао, нашао сам на њему отиске једне малене стопале, која је ишла од пукотине право у онај угао где је била застава, а затим се оданде враћала пукотини. Тамо се изгубила, јер је земљиште тврдо и обрасло травом.

– Стопа је била малена?

– Тако малена да је мања од Вендауерове, који има најмању ногу међу нама.

Настаде тишина.

– Неки странац је био у арсеналу – рече вођа. – А тај неко био је један од оних из Павлове улице.

Мрмљање прође кроз редове црвених кошуља.

– Слутим по томе – настави Ач – шта, да је то био неко други, сигурно би однео са собом макар не-

што од оружја. Али овај је однео само заставу. Свакако су они из Павлове улице издали налог једном од својих да украде њихову заставу. Геребе, не знаш о томе ништа?

Дакле, Гереб је већ имао улогу сталног уходе.

Он устаде:

– Не знам ништа о томе.

– Добро. Седи. Извидићемо. Али сада свршавајмо свој посао. Знате добро каква нас је срамота задесила ономадне. Док смо сви ми били овде на острву, непријатељ је оставио црвену цедуљу на дрвету. Нисмо их могли ухватити јер су били вешти. За двојицом дечака трчали смо све до Чиновничке колоније, а тек тамо се испоставило да су они бежали без разлога, а ми их без разлога вијали. Али остављање цедуље је велика срамота за нас, и ми се за то морамо осветити. И освајање градилишта смо одложили све док Гереб не проучи терен. Сада ће, дакле, Гереб поднети реферат, а ми ћемо одлучити када ћемо поћи у рат.

Погледа Гереба:

– Гереб! Устани!

Гереб устаде поново.

– Чујмо извештај. Шта си свршио?

– Ја . . . поче мало збуњено дечак – ја сам мишљења да можда и без битке можемо заузети ону територију. Помислио сам како сам некада и ја спадао међу њих. . . и зашто да баш ја будем разлог да . . . једном речју, ја сам поткупио Словака који чува цело стовариште да их сада он оданде. . . оданде. . .

Сплетоше му се речи. Није могао наставити, толико му је строго гледао у очи Фери Ач. Па је и проговорио јаким, дубоким гласом од кога су толико

пута задрхтали дечаци када би се овај јаки младић разљутио на њих.

– Не, – продера се – ти, изгледа, још никако не познајеш црвене кошуље. Не идемо ми да подмиђујемо и да се погађамо. Ако неће да нам даду на леп начин, узећемо силом. Не треба мени ни Словак, ни истеривање, до ђавола! Какве су то подмуклости?!

Сви су ћутали, а Гереб је оборио очи. Фери Ач устаде:

– Ако си кукавица, иди кући!

Сјале су му очи док је говорио Геребу. А Гереб се у том тренутку јако уплашио. Осећао је, ако га сада и црвене кошуље избаце из свога друштва, онда за њега одиста нема места на читавом овом свету. Подиже, дакле, главу и покуша да говори храбрим гласом:

– Нисам кукавица! С вама сам, с вама остајем, вама се заклињем на верност!

– Тако се говори – рече Ач, али му се на лицу видело да му дошљак није симпатичан. – Ако хоћеш с нама да останеш, положићеш заклетву на устав.

– Врло радо – рече Гереб и одахну.

– Пружи дакле, руку.

Руковаше се.

– Од данас имаш потпоручнички чин код нас. Себенич ће дати копље и теби, добићеш томахавк, а записаће ти и име у тајни списак. А сада слушај. Ствар се не може одгодити. Време напада одређујем за сутра. Сутра послеподне сви ћемо се састати овде. Половина наше чете ући ће из Маријине улице и заузеће утврђење. Другој половини ти ћеш отворити малу капију из Павлове улице, и овај део ће отети

оданде оне са радилишта. Ако побегну међу дрва, остали ће их напасти са утврђења. Нама треба игралиште, и ми ћемо га се дочепати, па десило се било шта!

Сви скочише.

– Живео! – узвикнуше црвене кошуље и дигоше копља увис.

Вођа затражи тишину.

– Треба да те запитам још нешто. Не мислиш ли да они из Павлове улице слуте да ти припадаш нама?

– Не верујем – одговори нови потпоручник. – Ако је ономадне и био овде неко од њихових, онда када су оставили цедуљу на дрво, није ме могао видети у мраку.

– Дакле, сутра послеподне мирно можеш отићи међу њих?

– Могу.

– Неће те сумњачити?

– Неће. Па и када би сумњали нешто, нико не би смео ништа рећи, јер се сви боје мене. Нема међу њима ниједног храброг дечака!

Одједном му један оштар глас упаде у реч:

– Како да нема!

Погледаше около. Фери Ач изненађено запита:

– Ко је то рекао?

Није одговорио нико. А оштар глас се поново јави:

– Како да нема!

Сада су јасно чули да глас долази са врха великог дрвета. И одмах на то зашущташе гране, стаде се нешто крхати и ломити међу лишћем великог дрве-

та, и после једног тренутка са дрвета сиђе мали плави дечак. Када је са последње гране скочио на земљу, мирно је очистио своје одело, стао право и непомично као од камена и погледа оштро забезекнуту групу црвених кошуља. Нико није могао да изустити ни реч толико је свакога изненадио овај неочекиван мали гост.

Гереб побледе.

– Немечек! – рече уплашено.

А мали плави дечак одговори.

– Јест, Немечек. Ја сам. И немојте трагати ко је украо из арсенала заставу дечака Павлове улице, ја сам је украо. Ево погледајте. Моја је она мала нога, мања и од Вендауерове. И не бих то рекао, могао сам остати на дрвету док сви не одете, седим тамо већ од три и по. Али, када је Гереб рекао да међу нама нема ниједног који је храбар, мислио сам у себи: „Чекај, показаћу ја теби да и међу дечацима Павлове улице има храбрих, ако нико други, оно Немечек, редов!“ Ево ме, дакле, прислушкивао сам ваше саветовање, украо сам нашу заставу, сад радите са мном шта хоћете, истуците ме, отмите ми из руке барјак, јер га друкчије нећу дати. Изволите, изволите, почните, дакле! Та ја сам сам, а вас је десеторица.

Заруменео се док је говорио овако и раширио је обе руке. У једној руци је стискао малу заставу. Црвене кошуље нису могле доћи к себи од запрепашћења и гледале су овог сићушног плавог дечака, који је с неба пао међу њих и сада им говори овде храбро, гласно, у лице, уздигнуте главе као да је толико снажан да би могао премлатити читаву дружину са два јака Пастора и Фери Ачом заједно.

Најбрже су се прибрала два Пастора. Приђоше Немечку и, један здесна други слева, ухватише га за мишице. Млађи Пастор је стајао с десне стране и већ је хтео да му заврне руку да би отео барјак, када се у великој тишини чу глас Фери Ача:

– Стој! Не дирајте га!

Двојица Пастора погледаше вођу са чуђењем.

– Не дирајте га – рече овај. – Овај дечак ми се допада. Храбар си, Немечек, како ли се зовеш. Ево моје руке. Ходи к нама, међу црвене кошуље.

Немечек одречно затресе главом.

– Никада! – рече пркосно.

Дрхтао му је глас, не од страха него од узбуђења. Блед, озбиљан, стајао је пред њима и поновио:

– Никада!

Фери Ач се насмеја и рече:

– Па, ако нећеш, не марим. Ја никада никог нисам позвао. Когод је овде, сам је молиода буде примљен. Ти си први кога сам позвао. Али, када нећеш, не мораш...

И окрете му леђа.

– Шта да радимо с њиме? – питали су Пастори.

Вођа тек онако, преко рамена, одговори:

– Одузмите му заставу.

Старији Пастор једанпут само заврте слабу Немчекову руку и црвено-зелени барјак испале из ње. Болело је то, Пастори су имали страховито чврсте шаке, али мали плави дечак је стиснуо зубе и није пустио ни гласа.

– Извршено је! – јави Пастор.

Сви су пазили шта ће се десити сада. Какву ће страховиту казну да измисли моћни Фери Ач. Немечек је стајао пркосно, стиснувши усне.

Фери Ач се окрете и даде знак Пасторима:

– Овај је врло слаб. Не пристоји да га истучемо. Него... Окупајте га мало.

Међу црвеним кошуљама настаде велики смех. И Фери Ач се смејао, и Пастори су се смејали. Себенич баџи капу увис, а Вендауер је скакао као луд. Чак се и Гереб под дрветом смејао, и у целој тој дружини само је једно лице остало озбиљно: мало Немечково лице. Озебао је и већ данима кашље. Мати му је забранила да данас оде од куће, али он није могао издржати у соби. У три сата је побегао од куће и од три и по до вечерас седео је на врху дрвета на острву. Али ни за живу главу не би ништа рекао. Ваљда да им каже како је назебао? Још би му се више смејали; и Гереб би се смејао, као што се и сада смеје: сви су му се зуби видели како је широко развукао уста. Зато није рекао ништа. Трпео је да га сред општег урнебеса доведу до обале и да га два Пастора загњуре у плитко језеро. Страховити су били ова два Пастора. Један му је држао обе руке, други га је стегао за врат. Загњурили су га до врата и у том тренутку сви су на острву ликовали. Црвене кошуље су весело играле на обали, бацале капе и клицале:

– Хуја, хоп! Хуја хоп!

То је био њихов знак.

И ово силно клицање слило се с великим смехом, весела ларма оживе вечерњи мир маленог острва, а на обали, где је Немечек као каква тужна, мала жаба невесело гледао из воде, стајао је и Гереб, раширених ногу, смејући се и машући главом према малом плавом дечаку.

Затим су га Пастори пустили и Немечек је изашао из језера. А тек када му угледаше блатњаво мокро одело, весеље се попе до врхунца. С малога капута је цурила вода, а када затресе руком, из рукава покуља вода као да је сипа из канте. Када се стресао, као поливено псетанце, сви одскочише од њега. И полетеше према њему подругљиве речи:

– Жабац!

– Јеси ли пио?

– Што ниси пливао мало?

Није одговорио ништа. Горко се осмехивао и превлачио руком преко мокрог капута. Али тада стаде пред њега Гереб, церакајући се развуче усне и злобно климнувши главом зајмта га:

– Је ли било добро?

Немечек подиже на њега велике плаве очи.

– Добро је било – рече тихо и додаде:

– Добро је било, много боље него стајати на обали и смејати се мени. Радије ћу седети до Нове године у води до врата, него да приђем непријатељима својих другова. Ја не марим што сте ме ви загњурили у воду. Ономадне сам сам пао у воду, и онда сам те видео овде међу туђима. Али мене можете звати к себи, можете ми се улагивати, можете ми дати поклоне какве год хоћете, ништа ме се то не тиче. И ако ме још једанпут загњуристе у воду, и ако ме још и хиљаду пута загњуристе у воду, опет ћу доћи овамо сутра, и прекосутра. Сакрићу се ваљда негде где ме нећете видети. Не бојим се ја ниједнога од вас. А ако дођете к нама у Павлову улицу да нам одузмете нашу земљу, бићемо и ми тамо! Показаћу вам да ћемо тамо, где ће и нас бити десеторица, разговарати с вама друк-

чије него што ја сада овде говорим. Лако је са мном! Ко је јачи, тај побеђује. Два Пастора су украли моје кликере у музејској башти зато јер су били јачи. А сада су ме бацили у воду, јер сте ви јачи. Лако је десеторици против једног! Али ја не марим. Мене можете и истући, ако вам се то свиђа. Па баш да нисам хтео, не бих ја ишао у воду, али ја нисам хтео да уђем у ваше друштво. Боље ме удавите у води и претуците ме, али ја нећу бити издајица као неко што тамо стоји ... тамо ...

Пружи руку и упре је на Гереба, коме смех застаде у грлу. Светлост фењера је пала на лепу малу Немечкову главу, на његово мокро одело. Храбро, поносито, чиста срца погледа Гереба у очи, а Гереб је тај поглед осетио као неки терет што му пада на душу. Уозбиљно се и оборио главу. И у овом тренутку сви су ћутали, била је тако велика тишина, као да су дечац у цркви, и јасно се могло чути како с Немечекова одела на тврду земљу капље кап по кап ...

Усред велике тишине Немечек викну:

– Могу да идем?

Нико није одговорио. Још једном је питао:

– Па нећете ме претући? Могу да идем?

И пошто му ни сада нико није одговорио, мирно, лепо, лагано он се упути мосту. Ниједна рука се није макла, ниједан дечак се није помакао с места. Свако је сада осећао да је ово мало плаво дете прави, истински јунак, који би заслужио да буде одрастао човек ... Два стражара, који су с моста посматрали цео догађај, само су га гледали, али ниједан га се није смео дотаћи. Када је Немечек ступио на мост, одјекну дубоки, крупни глас Фери Ача:

– Поздрав!

И два стражара стадоше мирно и подигоше увис копља са сребрним врхом. И сви дечасти саставише листове и сви подигоше увис своја копља. Нико не рече ни речи када сребрни врхови засјаше на месечини. Само су на мосту одјекивали Немечекови кораци док је одлазио. Затим се није чуло ни то, само некакво шљапкање, као када неко корача у ципелама пуним воде ... Немечек је отишао.

На острву се црвене кошуље збуњено згледаше. Фери Ач је оборене главе стајао наспред чистине. Тада пред њега стаде Гереб, бео као зид. Муцао је нешто.

– Знаш ... молим те ... – почео је.

Али му Фери Ач окрете леђа. Тада се Гереб врати дечацима који су још увек стајали непомично, и стаде пред старијег Пастора.

– Знаш ... молим те ... – муцао је и пред њим.

Али је Пастор следио пример вође. И он је окренуо леђа Геребу, који је сада застао неодлучно. Није знао шта да ради.

Затим проговори пригушеним гласом:

– Изгледа, могу да идем.

Ни на то није одговорио нико. И сада је он пошао истим путем којим малочас мали Немечек. Али га нико није поздравио. Стражари су се ослонили на мост и загледали се у воду; па и Геребови кораци замреше у тишини баште ...

Када су црвене кошуље тако остале саме, Фери Ач се покрете и приђе старијем Пастору. Приђе му сасвим близу, тако да му је лице готово додиривало лице Пасторово. Тихо га запита:

– Јеси ли ти узео од овог дечака његове кликере у музејској башти?

Пастор тихо одговори:

– Јесам.

– Да ли ти је тамо био и брат?

– Јесте.

– Је ли био ајнштанд?

– Да.

– Зар нисам забранио да црвене кошуље од нејаке деце отимају кликере?

Пастори су ћутали. Фери Ачу нико се није смео противити. Вођа их одмери строго, и гласом мирним, који не трпи приговора, рече:

– Окупајте се.

Пастори га погледаше с неразумевањем.

– Не разумете? Тако како сте, у оделу. Сада се окупајте ви!

И пошто је на понеком лицу угледао осмејак, рече:

– А ко им се буде смејао, окупаће се такође.

На то свак изгуби вољу за смех. Ач погледа на Пасторе, и сада мало нестрпљивим гласом:

– Но, окупајте се. До врата. Један два!

И обрну се дружини:

– Окрените се! Немојте их гледати.

Црвене кошуље окретоше леђа језеру. Чак ни Фери Ач није гледао како двојица Пастора извршују на себи казну. А Пастори суморно, лагано уђоше у језеро и послушно седоше у воду до врата. Дечаци их нису видели, само су чули њихово праћакање. Фери Ач погледа на језеро и увери се да су се два дечака одиста до врата загњурила у воду. Затим издаде заповест:

– Оставите оружје! Напред!

И поведе дружину са острва. Стражари угасише фењер и прикључише се дружини која војничким корацима загрме на мосту и изгуби се у густишу баште ...

Двојица Пастора изађоше из воде. Загледаше се, затим завукоше руке у цепове по свом обичају, па и они кренуше. Нису проговорили ниједну реч и много су се стидели.

А острво је остало усамљено у миру месечином обасјане пролетње вечери ...

VI

Када су сутрадан послеподне, тако око два и по, дечаци дошли, на малим вратима градилишта, на унутрашњој страни тарабе, угледаше велико парче хартије, које је на четири краја са четири огромна ексера било приковано за даску.

То велико парче хартије био је проглас који је, жртвујући ноћ, написао Бока. Био је написан крупним, цртаним словима, црним тушем, а само су почетна слова реченица била црвена као крв. Потпуни текст прогласа гласио је овако:

ПРОГЛАС!!!

*Сад сви њреба да скочимо, на ноге!
Нашој земљи њреџи оџасносџ, и ако не
будемо храбри, оџеће нам цео њросџор наш!
Градилишџе је у оџасносџи!*

*Црвене кошуље хоће да нас наџадну!
Али и ми ћемо доћи и, ако њреба, и живоџе
ћемо своје њоложџи за сџас своје земље!
Свако нека врџи своју дужносџ!*

Председник

Данас нико није имао воље да се игра лоптом. Она се мирно одмарала у Рихтеровом цепу, јер он је био чувар лопте. Дечаџи су ишли горе-доле, разговарали о блиском рату, па су се поново враћали прогласу истакнутом на тараби, десет, двадесет пута прочитавали соколеће речи. Више њих научило га је већ напамет и са наслаганих дрва декламовали су га ратоборно онима доле, који су те речи такође знали напамет, али су их слушали отворених уста и, пошто би их саслушали, враћали би се поново тараби, поново би читали, а онда би се и сами пењали на дрва да их и они реџитују.

Цела је дружина била надахнута овим прогласом, који је био први своје врсте. Одиста, мора да је зло врло велико и опасност врло озбиљна када се Бока одлучио да изда проглас са сопственим највишим потписом.

Извесне појединости су дечаџи већ чули. Овде-онде чуло се Геребово име, али ништа извесно о њему нико није знао. Председник је из разних разлога нашао за потребно да Геребову ствар држи у тајности. Између осталог и стога што је рачунао да ће га овде, на градилишту, ухватити на делу и одмах извести пред преки суд. Дабогме, ни Бока није помислио да ће Немечек на своју руку отићи у башту црвених кошуља и тамо усред средине табора непријатељске војске приредити светски скандал ... То је председник сазнао тек данас преподне у школи, после часа латинског, када га је у подруму, где послужи-тељ продаје хлеб с маслом, Немечек позвао у страну и све му испричао. Али је на градилишту још у два и по владала потпуна необавештеност и сви су чекали

председника. Општу узбуђеност повећала је још посебна узбуђеност. У гит-удружењу избио је скандал. Гит удружења се сасушило. Испуцао је и постао неупотребљив, што је требало схватити тако да се он више не може стискати. То је несумњиво била погрешка председникова, пошто је ваљда после свега што се десило и непотребно тумачити да је председникова дужност да сажваће гит. Колнаи, нови председник, ову своју дужност је на најружнији начин пропустио. Лако је пронаћи ко му је због овог први замерио. Барабаш је то покренуо. Ишао је од једног до другог и оштрим изразима устао против председникова нехата. Трчкарање његово није остало без успеха, јер је после пет минута успео да наговори један део чланова да траже сазив ванредне скупштине. Колнаи је слутио шта је посреди.

– Добро, – рече – али је ствар градилишта сада важнија. Ванредну скупштину ћу сазвати тек за сутра.

Али је Барабаш лармао:

– Нећемо то трпети! Изгледа да се господин председник уплашио!

– Тебе?

– Не мене, него ванредне скупштине. Захтевамо да скупштину сазовете још за данас.

Колнаи је баш хтео да одговори на ово, када на капији одјекну лозинка дечака Павлове улице:

– Хахо! Хо! Хахо! Хо!

Сви погледаше онамо. На малу капију је улазио Бока. С њим је био Немечек, са великом црвеном, плетеном марамом око врата. Долазак председника је прекинуо препирку. Колнаи одједном попусти.

– Па добро, одржаћемо скупштину још данас. Али сада ћемо прво саслушати Боку.

– На то пристајем – одговори Барабаш, али су тада већ чланови гит-удружења заједно са осталима опколили Боку и обасули га са хиљаду питања.

И они похиташе групи. Бока затражи да се умире. И усред велике пажње рече:

– Момци, већ сте могли читати у прогласу каква нам опасност прети. Наше уходе су биле у непријатељском табору и сазнале да ће нас црвене кошуље напасти сутра.

На то настаде велика граја. Нико није очекивао да ће рат избити већ сутра.

– Јест, сутра, – настави Бока – и тако данас објављујем опсадно стање. Претпостављенима се свако мора безусловно покоравати, а сви официри судужни покоравати се мени. Али немојте мислити да ће ово бити нека игра за децу. Црвене кошуље су јаки момци, и има их много. Борба ће бити огорчена. Али никога нећемо да приморавамо, и зато још сада изјављујем: нека се јави онај ко неће да учествује у рату!

Све се стиша тад. Није се јавио нико. Бока понови позив:

– Ако има неко ко неће да учествује у рату, нека се јави. Не јавља се нико?

Одједном сви кликнуше:

– Нико!

– Онда сви дајте реч да ћете у два сата бити овде. Сви редом су долазили пред Боку, и Бока је од свакога узео реч да ће сутра доћи. Када се руковао са свима редом, казао је ово:

– А који од вас сутра не дође овамо, тај ће непоштено погазити своју реч, и нека се не усуди да више крочи овамо, јер ћемо га батином извијати.

Лесик приступи.

– Господине председниче, – рече – сви смо овде, само Гереба нема.

После ових речи уследила је гробна тишина. Сви су били радознали да сазнају шта је то у ствари са Геребом. Али Бока није био од оних који би скренули од својих првашњих планова.

Више њих су питали:

– Шта је са Геребом?

– Ништа – одговори мирно Бока. О томе ћемо разговарати други пут. Сада једино што треба да нам је пред очима – то је да добијемо битку. Али пре него што издам заповест, морам нешто изјавити. Ако има међу нама какве свађе, нека сада томе буде крај. Који су посвађани нека се помире.

Тишина.

– Па? – упита председник. – Нема таквих међу вама?

Вајс скромно рече:

– Колико ја знам ...

– Но, дакле?

– К ... Колнаи ... и Барабаш ...

Бока погледа Барабаша.

– Је ли то истина?

Барабаш поцрвене.

– Јесте, – рече – Колнаи ...

А Колнаи је рекао:

– Јесте ... Барабаш ...

– Измирите се одмах, – продера се на њих председник – јер ћу вас иначе обојицу избацити одавде. Ратовати се може само ако смо сви пријатељи међу собом!

Два посвађана дечака ступише пред Боку и, хоћеш-нећеш, руковаше се. Још се нису ни одвојили, када се јави Барабаш:

– Господине председниче!

– Шта хоћеш?

– Постављам један услов.

– Но?

– Да ... ако нас црвене кошуље случајно не нападну ... онда ... онда ... ја опет могу бити посвађан са Колнајем, јер ...

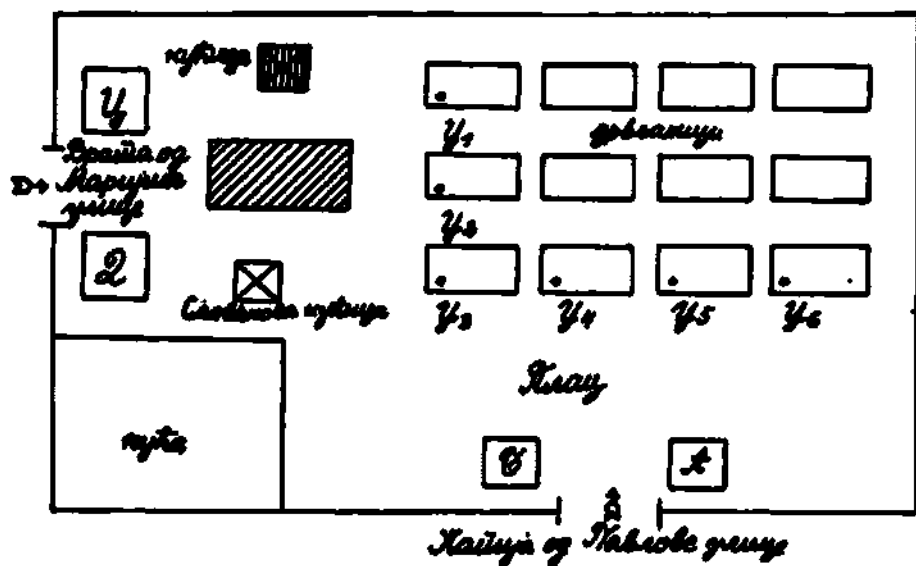
Бока га погледа као да би га хтео прострелити тим погледом:

– Ћути!

На то Барабаш ућута. Али се у себи љутио, и дао би богзна шта када би у том тренутку могао мунути у ребра Колнаја, који се весело осмехивао ...

– А сада, – рече Бока – редове, дајте овамо ратни план.

Немечек се учтиво маши цепа и извади отуда парче хартије. То је био ратни план који је Бока саставио данас после ручка. Ратни план је изгледао овако:

Спусти га на један камен и дечаци чучнуше око њега. Свак је радознало очекивао где ће га одредити, каква ће му улога пасти у део. А Бока је стао да тумачи ратни план.

– Пазите добро. Гледајте увек цртеж. Ово овде је карта наше државе. Непријатељ ће, према извештају ухода, навалити одједанпут с две стране: из Павлове улице и из Маријине. Пођимо редом. Ова два квадрата где су уписани А и Б означају два пука одређена за одбрану капије. Пук А састоји се из три човека, под Вајсовим вођством. Пук Б се састоји такође из три човека, под Лесиковим вођством. Капију са Маријине улице бране исто тако два пука. Командант пука Ц је Рихтер, а командант пука Д – Колнаи.

Један глас упаде:

– Зашто не ја?

– Ко је то био? – упита строго Бока.

Јави се Барабаш.

– Опет ти? Ако још једну реч кажеш, ставићу те под војни суд! Седи.

Барабаш прогунђа нешто и седе. А Бока настави тумачење:

– Црне тачке, које су означене словом У и бројевима, показују утврђења. Њих ћемо снабдети песком тако да ће за свако утврђење бити довољно по два човека. Песком је лако ратовати. Утврђења су уосталом тако наблизу да, ако нападну једно, нападаче ће лако бомбардовати и друго утврђење. Утврђење бр. 1, 2 и 3 браниће градилиште од напада из Маријине улице, а утврђење бр. 4, 5 и 6 потпомагаће пешчаним бомбама операције пукова А и Б. Ко ће од вас ићи у поједина утврђења, то ћу одредити доцније.

А команданти пукова ће сами одабрати по два човека. Разумете?

– Да – био је једногласан одговор.

Сви дечаци су сада, већ отворених уста, заокружљених раширених очију, опколили дивну војничку карту, некоји су чак извадили свој нотес и вредно бележили оно што је војсковођа говорио.

– Но, – рече Бока – то би, дакле, био смештај трупа. А сада долази права војна наредба. Сваки нека добро пази. Када стража послата на врх тарабе јави да се црвене кошуље приближавају, пукови А и Б ће отворити капију.

– Отворити?

– Да, отворити. Ми се нећемо закључавати, ми примамо објаву рата. Нека они само уђу, а ми ћемо их већ онда избацити. Дакле отвориће капију и пустиће унутра њихове чете. Када уђе и последњи њихов човек, напашће их. Истовремено ће и утврђења 4, 5 и 6 почети бомбардовање. То је задатак једнога дела. То је војска са Павлове улице. Ако се може, избацићемо их, ако је то немогуће, спречићете бар да продру преко линије коју чине утврђења бр. 3, 4, 5 и 6 и задржаћете их на градилишту. Друга војска, војска са Маријине улице, добиће већ тежи задатак. Пазите добро, Рихтер и Колнаи. Пукови Ц и Д послаће извидницу у Маријину улицу. Када се у Маријиној улици појаве чете црвених кошуља, пукови ће се постројити у бојни ред. Када црвене кошуље уђу на велику капију, онда ће оба пука маскирати бекство. Гледајте овамо ... на мапу ... видите? Пук Ц, то је твој пук, Рихтер ... утрчаће у шупу ...

Прстом је показивао:

– Ево, овде. Разумеш?

– Разумем.

– А пук Д, Колнаијев, утрчаће у Јанкову колибу. Сада пазите, јер сада следи најважније. И добро гледајте у мапу. Црвене кошуље ће тада заобићи здесна и слева парну тестеру, а иза ње ће се сударити са утврђењима бр. 1, 2 и 3. Ова ће одмах почети да их бомбардују. У истом тренутку јурнуће два пука, један из шупе, други из Јанкове колибе, и напасти непријатеља с леђа. Ако се борите храбро, непријатељ ће овде пасти у клопку и биће приморан да се преда. А ако се не преда, притеснићете их у колибу и тамо закључати. Када се то сврши, пук Ц поред колибе, а пук Д, обишавши дрва, појавивши се код утврђења бр. 6, пожуриће у помоћ пуковима А и Б. Посада утврђења бр. 1 и 2, пак, отићи ће у утврђења бр. 4 и 5 и појачати бомбардовање. Тада ће се пукови А, Б, Ц и Д поставити у једну линију, напасти и гонити непријатеља ка капији према Павловој улици. Све то време сва ће утврђења преко наших глава бомбардовати непријатеља, који неће имати моћи да се одупре нашим уједињеним силама. А тада ћемо их избацити кроз капију према Павловој улици! Јесте ли разумели?

На ово питање изби огромно одушевљење. Малахали су марамимацама и бацали шешире увис. Немечек је скинуо с врата велику црвену мараму и кијавичавим гласом викао у општем клицању:

– Живео председник!

– Живео – био је одговор!

Али Бока их умири:

– Мир! Још нешто. Ја ћу се са својим ађутантом задржати у близини пукова Ц и Д. Оно што поручим по њему, морате сматрати као моју заповест.

Један глас је запитао:

– А ко је ађутант?

– Немечек.

Неколико њих се згледаше. Чланови гит-удружења су се помало и гуркали, мислећи да би се требало бунити против тога. Чули су се овакви гласови:

– Хајде, реци већ!

– Реци ти!

– Зашто ја? Реци ти!

Бока их са чуђењем погледа:

– Ваљда имате нешто против тога?

Лесик је био једини који се усудио да проговори:

– Да.

– А шта то?

– На скупштини гит-удружења, ономадне ... када ... Боку издаде стрпљење. Викну на Лесика:

– Доста. Ћути. Не занимају ме ваше глупости. Немечек ће ми бити ађутант, и тачка. Ко једну реч прозбори против тога, ићи ће пред ратни суд.

Ова је изјава била мало престрога, али су сви увидели да у ратно доба тако мора бити. Помирили су се, дакле, с тиме да Немечек буде ађутант. Настало је извесно сашаптавање међу вођством гит-удружења. Рекли су да је то увреда за гит-удружење. И било их је стид што је у рату тако важну улогу добио онај кога је њихова скупштина прогласила издајником и чије су име у записник удружења записали малим писменима. А, међутим, да су знали ...

Сада Бока извади из цепа списак. Прочитао је оданде ко је одређен у поједина утврђења. Команданти пукова изабраше по два своја човека. Све се то обавило ванредно озбиљно и дечаци су били толико

узрујани да нико није проговорио ниједну реч. Када је све било свршено, Бока издаде заповест:

– Свак на своје место. Извешћемо вежбу.

Брзо се сви расташе, сваки на своје место.

– Свак нека чека док не добије новију заповест!
– викну за њима Бока.

Сада је остао сам наспред градилишта са Немечком, ађутантом. Ађутант, сиромах, јако је кашљао.

– Ерне, – рече му благо Бока – вежи поново мараму око врата. Јако си назебао.

Немечек захвално погледа пријатеља и покори му се као да му је овај старији брат. Поново је обмотао велику црвену плетену мараму око врата, тако да му је иза ње вирило само ухо.

Када је то учињено, Бока рече:

– Сада ћу послати по теби једну заповест у утврђење бр. 2. Пази добро ...

Али у том тренутку Немечек учини нешто што дотле није учинио никада. Упаде у реч своје претпостављеноме.

– Опрости, – рече – али бих прво волео нешто да ти рекнем!

Бока скупн обрве:

– Шта то?

– Овде, малочас, чланови гит-удружења ...

– Та остави, молим те, – узвикну нестрпљиво председник – зар и ти озбиљно узимаш те глупости?

– Да, – рече Немечек – јер их они узимају озбиљно. И ја осећам да су они глупи, и ја не марим нека они мисле о мени шта хоће, али не бих волео да ме ти ... да ме ти ... да ме и ти презиреш.

– Али зашто бих те презирао?

Иза велике црвене мараме одговорио је један на плач спреман глас:

– Јер су они рекли о мени ... да ... да сам издајица ...

– Издајица? Ти?

– Јест. Ја.

– Е, сад сам одиста радознао шта је то.

И Немечек му, замуцкујући, пригушеним гласом исприча шта се десило пре неки дан. Како је морао журити баш када су чланови гит-удружења полагали тајну заклетву. Како су се одмах ухватили за ову случајност и изјавили да трчи стога што не сме да ступи у тајно удружење. Да је издајица и да нема части.

И да се све то, у ствари, дешава стога што се потпоручницима, поручницима и капетанима не свиђа што се председник не дружи с њима, него обичног редова посвећује у све државне тајне. И најзад, да су му у црну књигу записали име све самим малим словима.

Бока је све то саслушао стрпљиво. Затим је заћутао. Болело га је што међу дечацима има и таквих. Бока је био паметан дечак, али зато ипак није знао да су други људи различити од нас, а да све то морамо научити по цену често болних осећања. Затим са љубављу погледа малог плавог дечка.

– Добро је, Ерне – рече – само ти врши свој посао, а не брини се за њих. Сада, пред рат, нећу да говорим ништа. Али када једанпут рат претуримо преко главе, распалићу ја њима. А сад одјаши брзо до утврђења бр. 1 и 2 и предај им заповест да се одмах попну на утврђење бр. 4 и 5. Хоћу да видим колико им времена треба за ово пењање.

Редов стаде „мирно“, укочено поздрави, и прем-
да је у том тренутку мислио како је жалосно да због
рата питање његове части мора да се одлаже – угуши
своју горчину и војнички одговори:

– Разумем, господине председниче.

Затим одјури. Запраши се за њим земља и ађу-
тант ускоро ишчезну између наслаганих дрва, на
чијим су се врховима, иза утврђења помаљале разба-
рушене дечје главице, широко отворених очију. На
лицама им се могло читати узбуђење које и војнике
обузме пред битку, као што то знамо из описа хра-
брих и окретних ратних извештача.

А Бока остаде сам насред градилишта. До овог
великога комада ограђене земље допирала је шкрипа
кола, али зато се Бока ипак осећао као да није усред
велике вароши, него негде далеко у страној земљи,
на неком великом пољу, где ће сутра једна битка
одлучити судбину народа. Дечаци нису пустили није-
дан узвик, сваки је мирно стајао на свом месту и чекао
заповест. Бока је осећао да сада све зависи од њега.
Од њега зависи благостање, будућност ове мале дру-
жине. Од њега зависе весела поподнева, лоптање,
различите игре и проводи којима су се његови дру-
гови овде највише бавили. И Бока је био горд што се
примио тако лепог задатка.

– Јест, – рече у себи – ја ћу вас одбранили!

Гледао је по драгом градилишту. Затим се за-
гледао према брдима дрва, између којих је радозна-
ло извиривао витки гвоздени оцак парне тестере и
весело пљуцкао као снег беле парне облачиће, исто
онако весело и исто онако небрижно као да је и да-

нашњи дан баш исти као и ма који други, као да сада није бачено на коцку све, баш све ...

Јест, Бока се сада осећао као какав велики војсковођа пред одлучујућом битком. Помислио је на великог Наполеона ... и сањарио је о будућности. Шта ће бити? Како ће бити? Шта ће бити од њега? Да ли ће одиста бити прави војник и да ли ће једном, негде далеко, на правом разбојишту, командовати униформисаном војском, – не за парченце земље, као што је малено парче ово градилиште, него за оно велико парче драге земље које зовемо отаџбином? Или ће бити лекар који ће против болести водити свакодневно велике, озбиљне и храбре битке?

Тихо се спусти рани пролетњи сумрак док је Бока овако размишљао. Уздахну и пође утврђењима да одржи смотру над момчадијом.

Дечац су са врхова утврђења приметили да им се војсковођа приближава. У утврђењима наста кретање. Пешчане бомбе су сложили и свако је стао „мирно“.

Али на половини пута вођа одједном застаде и окрете се. Као да послушкује. Затим брзим кораком пође натраг, малим вратима тарабе.

На вратима је неко куцао. Бока их отвори и од изненађења коракну натраг.

Пред њим је стајао Герев.

– Ти си то? – питао га је збуњено.

Бока није могао одмах да му одговори, а Герев лагано уђе и затвори за собом врата. Бока још никако није знао шта овај хоће. Али Герев није био тако весео и миран као иначе. Био је блед и суморан; руком је нервозно удешавао оковратник и видело се по њему да хоће нешто да каже, али не зна како би почео. Ни

Бока није проговорио, ни онај није говорио, и тако су неколико тренутака стајали један према другом без речи, и ниједан није знао шта да ради. Најзад ипак Гереб проговори:

– Дошао сам да ... да говорим с тобом.

На то се и Бока ослободи. Одговорио је мирним, озбиљним гласом.

– Немам ја ништа да говорим с тобом. Најпаветније би било да одмах изађеш на ту капију као што си и дошао.

Али дечак није прихватио овај савет.

– Гледај, Бока, – рече – ја већ знам да си ти све открио. Знам да сви ви знате да сам ја пришао црвеним кошуљама. Нисам дошао овамо као ухода, него као пријатељ.

Тихо рече Бока:

– Као пријатељ ти овамо ниси могао доћи.

Гереб погну главу. Био је спреман да поступају с њиме грубо, да га избаце, али није очекивао да разговарају с њим са овако тихом суморношћу. Ово га је јако дирнуло. Више него да су га ударили. Сада је и он говорио тихо и невесело:

– Ја сам дошао зато да поправим своју грешку.

– То је немогуће – рече Бока.

– Али ја сам се показао ... мени је веома жао ... и донео сам од њих ваш барјак који је Ач однео одавде и што га је мали Немечек украо ... и што су га онда Пастори отели од малог Немечека.

И, рекавши то, извади испод капута мали црвено-зелени барјак. Боки синуше очи. Малени барјак био је изгужван, поцепан, видело се већ на њему да су се битке водиле око њега. Али је малени барјак баш

због тога био леп. Био је исцепан као какав прави барјак који се исцепао у биткама.

– Барјак ћемо – рече Бока – узети од црвених кошуља ми сами. А ако не можемо да га узмемо, онда је ионако све свеједно ... Онда ћемо већ ионако отићи одавде, раштркаћемо се ... нећемо више бити заједно ... Али на овај начин нама барјак не треба. А ниси нам потребан ни ти.

И учини покрет као да ће поћи. Као да хоће да остави Гереба. Али га овај ухвати за крај капута.

– Јанош, – рече гушећи се – ја увиђам да сам много згрешио према вама. Хоћу да поправам своју погрешку. Опростите ми.

– О, – рече Бока – ја сам ти већ опростио.

– И примићете ме натраг?

– То не.

– Никако?

– Никако.

Гереб извади марамицу и подиже је к очима. Бока му рече тронуто.

– Не плачи, Геребе, нећу да овде преда мном плачеш. Иди лепо кући и остави нас на миру. Сада си, дабогме, дошао овамо када си и код црвених кошуља изгубио углед.

Гереб стави марамицу у џеп и хтео је бити мужеван.

– Добро, дакле, – рече – отићу ћу. Ви ме више нећете видети. Али ти дајем реч да нисам дошао овамо зато што су ме омрзнуле црвене кошуље. Други је разлог томе.

– А какав то?

– То нећу рећи. Можда ћеш га још сазнати. Али тешко мени ако га ти сазнаш ...

Председник га погледа са чуђењем:

– То не разумем.

– Сада то нећу објашњавати – муцао је Гереб и пошао према малој капији. Тамо застаде и окрете се још једанпут. Рекао је:

– Дакле, узалуд бих те молио још једанпут да ме примите натраг?

– Узалуд.

– Онда ... онда нећу ни да те молим.

Одјур и залупи за собом мала врата. Бока се за тренутак двоумио. Ово је први пут у животу што је он био свиреп према неком. И већ се и помакао да пође за њим, да викне за њим: „Врати се, али од сада се владај добро!“ – када му одједном паде на памет један приказ. Онај смех с којим је пре неки дан Гереб побегао од њега у Павловој улици. Када их је исмејао. Када је стајао са Немчеком на ивици тротоара, оборене главе, док му је у ушима био онај подругливи, злуради смех с којим је Гереб побегао испред њих.

– Не, – рече самоме себи – нећу га позвати. То је зао дечко.

Онда се окрете да пође према утврђењу, али је морао застати од изненађења. На дрвима су стајали сви дечаци, сви колико год их је, и посматрали овај приказ. Стајали су тамо и они који нису били одређени у утврђења. Цела мала војска немо се поређала по правилним дрвеним коцкама, нико није рекао ни једну реч, свак је са уздржаним дахом очекивао шта ће се десити између Боке и Гереба. А када је Гереб изашао и Бока пошао према утврђењима, пригушено узбуђење изби и цела војска изненада, одједном, као један човек поче клицати.

– Живео председник!

И страховити звиждук проломи ваздух, звиждук какав не може произвести ваљда ни локомотива, макар напрегла све своје силе. Био је то диван, победнички звиждук. Дабогме, звиждао је Чонакош. И блажено погледао околу и церекајући се рече:

– Ух, никад у животу нисам звигнуо с оваквим уживањем!

А Бока застаде у средини градилишта и, дирнут, блажено поздрави своју војску. Опет је помислио на великог Наполеона. Њега је оволико волела његова стара гарда ...

Сви су видели ово што се малочас одиграло, и сада су сви били начисто с Геребом. Није до њих допрло шта су говорила два дечака у капији, али су видели покрете, и по томе су разумели све. Видели су одбијајући покрет Бокин. Видели су да му није пружио руку. Видели су како је Гереб бригнуо у плач, а видели су и како је отишао. Када се у капији окренуо и рекао нешто Боки, сви претрнуше. Мали Лесик је шапнуо:

– Јао ... ако му сада опрости!

Али када је Гереб ипак отишао и када су видели како Бока одречно махну главом, из њих одједном изби одушевљење. И, када се председник окрете њима, одјекну „живео!“ Свиђало им се што њихов председник није дете него озбиљан човек. Волели би да га могу загрлити и изљубити. Али је доба било ратно, нису, дакле, могли ништа друго до да му кличу. А то су и чинили, из пуних плућа, како им је грло подносило.

– Чврст си момак, татице! – рекао је поносито Чонакош. Али се уплашио и одмах исправио:

– Не „татице“ ... пардон ... господине председниче!

И онда отпоче вежба. Команда одјекиваше громко, чете су јуриле, нападале утврђења и пешчане бомбе су летеле десно-лево. Све је ишло сјајно. Свак је добро знао одређену му улогу. Тим је одушевљење порасло.

– Победићемо! – чуло се одасвуд.

– Избацићемо их!

– Повезаћемо робове!

– Ухватићемо самога Фери Ача.

Само је Бока остао озбиљан.

– Немојте да вам слава удари у главу – рекао им је. – После рата будите весели. А сада, ко хоће, може ићи кући. Још једном кажем: ко сутра не буде овде на време, прекршиће реч!

Тако се вежба завршила. Али нико није имао воље да иде кући. Поделише се на групе, претресајући Геребову ствар.

Барабаш је викао крештавим гласом:

– Гит-удружење! Гит-удружење!

– Шта хоћеш? – питаху га дечаци.

– Скупштина!

Колнаи се сети скупштине коју је малочас обећао и пред којом је требало да се опере од клевете како је допустио да се осуши гит удружења. Невесело се помирио с тим.

– Добро, дакле, – рече – скупштина. Молим поштоване чланове да се повуку у страну.

А поштовани чланови, са ликујућим Барабашем на челу, повукоше се поред тарабе, да тамо одрже скупштину.

– Чујмо! Чујмо! – викао је Барабаш.

А Колнаи је рекао званичним гласом:

– Отварам скупштину. За реч се јавио господин Барабаш.

– Кхм! Кхм! – злослутно је оштрио грло Барабаш. – Поштована скупштино! Господин председник је имао срећу, јер због војних вежби замало није одржана скупштина која ће збацити господина председника.

– Охо! Охо! – викала је опозиција.

– Узалуд ви мени вичете „охо!“ – дерао се говорник – јер ја знам шта говорим! Господин председник је вежбом ствар мало одложио, али сада је даље одлагати не може. Јер сада ...

Одједном заћута. На малим вратима тарабе зачу се јако лупање, а дечаци су се сада јако плашили сваке лупе. Није се могло знати не долази ли можда непријатељ.

– Ко је то био? – питао је говорник. И сви су слутили.

Опет се чула јака, нестрпљива лупа.

– Неко лупа на врата – рече дрхтавим гласом Колнаи и онда погледа напоље кроз пукотину тарабе. Затим се с зачуђеним лицем обрати дечацима:

– Један господин је овде.

– Један господин?

– Да. Један господин са брадом.

– Па отвори му.

Отвори капију. Одиста, уђе један добро обучен господин, у дугом црном капуту. Имао је црну браду и наочаре. Застаде на прагу и викну:

– Јесте ли ви дечаци из Павлове улице?

– Јесмо – одговори цело гит-удружење одједанпут. Човек у капуту на то уђе и одједном их погледа нежније.

– Ја сам отац Геребов – рече, док је затворио за собом малу капију.

Тишина. Ствар је већ озбиљна када је отац Геребов дошао овамо. Лесик гурну Рихтера:

– Трчи, зови Боку.

Рихтер одјури према парној тестери где је Бока баш причао дечацима о Геребовим пословима. А брадати господин се обрати члановима гит-удружења:

– Па зашто сте избацили одавде мог сина?

Колнаи одговори:

– Зато што нас је издао црвеним кошуљама.

– То је једна друга дружина која одлази у Ботаничку башту ... али сада хоће да узму од нас ово место, јер немају где да се лоптају. То су наши непријатељи.

Брадати човек набра чело:

– Мој син се вратио малочас кући плачући. Дуго сам га испитивао шта му је, али ми није хтео признати. Најзад, када сам заповедио, признао је само толико да га сумњиче издајством. А ја сам на то рекао: „Ја ћу сада узети шешир и отићи тим дечацима. Говорићу с њима и питаћу их шта је истина од свега овога. Ако није истина, онда ћу захтевати од њих да моле опроштење од тебе. Али, ако је истина, онда тешко теби, јер твој отац је увек био поштен човек и неће дозволити да његов син буде издајник својих другова.“ То сам му рекао. А сада сам овде и позивам вас да ми речете поштено, по души, да ли је мој син издајица или није. Но?

Опет тишина.

– Но? – поновио је отац Геребов. – Не бојте се мене. Реците истину. Ја хоћу да знам да ли сте неправедно осудили мога сина, или он можда заслужује казну.

Нико није одговорио. Нико није хтео да ражалоности тога на изглед доброг човека коме је толико стало до карактера његовог малог сина гимназисте. А овај се обрати Колнаију:

– Ти си рекао да вас је издао. Сад мораш посведочити! Када вас је издао? Како вас је издао?

Колнаи је муцао:

– Ја ... ја ... ја сам само чуо ...

– То није ништа. Ко је тај који зна о томе нешто поуздано? Ко је видео? Ко зна?

У том тренутку појавише се под утврђењима Бока и Немечек, водио их је Рихтер. Колнаи одахну:

– Молим – рече – тамо долази ... онај мали плави ... онај Немечек ... он је видео. Он зна.

Сачекаше да им приђу тројица дечака. Али Немечек се упуту право капији. Колнаи им викну:

– Бока! Ходиште овамо!

– Сада не можемо, – одговори Бока – изволите мало причекати. Немечеку је позлило, добио је напад кашља ... сада га морамо отпратити кући ...

Али човек у капуту, када чу Немечеково име, викну на њега:

– Јеси ли ти тај Немечек?

– Јесам – одговори тихо плави дечко и приђе црномом човеку. А овај му рече строго:

– Ја сам отац Геребов и дошао сам овамо да дознам је ли мој син издајица или није. Твоји другови

кажу да си ти видео, да знаш. Одговори, дакле по души: да ли је то истина или није?

Немечку је лице горело од грознице. Сада је био већ озбиљно болестан. Куцале су му слепоочнице, руке су му биле вреле. И тако је чудан био око њега цео свет ... Овај брадати чика са наочарима који разговара с њим тако строго као што господин професор Рац обично говори с дечацима ... рат ... ова силна узбуђења, све ... и ово строго питање које значи да ће се зло провести Гереб ако је одиста издајник ...

– Одговарај! – пожуривао га је црни човек. – Говорите сада! Одговори! Да ли је издајник?

А мали плави дечак је одговорио лица руменог од грознице, сјајних очију, тихо, као да је он кривац који сада признаје нешто:

– Није, молим. Није издајник.

Отац се поносито окрете осталима:

– Па онда сте лагали.

Гит-удружење је било запрепашћено. Нико није ни писнуо.

– Хаха! рече иронично човек са црном брадом. – Дакле, лагали сте! Одмах сам знао да је мој син поштен дечко!

Немечек је једва стајао на ногама. Скромно је питао:

– Могу ли да идем?

Брадоња му се насмеја:

– Иди, ти, мала свезналице!

И Немечек с Боком изађе на улицу. Све му се сливало пред очима. Сада није видео ништа. У хаосу пред њим су играли црни човек, улица, дрва, чудне речи су му зујале у ушима. „Момци, на утврђења!“ –

викао је један глас. Затим је други глас рекао: „Да ли је мој син издајца?“ И црни човек се иронично смејао, и у смеху су му нарасла уста као школска капија ... и кроз ту капију изађе господин професор Рац ...

– Ко ме се јављаш? – питао га је Бока. – Та живе душе нема на целој улици.

– Јављам се господину професору Рацу – рече тихо Немечек.

И Бока груну у плач. Журно је носио, вукао кући замраченом улицом свога малог пријатеља.

А унутра, на градилишту, иступи Колнаи, и рече црном човеку:

– Молим вас, овај Немечек је лажљивац. Ми смо га прогласили за издајцу и избацили из удружења.

Отац је био срећан и потврдио је:

– И види се на њему. Није му чиста савест.

И отишао је кући срећан да опрости своме сину. Још је на углу видео како пред клиником Бока и Немечек прелазе на другу страну улице. Али је тада већ и Немечек пискао, врло тужно, врло горко, са свим дубоким болом свога редовског срца, и у овом грозничавом плачу стално је шаптао:

– Малим словима су ми записали име ... малим словима су записали моје сирото, поштено мало име ...

VII

Сутрадан пре подне, на часу латинског, узбуђење је било толико да је то и господин професор Рац приметио.

Дечаци су се врпољили по клупама, забленули би се, нису баш много пазили на онога што одговара, и нису само они из Павлове улице били у таквоме стању, него и остали, могло би се чак рећи: читава школа. О великим ратним припремама рашчуло се убрзо по целој згради, па и они из горњих разреда, такозвани седмошколци и осмошколци, веома су се заинтересовали за ствар. Црвене кошуље су ишле у јожефварошку реалку, па је гимназија природно желела да победи дечаци Павлове улице. Чак су појединци били мишљења да част школе зависи од ове победе.

– Шта је то с вама? – питао је нестрпљиво господин професор Рац. – Врпољите се, расејани сте, као да мислите бог те пита о чему!

Али се није много бринуо због њих. Задовољно се тиме да је разред данас немиран. Прекорним гласом рече:

– Дабогме, ту је пролеће, кликерање, лоптање ... школа сада није пријатна! Даћу ја вама!

Али је рекао само толико. Господин професор Рац је изгледао строг, али је у ствари био добар човек.

– Седи! – рече ономе који је одговарао и поче тражити по нотесу.

Тада је у разреду била обично гробна тишина. Свак је задржао дах, чак и онај који је био спреман, и сваки би гледао професорове прсте, који су лагано превртали листове малог нотеса. Знали су већ и на коме се листу налази чије име. Када је професор листао на крају нотеса, одахнули би они чије име почиње са А и Б. А када би се с краја азбуке одједном вратио на почетак, расположили би се они са словом Р, С, Т.

Претурао је по азбуци и онда тихо рече:

– Немечек.

– Није овде! – кликну разред. А један глас – један из Павлове улице добро познат глас – додаде :

– Болестан је.

– Шта му је?

– Озебао.

Господин професор Рац погледа по разреду и рече само оволико:

– Када се не чувате.

Али они из Павлове улице се згледаше. Они су добро знали како и зашто се није чувао Немечек. Седели су раштркани по разреду, неко у трећој, а Чонакош, зашто крити, у последњој, али сад се згледаше. Са сваког лица се могло прочитати да је Немечек озебао због једне лепе ствари. Једном речју: за отаџбину је озебао сироти Немечек, окупао се трипут, једанпут случајно, једанпут да спасе част, једанпут што су га приморали. И ни за живу главу не би ову велику тајну никоме одао, иако ју је сада знао већ свако, па и гит-удружење. Чак је међу члановима

гит-удружења настао покрет да се Немечеково име избрише из црне књиге, само се засад још нису могли споразумети око тога да ли треба прво мала писмена да претворе у велика, па тек онда да име избришу, или да избришу без икаквих измотавања. Јер, пошто је Колнан, који је још увек био председник, рекао да га треба избрисати без икаквих измотавања, природно је да је Барабаш образовао странку која је тражила да се имену најпре врати част.

Но то је сада било споредно питање. Сва пажња се обрати рату који ће се водити то поподне. После часа латинског многи из других разреда долазили су Боки и нудили му своју помоћ. Али је Бока свима одговарао:

– Веома жалим, али то не можемо примити. Ми ћемо сами одбранити своју државу. Ако су црвене кошуље можда и јаче од нас, ми ћемо их савладати вештином. Нека буде како ће бити, али ми ћемо се борити сами.

Интересовање је било тако велико да су се јављали не само ученици других разреда него у један сат, када сви појурише кући на ручак, и човек који продаје халву, и који је још увек био у суседној капији, понуди своје услуге Боки.

– Господине, – рече – ако ја одем онамо, сам ћу их све побацати оданде!

Бока се осмехивао:

– Оставите ви то само нама, стари!

И он је хитао кући. На школској капији колеге опколише оне из Павлове улице и обасуше их свакојаким корисним саветима. Било их је који су их учили како треба подметнути ногу. Други су се нудили

за уходе. Једни су опет тражили да им се дозволи да гледају битку. Али ни за то нико није добио дозволу. Бокина строга заповест била је да се капија затвори чим бој отпочне, а чувари капије смеју је отворити тек када непријатеља повијају напоље.

Али све је то трајало само неколико тренутака. Дечаци се разбегоше, јер су тачно у два морали бити већ на градилишту. И у један и четврт је околина гимназије била пуста, спремао се да пође и човек што продаје халву и само је школски послужитељ лагано пушио лулу пред капијом, иронично добацивши неколико пута човеку са халвом.

– Но, ни ви се баш дуго нећете овде скрасити. Отераћемо вас одавде заједно с тим вашим ђубретом!

А човек с халвом на то није одговорио, само је слегао раменима. Он је био велик господин, носио је црвен фес на глави, неће се ваљда упустити у разговор с којекаквим послужитељима. Нарочито у оваквим приликама када осећа да тај послужитељ има право.

И тачно у два сата када се Бока, са црвено-зеленом капом на глави (боје дечака Павлове улице!), појавио на капији градилишта, дочекала га је постројена читава војска. До последњег човека је дошла читава војска, само један једини члан није дошао: Немечек, који је код куће лежао болестан. Тако се десило да је војска дечака из Павлове улице на дан битке, баш на сам дан битке, остала без редова. Сви који су овде били, били су потпоручници, капетани. А редов, у ствари права војска, лежао је у једној кућици Шорокшаријеве улице, у једном малом кревету, болестан.

Бока сместа приђе послу. Кликну војничким гласом:

– Мирно!

Сви стадоше мирно. Бока рече оштро:

– Овим вам саопштавам да полажем титулу председника, јер је она добра само за време мира. Сада је ратно стање, зато узимам ранг генерала.

Сви су у овом тренутку били веома ганути. И, одиста, био је то узбудљив, готово историјски тренутак када је у ратно време, у тренутку највеће опасности, Бока узео за себе ранг генерала.

Затим је додао:

– А сада ћу последњи пут изложити ратни план, да не би било никаквог неспоразума.

Изложио га је и, премда је сваки већ напамет знао сваку реч наредбе, слушали су га с напрегнутом пажњом.

А када је завршио, генерал је командовао:

– Сваки на своје место!

Строј се одједном поквари, и поред Боке је остао само Челе, елегантни Челе, који је уместо болесног Немчека вршио дужност ађутанта. Са стране му је висила месингана труба коју су купили заједнички за форинту и четрдесет крајцара, у коју је своту ушла и целокупна имовина гит-удружења у износу од двадесет шест крајцара, а коју је суму генерал једноставно запленио у ратне сврхе.

Била је то лепа поштанска труба и, кад би дукнула у њу, свирала је као војничка. Било је свега три знака трубом. Један је значио да долази непријатељ, други је значио јуриш, а трећи да сви треба да се окупе код генерала. Те знакове су дечаци научили још на јучерашњој вежби.

– Господине генерале!

– Но, шта је?

– Јављам покорно, једна слушкиња хоће да уђе с писмом.

– Кога тражи?

– Каже да тражи господина генерала.

Бока приђе ближе:

– Погледај добро да то није можда који од црвених кошуља који се обукао у женско одело и дошао овамо да нас уходи.

Стражар се промолио на улицу тако да се готово стропоштао. Затим се јавио:

– Господине генерале, јављам покорно, добро сам је загледао. То је права госпођа.

– Е, кад је одиста госпођа, нека уђе.

И пође да јој отвори врата. А права госпођа уђе и разгледа по градилишту. Одиста је била права госпођа. Дотрчала је овамо без мараме, само у паучама, баш онако како је прала кухињу.

– Од господина Гереба доносим ово писмо – рекла је. – Млади господин је рекао да је врло хитно, и да сачекам одговор.

Бока отвори писмо које је било адресовано „Пунонадлежном господину председнику Боки“ и које у ствари није ни било писмо, него права посланица. Било је ту свакојаке хартије: из свеске, хартије за писмо, један комад од писма његове сестре, канцеларијске хартије, свакојаке, исписане с краја на крај огромним писменима и тачно нумерисане. Прочитао је. У писму је стајало следеће:

„Драћи Бока!

Ја додуше знам да ни преко писма нећеш са мном радо да говориш, али ћу, пре него што дефинитивно раскрстим с вама, покушајти још ову последњу ствар. Сада не само што увиђам да сам згрешио, него увиђам да ви то нисте заслужили од мене, јер сте се ипак дивно понашали према моме оцу, нарочито Немечек, који је порекао да сам вас ја издао. Мој отац је био ипак поносити што моје издајство није потврђено, да ми је још истога дана купио 'Осврсто у пламену' од Жила Верна, што сам одавно тражио. Ја сам књижу сместио однео и поклонио Немечеку, међутим још је нисам ни прочитио, међутим јако бих је волео читати, међутим суиградан ме је отац питао: 'Где ти је књига манјуге?', а ја међутим, на то ништа нисам смео одговорити, на што ми је отац рекао: 'Безобразниче, већ си је продао антиквару, чекај само, никада ништа више нећеш добити од мене!' – па је већ и почео, јер нисам добио ручак, али ја не марим, када је Немечек невин стигао због мене, сада ћу и ја радо стигати невин због њега. Али ово ти пишем узгредно, јер није то главно што хоћу да ти кажем. Јуче у школи, где нико није хтео ни да говори са мном, размисљао сам о томе како бих поправио своју грешку. И најзад сам нашао начин. Смислио сам: поправићу је онако исто као што сам је учинио. Зашто сам одмах после ручка, када сам отишао од вас жалостан што ме ти ниси хтео примити најпре, отишао право у Ботаничку бајту да сазнам нешто за вас. Подражавао сам Немчека, јер сам се подео на оно

истио дрво на коме је он чучао једно послијодне, дабоже онда када још никога од црвених кошуља није било на осирву. Најзад иако око четвори сајта дођоше и јако су жрдили мене иио сам ја с дрвеиа врло добро чуо, али сада више за ио нисам марио, јер сам се поново осећао као да приидам Павловој улици, ирежда сие ме избацили, јер срце моје нисие моћи избации, јер оно са вама осећа и ја не марим, ии ме можеш исмејаи, али ја сам скоро плакао од радости када је Фери Ач рекао: 'Али овај Гереб приида њима, ио није прави издајница, изгледа да су га они послали к нама да нас иијунира.' И држали су велику скуишину, а ја сам иазио на сваку њихову реч. Рекли су да иош ио је Немечек све уходио, неће доћи данас да се иуку, јер сие ви сиремни. Него су одлучили да ће биика бији суира. Али су измислили још једно велико лукавство, и о њему су ђоворили иако иихо да сам ја на дрвеиу морао сићи за две жране ниже да бих чуо иија ђоворе. Када сам силазио, чуо се мало шушањ и Вендауер је рекао: 'Вагда је оиет на дрвеиу иај Немечек?' А ио је била шала и, срећом, нису ни погледали на дрво, иа све и да су погледали, не би ме видели, јер је лишће на дрвеиу било већ јако жусио. Дакле, одлучили су да ће суира најаси онако истио као иио ии већ знаш, а како је Немечек дознао. Јер Фери Ач је рекао: 'Ови сада мисле да ћемо ми иромении свој раи илан заио иио је Немечек чуо све. Али ми га нећемо измении баш заио иио нас они очекују друкчије.' То су решили. Заим су се вежбали, и ја сам до шест и по у нејевој оиасности чучао на дрвеиу, можеш мислити иија би се десило да су ме случајно иримеили.

Једва сам се могао још држати, и да у шест и по нису отишли, сигурно бих од умора пао међу њих као зрела бресква, а међутим, ја нисам бресква. Али ово је шала, главно је оно што сам најпре рекао. А у шест и по, кад је отпрво отпало празно, сисао сам и ја с дрвета и отишао кући, а после вечере сам поред свеће морао учити латински, јер сам цело последње проучио. Драги Бока, сада те молим само за једну ствар. Буди добар и веруј, сада да је истина ово што сам писао и немој мислити да је ово лаж и да ја вас хоћу да заведем на страну, као ухода црвених кошуља. Ја то пишем стога јер хоћу да вам се вратим и хоћу да заслужим ваш опроштај. Ја ћу бити ваш верни војник, не марим ако ми и поручнички чин одузмеш, јер ћу се радо вратити као редов, ви сада ионако немате редова пошто је Немечек болестан и Јанков Хектор је једини редов, а и он је више војнички пас, а ја сам бар дечак. Ако ми опростиш само још овог пута и ако ме примиш најпре, онда ћу се ја вратити још данас и у рату ћу се заједно с вама борити и у рату ћу се истаћи тако да ћу све погрешке своје поправити. Молим те лепо поручи по Марики да ли да дођем или да не дођем, и ако поручиш да дођем, ја ћу доћи одмах, јер док Марика буде код тебе на градилишту, ја ћу стајати овде под капијом у Павловој улици бр. 5 и чекаћу твој одговор. Остатај твој одани пријатељ.

Гереб"

Кад је Бока стигао на крај писма, осетио је да Гереб не лаже и да се толико поправио да је заслужио да га приме натраг. Позвао је, дакле, свога ађутанта, Челеа.

– Ађутанте, – рече му – затрубите знак број 3 који значи да сви треба да се окупе код генерала.

– Какав је одговор, молим? – питала је Марика.

– Ви причекајте мало, Марика, – одговори заповедничким гласом генерал.

И одјекну малена труба, на чији оштар звук дечаци несмело промолише главе. Нису разумели шта је то, зашто их труба позива генералу. Али, пошто су видели да Бока стоји мирно на свом месту, охрабрише се и после једног тренутка пред генералом је поново стајала цела војска, у војничком поретку. Бока им је прочитао писмо и запитао их:

– Да га примимо натраг?

А дечаци су, нашто порицати, били добри. Сви одједном одговорише:

– Примамо га.

Бока се окрете служавки и рече јој:

– Кажи му да дође овамо. То је одговор.

Марику је задивила читава ствар, војска, црвено-зелене капе, оружје ... Али се онда ипак провуче кроз капију.

– Рихтер! – узвикну Бока кад су остали сами, Рихтер ступи.

– Гереба ћу одредити поред тебе, – рекао је генерал – и ти ћеш пазити на њега. Чим приметиш први сумњив знак, ухватићеш га и затворити у колибу. Не верујем да ће до тога доћи. Али опрезност никад није наодмет. Данас неће бити битке, као што по писму видите. Све што смо одредили за данас, важи за сутра. Када они не мењају свој ратни план, остаће и код нас све по старом.

Баш је хтео да настави, када капију, коју за служавком нико није затворио, залупи сада неко и кроз њу ускочи Гереб, блаженог, озареног лица, као човек који најзад сме да крочи на обећану земљу. Али, када је угледао читаву војску, уозбиљи се. Приђе Боки и сред највеће опште дисциплине принесе руку капи. На глави му је била црвено-зелена капа дечака Павлове улице.

– Господине генерале, стигао сам!

– Добро – рече Бока без икакве церемоније. – Додељен си поред Рихтера, засада као редов. Видећу како ћеш се понашати на дан битке, и онда ћеш моћи да добијеш свој стари чин.

Затим се обрати војницима:

– А свима вама строго забрањујем да Геребу говорите о његовој погрешци. Он хоће да поправи свој грех, а ми му праштамо. Ниједном речју нико не сме да га дирне нити да му пребаца погрешку. А и њему самом забрањујем да о томе говори, јер то је сада већ свршено.

Велика тишина. Дечаци опет рекоше у себи: „Ипак је паметан дечак овај Бока, заслужује да буде генерал.“

И Рихтер сместа поче тумачити Геребу шта ће му бити задатак у сутрашњој бици. Бока је разговарао са Челеом. И док су тако тихо ћеретали, стражар, који је још увек јахао на врху тарабе, одједном пребаци десну ногу, која је дотле висила на улицу. Лице му доби ужаснут изглед и уплашено замуца:

– Господине генерале ... непријатељ долази!

Као муња прискочи Бока капији и подупре је. Сви погледаше Гереба, који је, блед као смрт, стајао поред Рихтера. Бока љутито викну на њега:

– Па ипак си лагао?! Опет си лагао?!

Гереб од изненађења није умео одговорити. Рихтер га шчепа за мишицу.

– Шта је то? – урлао је Бока.

С тешком муком Гереб је некако измуцао:

– Ваљда ... ваљда су ме приметили горе на дрвету ... и тако су хтели да ме преваре ...

Стражар погледа на улицу и затим скочи са тарабе, зграби своје оружје и стаде у ред поред осталих.

– Долазе црвене кошуље – рекао је.

Бока приђе капији и отвори је. Храбро изађе пред капију, на улицу. Одиста, долазиле су црвене кошуље. Али било их је само тројица. Два Пастора и Себенич. И када угледаше Боку, Себенич извади испод капута један мален бео барјак и стаде махати њиме према Боки. Још издалека је викао:

– Изасланици смо!

Бока се врати на градилиште. Стидео се мало пред Геребом што га је тако осумњичио. Обрати се Рихтеру:

– Пусти га. Само изасланици долазе, са белом заставом. Опрости, Геребе.

Сиромах Гереб одахну. Скоро је упао у клопку, сасвим невино. Али стражар је извукао своје.

– А ти, – викну на њега Бока – добро гледај пре него што дигнеш узбуну. – И издаде команду:

– Натраг, сви, иза дрва. Са мношћом остаје само Челе и Колнаи. Напред, марш!

Војници се удаљише војничким кораком и ускоро ишчезоше иза утврђења, заједно са Геребом. Последња црвено-зелена капа несташе баш када на капију залупаше изасланици. Ађутант им отвори врата. Уђо-

ше. Сва тројица су имали црвене кошуље и црвене капе. Дошли су без оружја и Себенич је високо држао белу заставу.

Бока је знао шта треба радити у таквом случају. Узео је своје копље и ослонио га на тарабу, да ни он не би имао оружје. Колнаи и Челе га следише без речи, чак је Челе у ревности својој ишао далеко да је и трубу спустио на земљу.

Старији Пастор иступил:

– Имам ли част да говорим са господином командантом?

Челе одговори:

– Јест. Он је генерал!

– Ми смо изасланици, – рече Пастор – а ја сам вођ изасланика. Дошли смо да у име нашега војсковође Фери Ача објавимо рат.

Када су поменули име вођино, цело изасланство диже руку капи у знак поздрава. Бока и његови такође поздравише, из учтивости. Пастор настави:

– Нећемо да изненадимо непријатеља. Ми ћемо доћи овамо тачно у два и по. То смо имали да кажемо. Молимо одговор.

Бока је осећао да је ово врло важан тренутак. Мало му је дрхтао глас кад је одговорио:

– Објаву рата примамо. Али треба да се споразумемо у погледу једне ствари. Ја нећу да се из овога изроди туча.

– Ни ми то нећемо – одговори суморно Пастор и, по свом обичају, обори главу.

– Ја хоћу – настави Бока – да буде свега три борачка начина. Пешчане бомбе, правилно рвање и борба копљем. Знате добро правила, је л'те?

– Да.

– Ко са оба рамена дотакне земљу, тај је побеђен и више се не може рвати. Али се зато може борити на друга два начина. Пристајете тако?

– Пристајемо.

– А копљем се није слободно ни тући ни бости. Треба се борити.

– Тако је.

– И двојица не могу напасти једнога. Али ћете се моћи борити против чете. Примате то?

– Примамо.

– Онда немам ништа да кажем.

Поздрави. А Челе и Колнаи, у ставу „мирно“, поздравише тако исто. Изасланство одврати поздрав и Пастор поново проговори:

– Још нешто треба да питам. Вођ нам је поверио и то да се распитамо шта је са Немечеком. Чули смо да је болестан. И, ако је болестан, поверено нам је да га посетимо, јер се ономадне код нас понашао тако храбро да ми таквог непријатеља веома поштујемо.

– Станује у Ракошевој улици број 3. Врло је болестан.

Томе је следио нем поздрав. Себенич поново подиже бели барјак, Пастор викну: „Напред, марш!“ – и изасланство изађе на капију. Још су чули са улице трештање мале трубе којом је генерал поново сазвао војску да јој изложи малочашње догађаје.

А изасланство је журно марширало према Ракошевој улици. Пред кућом у којој је Немечек становао застадоше. У капији је стајала једна девојчица, њу запиташе:

– Станује ли овде некакав Немечек?

– Станује – рекла је девојчица и одвела их до сиромашног приземног стана у коме је становао Немечек. Поред врата је стајала мала плава обојена табла, са натписом: „Андраш Немечек, кројач“.

Уђоше и поздравише. Рекоше зашто су дошли. Мати Немечекова, мала плава жена која је личила на свога сина – или тачније: на коју је личио њен син – одведе их у собу где је у постељи лежао редов. Себенич и овде подиже белу заставу. И овде иступи Пастор:

– Фери Ач ти шаље свој поздрав и жели ти да оздравиш.

Мали плави дечак који је блед, разбарушене косе, лежао на јастуку, на те речи седе у кревету. Блажено се осмехну и прво му је питање било:

– Када ће бити рат?

– Сутра.

На то се растужи.

– Онда ја још нећу моћи да будем тамо – рече. Али изасланство на то није одговорило. Редом се руковаше са Немечеком и мргодни, суморни, Пастор узбуђено рече:

– А мени опрости.

– Опраштам ти – рече тихо Немечек и закашља се. Леже на јастук, а Себенич намести јастук под његовом главом. А затим рече Пастор:

– Но, сада идемо.

Опет барјактар подиже бели барјак и сва тројица изиђоше у кухињу. Тамо је мати Немечекова плачући говорила:

– Сви ви ... сви ви сте тако добри, красни дечаци ... што толико волите мога малог сина. Зато ... зато ... сва тројица ћете добити по шољу чоколаде ...

Чланови изасланства се згледаше. Чоколада је била примамљива ствар. Али Пастор ипак приђе, и овога пута не обори него подиже своју лепу смећу главу и поносито рече:

– За ово нам не следује чоколада. Напред, марш!
И измаршираше.

VIII

На дан рата је синуо диван пролетњи дан. Преподне је падала киша, и у школи, за време одмора, дечаци су невесело загледали кроз прозор. Мислили су како ће киша покрварити цео рат. Али око подне киша престаде и небо се прочисти. У један сат је већ сијало лепо пролетње сунце, калдрма се осушила и, када дечаци пођоше из школе, било је опет топло и ветар је доносио свеж мирис са будимских брда. То је било време за битку какво се само пожелети могло. У утврђењима скупљени песак је покисао, али се до послеподне и сасушио. Бомбе су тако биле употребљиве.

Око један час настаде велика јурњава. Сви појурише кућама, а већ у један и три четврт на градилишту је жагорила читава војска. Понеко је још имао у цепу од ручка заостало парче хлеба, оданде га је јео. Али узбуђење сада више није било онолико као јуче. Јуче још нису знали шта ће бити. Но долазак изасланства је растерао узрујаност, уместо које наступи озбиљно ишчекивање. Сада су већ знали када ће непријатељ доћи, и знали су какав ће бити рат. Горела је у њима жеља за ратовањем и већ би волели да су усред битке. Међутим, у последње пола сата Бока учини измену у ратном плану. Када се дечаци окупише, видеше са изненађењем да се пред утврђењем бр. 4 и 5 налази један дугачак и дубок шанац.

Страшљивији одмах помислише да је то начинио непријатељ и обасуше Боку питањима.

– Јеси ли видео онај шанац?

– Видео сам.

– Ко га је направио?

– Направио га је Јанко, на моју заповест, данас у зору.

– Нашто то?

– Тиме се мења један део ратног плана.

Погледа своје белешке и позове команданте пукова А и Б:

– Видите ли онај шанац?

– Видимо.

– Знате ли шта је шанац?

Нису знали баш тако добро.

– Шанац је потребан стога – рече Бока – да се војска повуче у њега, да се сакрије од непријатеља и тек у погодном тренутку ступи у бој. Ратни план се мења, јер ви нећете стајати код капије са Павлове улице. Увидео сам да то није добро. Ви ћете се са оба пука сакрити у шанцу. Када овај део непријатеља уђе на капију са Павлове улице, из утврђења ће одмах почети бомбардовање. Непријатељ ће поћи према утврђењима, јер шанац неће видети. Када приђу шанцу на пет корака, ви ћете промолити главе из шанца и почећете одједном да их отуда бомбардујете. Утврђења ће у међувремену и даље пуцати. Онда ћете ви јурнути из шанца и бацити се на непријатеља. Нећете их повијати одмах према капији, него ћете сачекати да ми прво свршимо са оним делом из Маријине улице и, тек када ја наредим јуриш, повијаћете их ка капији. Док ми део њихове војске са Маријине улице затво-

римо у колибу, момчад утврђења бр. 1 и 2 прећи ће у остала утврђења, па ће тада и наша војска са Маријине улице доћи у помоћ вама. Дакле, ви ћете их само задржати. Разумете?

– Како да не.

– Ја ћу тада наредити јуриш. Тада ће нас бити већ двапут колико њих, јер половина њихове војске биће тада у колиби. А по правилима, при четним сударима може нас бити више. Само код личног напада не смеју двојица против једног.

Момчадија утврђења је, међутим, вредно пословала. Утврђења су била начињена тако да су дечацима само главе извиривале иза дрва. Сагињали би се, ишчежавали, затим би се поново појављивали. Правили су пешчане бомбе. На врху сваког утврђења ветар је лепршао малу црвено-зелену заставу, изузев на утврђењу бр. 3 које је било на углу. Ту је недостајала она застава коју је својевремено однео Фери Ач. Уместо ње нису хтели да иставае другу, јер су хтели да је отму у бици.

Јест, богме, али бисмо се могли присетити да је та кроз многе непријатности прошла застава у последње време била код Гереба. Прво ју је однео Фери Ач и црвене кошуље је сакриле у рушевине Ботаничке баште. Отуда ју је однео Немечек, чије мале стопе открише на песку. Онога знаменитог вечера када је мали плави дечак изненада пао с дрвета међу црвене кошуље, Пастори му отеше из руке заставу и тако је поново доспела међу томахавке, у тајни арсенал црвених кошуља. Оданде ју је, најзад, донео Гереб, да би се додворио онима из Павлове улице. Али је Бока тада већ рекао да њима не треба украдена застава. Они хоће да је узму натраг поштено.

Дакле јуче, тек што је из њихове државе отишло изасланство црвених кошуља, једно изасланство дечака из Павлове улице пође са заставом у Ботаничку башту.

Када стигоше у Ботаничку башту, затекоше тамо велики ратни савет. Посланике, којих је било двојица – Вајс и Чонакош, предводио је Челе. Челе је имао бео барјак, а црвено-бело-зелену заставу, увијену у старе новине, носио је Вајс.

На црвеном мосту испречише се пред њих стражари:

– Стој, ко си?

Челе извуче испод капута белу заставу и подигне је увис. Али није рекао ниједну реч. Стражари су знали шта треба радити у таквој прилици. Викнуше, дакле, према острву:

– Хуја! Хоп! Туђини су овде!

На то Ач изађе на мост. Знао је већ шта значи бео барјак. Пустео је посланике на острво.

– Изасланици?

– Јест.

– Шта хоћете?

Челе ступи напред:

– Донели смо вам заставу коју сте узели од нас.

Већ је била код нас, али нам тако не треба. Понесите је са собом сутра у битку и, ако је можемо отети од вас, отећемо је. Ако не можемо, онда ће остати ваша. То поручује мој генерал!

Даде знак Вајсу, који врло озбиљно одмота заставу из новина и, пре него што је предаде, цољуби је.

– Оружар Себенич! – викну Ач.

– Није овде! – чуло се из густоша.

Челе рече:

– Баш је сада био код нас као изасланик.

– Јест, – рече Ферри Ач – то сам заборавио. Дакле, нека дође заменик оружара.

Развише се гране једног жбуна и мали вижљасте Вендауер се појави пред вођом.

– Прими од изасланика заставу – рече Ач – и остави је у арсенал.

Затим се обрати изасланицима:

– Заставу ће у рату носити оружар Себенич. То је мој одговор.

Челе је поново хтео да подигне белу заставу, као знак да ће поћи, када се опет јави вођа црвених кошуља.

– Барјак вам је – рече – донео вероватно Гереб.

Тишина. Није одговорио нико.

Ач упита:

– Да ли је Гереб био тај?

Челе стаде мирно.

– Није ми поверено да се о томе изјашњавам! – рече војнички, а затим викну на своје момке: – Мирно! Напред ступај!

И остави вођу. Нису узалуд говорили за Челеа да је кицош, није узалуд Челе био елегантан дечак, треба му признати да је ово извео војнички. Није хтео да изда непријатељу никога, па ни издајника.

И у том тренутку се Ферри Ач мало покуњио. Вендауер је стојао са заставом и бленуо. А вођа бесно викну на њега:

– Шта бленеш ту!? Носи тај барјак на његово место!

Вендауер оде мислећи успут: „Ипак су сјајни момци ови из Павлове улице! Ево, овај је већ други међу њима који је осрамотио страшног Ферри Ача!“

Тако се застава вратила њима. И зато није било заставе на утврђењу број три.

Стражари су већ седели на тараби. Један је јахао на тараби са Маријине, други са Павлове улице. Од група које су се журно спремале и удешавале одвоји се Гереб. Стаде пред Боку и састави пете:

– Господине генерале, јављам покорно, имам једну молбу.

– Шта то?

– Господине генерале, наредили сте ми да као тобџија идем у утврђење број 3, јер је оно на углу и најопасније је. А и стога што на њему нема барјака који сам ја већ донео једанпут.

– Јест. И шта хоћеш?

– Хоћу да молим да будем одређен на место и од овога опасније. Већ сам се и мењао са Барабашем, који је одређен у шанац. Он је добар стрелац, па може бити користан у утврђењу. А ја отворено хоћу да се борим, из шанца, у првом реду. Допустите ми ово.

Бока га погледа:

– Ипак си добар дечко, Геребе!

– Допуштате?

– Да.

Гереб поздрави, али остаде пред генералом.

– Шта хоћеш још – питао га је овај.

– Хоћу само да кажем – одговори тобџија мало збуњено – да сам се обрадовао када си рекао „добар си дечко, Геребе“. Али ме јако боли што си рекао: „ипак си добар дечко, Геребе“.

Бока се осмехну:

– Шта ја ту могу! Сам си томе крив. Али немој сада да си толико осетљив. Мирно одлази на своје место.

И Гереб оде. Радосно се завуче у шанац и одмах приступи прављењу бомби од влажног песка. А из шанца се промоли један умацурани лик. Био је то Барабаш. Довикну Боки:

– Дозвољаваш?

– Да! – одврати генерал.

Значи, нису баш много веровали овом Геребу. Тако пролазе неверници. Контролишу га и онда када говори истину. Али генералова реч је растерала и ову сумњу. Барабаш се попео на утврђење и могло се видети одоздо како се пријављује команданту утврђења. Али, следећег тренутка обојица сагоше главе иза бране. И они су радили. Ређали су бомбе.

Тако је протекло неколико часака. Дечацима су се тренуци чинили као сати и нестрпљење је толико порасло да су се чули узвици:

– Ваљда су се предомислили?

– Уплашили су се!

– Смислили су неку замку!

– Неће доћи!

Неколико тренутака после два ађутант обиђе све положаје с наређењем да сви буду спремни, пошто ће генерал одржати последњу смотру. И када је ађутант то достављао последњем положају, Бока се већ појавио на првом, немо, строго. Прво је прегледао војску с Маријине улице. Тамо је све било у реду. Два пука су укочено стајала десно и лево од капије. Команданти иступише.

– У реду је – рече Бока. – Знате ли своју дужност?

– Знамо. Маскираћемо бекство.

– Затим ... с леђа!

– Разумемо, господине генерале.

Затим је прегледао колибу. Отворио је врата, а велики зарђали кључ стави споља у браву. Испробао је да ли ради. Затим је прегледао три прва утврђења. У сваком су била по двојица. У утврђењу број три било је трипут толико бомби као у осталима. То је био главни град. Ту, када се појави генерал, три тобџије стадоше „мирно“. У утврђењима 4, 5, и 6 биле су резервне бомбе.

– Ове не дирајте, – рече Бока – јер је потребно да остане муниције када тобџије из осталих утврђења прекомандујем овамо.

– Разумем, господине генерале.

У утврђењу број пет толико се „друковало“ да, када је генерал стигао донде, ревносни тобџија се продера:

– Стој, ко си?

Онај други га гурну. А Бока викну на њега:

– Не познајеш ни свога генерала? Магарче!

Затим додаде:

– Најбоље би било овакве одмах стрељати!

Узбуђенога тобџију обузе смртни страх. Није му одмах ни пало на памет да није много вероватно да ће њега овде стрељати. Чак се ни Бока није много бринуо због тога што је овом приликом – што се њему иначе ретко дешавало – извалио глупост.

Ишао је даље и стигао до шанца. У дубоком шанцу чучала су два пука. Међу њима Гереб, са блаженим осмехом на лицу. Бока стаде на опкоп шанца.

– Момци, – викну одушевљено – од вас зависи судбина битке! Ако ви задржите непријатеља док војска из Маријине улице обави свој посао, победили смо! То добро запамтите!

Громком дерњавом одговорише на то они из шанца.

– Мир! – опомену их генерал.

И изађе на средину градилишта. Тамо га је већ чекао Челе са трубом.

– Ађутанте!

– Заповедајте!

– Ми морамо отићи на неко место одакле ћемо видети цело ратиште. Војсковође гледају битку обично с врха каквог брда. Ми ћемо се, дакле, попети на кров колибе.

И у идућем тренутку су већ стајали на крову. Сунце блесну на Челеовој труби, и то је ађутанту давало ванредно ратоборан изглед. Тобџије из утврђења показиваху га један другом:

– Гледај ...

А онда из Бокиног цепа искрсну позоришни дурбин који је већ учествовао једном у Ботаничкој башти. Каиш пребаци преко рамена и у томе тренутку се само по извесним незнатним ситницама разликовао од великог Наполеона. Био је војсковођа, о томе није могло бити сумње. И чекали су.

Историчару се пристоји да буде тачан, зато бележимо да се тачно шест минута после тога чула труба из Павлове улице. Једна страна труба. И на тај глас пукови се ускомешаше.

– Долазе! – ишло је од уста до уста.

Бока мало пребледе.

– Сада! – рече Челеу. – Сада ће се одлучити судбина наше државе.

Неколико часака после тога оба стражара скочише са тарабе и трком појурише према колиби на

чијем крову се налазио генерал. Пред колибом застадоше и поздравише.

– Долази непријатељ!

– На своја места! – викну Бока и оба стражара одјурише. Један у шанац, други ка војсци са Маријине улице. Бока принесе дурбин очима и рече тихо Челеу:

– Принеси трубу устима.

То би учињено. Затим Бока одједном спусти дурбин, руменило му осу лице и одушевљеним гласом рече:

– Дувај!

И одјекну знак. Пред обе државне капије застадоше црвене кошуље. На сребрним врховима њихових копаља сјало је сунце, а у својим црвеним кошуљама и црвеним капама личили су на црвене ђаволе. И њихове трубе засвираше јуриш, а сав је ваздух био препун трештања труба. Челе је стално дувао, није престајао ни за тренутак.

– Тата ... тра ... трара ... – чуло се стално са крова колибе.

Бока је дурбином тражио Фери Ача. Узвикну:

– Ено га! ... Фери Ач долази из Павлове улице ...

И Себенич је с њим ... носи нашу заставу ... имаће посла наши из Павлове улице!

Оне који су долазили из Маријине улице предводио је старији Пастор. Махали су црвеним барјаком. И без престанка трештаху три трубе. Међутим, црвене кошуље су још стајале у капијама, у правилном поретку.

– Нешто смишљају – рече Бока.

– Свеједно – викну ађутант, прекинувши за тренутак свирање. Али је у идућем тренутку дувао поново, из пуних плућа:

– Тата ... тра ... трара.

Затим одједном ућуташе трубе црвених кошуља. Они који су долазили из Маријине улице огласише се страховитим убојним повицима:

– Хуја хоп! Хуја хоп!

И грунуше на капију. Наши за тренутак изађоше пред њих да прихвате борбу, али већ у идућем тренутку се нададоше у дивље бекство, како је то налагао ратни план.

– Браво! – кликну Бока. Затим нагло погледа према Павловој улици. Војска Фери Ача – није улазила на капију. Цела војска је стајала непомично, пред отвореном капијом на улици.

Бока се уплашио:

– Шта је то?

– Нека замка – рече Челе дршћући. Затим поново погледа улево. Наши су трчали, црвене кошуље се нададоше за њима.

А тада Бока, који је досад озбиљно готово са запрепашћењем гледао чету Фери Ача која ништа није предузимала, одједном учини нешто што још никада у животу урадио није. Баци високо капу, урликну страховито, поче играти на крову колибе као да је полудео, тако да се труло здање скоро рушило под њим.

– Спасени смо! – викао је.

Јурне на Челеа, загрли га и пољуби. Затим стаде играти с њиме. Ађутант од свега тога није схватио ништа. Изненађен је питао:

– Шта је то! Шта је то?

Бока му покаже онамо где је, непомична, стајала војска Фери Ача:

– Видиш ли то?

– Видим.

– Но, па не разумеш?

– Не разумем.

– О, ала си глуп ... па ми смо спасени. Победили смо! И ти не разумеш?

– Не!

– Видиш ли како стоје непомични?

– Како не бих видео!

– Не улазе ... чекају.

– Видим.

– Па зашто чекају? На кога чекају? Чекају на то да Пасторово одељење сврши с онима из Маријине улице. А они ће напасти тек тада. Ја сам то одмах схватио чим сам видео да не нападају заједно! Срећа је наша што се њихов план потпуно поклапа с нашим. Хтели су да Пастор отера половину наше војске у Маријину улицу, па да онда остатак нападне заједно и одједном: Пастор с леђа, Ач спреда. Али то им неће поћи за руком! Ходи!

И већ се поче спуштати доле.

– Камо?

– Само хајде са мном. Овде немамо шта да гледамо, јер се ови неће ни маћи. Ходи да помогнемо онима према Маријиној улици!

Војска са Маријине улице је дивно обављала свој посао. Трчали су збуњено око парне машине, око дуда. Изводили су то лукаво, вичући стално:

– Јао! Јао!

– Сада смо свршили!

– Пропали смо!

А црвене кошуље су их вијале уз вику. Бока је сада мотрио само на то да ли ће упасти у клопку. Наши, наиме одједном ишчезоше иза парне тестере. Половина војске се сакри у шупу, половина у колиби.

Пастор издаде лозинку:

– За њима! Похватајте их!

И црвене кошуље појурише за њима, иза парне машине.

– Дувај! – викну Бока.

И мала труба одјекну, давши знак да утврђења отпочну бомбардовање. И чуше се победнички поклици танких дечијих гласова са прва три утврђења. Чуло се тупо пљаскање.

Полетеше пешчане бомбе. Бока је био румен и дрхтао целим телом.

– Ађутанте! – викну.

– Овде!

– Одјури у шанац и реци им да чекају. Они само нека чекају. Нека почну тек када наредим јуриш. А и утврђења са Павлове улице нека чекају!

Ађутант је већ јурио. Али код колибе леже на земљу и пузећи дође до шанца да га непријатељ, који је још непомично стајао пред капијом, не би спазио. Шапатом је издао заповест крајњем и онда се вратио генералу исто како је и отишао.

– У реду је све – јавно је.

Иза парне тестере је била ужасна граја. Црвене кошуље су мислиле да су победиле. Са три утврђења су пуцали без престанка, и то је спречавало да се пошну на дрва. У крајњем утврђењу, у знаменитом

утврђењу број три, Барабаш, у кошуљи, борио се као лав. Ништа друго није ни радио него гађао старијег Пастора. Једна за другом прштаху пешчане бомбе по црној глави Пасторовој. И после сваке бомбе Барабаш би викнуо:

– Ево ти, брајко!

Меки песак је напунио Пастору и очи и уста, и он је бесно пљуцкао.

– Чекај, доћи ћу ја! – урлао је срдито.

– Па, ходи! – викао је Барабаш, циљао и бацао. Опет су Пасторова уста била пуна песка. Наста страховито клицање на утврђењима.

– Једи песка! – викао је задихано Барабаш и обе-ма рукама сипао бомбе, све на Пастора. А ни друга двојица нису били лењи. Утврђење број три функционисало је тако да га је радост била гледати. А пешадија је, прикривена ћутала у шупи и колиби очекујући заповест да јурне. Црвене кошуље су сада већ стигле под само утврђење и борба је била у најжешћем јеку.

– Пењи се на утврђења!

– Пуф! – викну Барабаш и погоди вођу по носу.

– Пуф! – прихватише лозинку и остала утврђења и сручише прави пешчани пљусак на главе оних који су се хтели попети.

Бока зграби Челеа за руку.

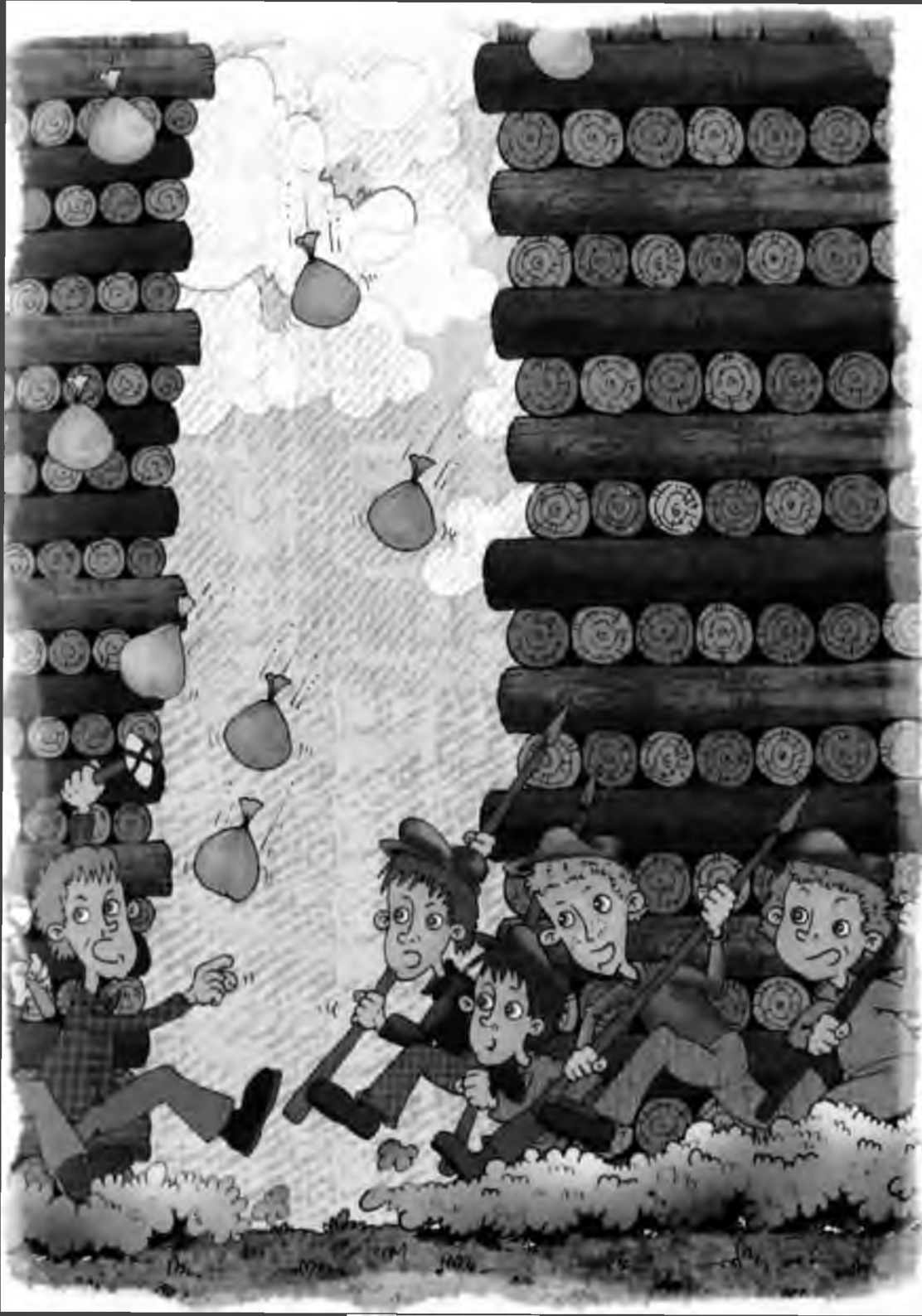
– Нестаје песка, – рече – одавде видим. Већ и Барабаш баца само једном руком, а у том утврђењу је у ствари било трипут колико у осталима ...

Одиста, као да је ослабила пуцњава.

– Шта ће бити сада? – питао је Челе.

Бока је сада већ био миран:

– Победићемо!

У том тренутку утврђење број два обустави пуцњаву. Очигледно је било да је нестало песка.

– Час је дошао! – викну Бока. – Одјури у шупу. Нека нападају!

Он сам скочи до колибе. Отвори врата и викну унутра:

– Јуриш!

И у том тренутку јурнуше два пука, један из шупе, други из колибе. Стигли су баш на време. Пастор је већ закорачио на утврђење број два. Шчепаше га и свукоше. Црвене кошуље се тада збунеше. Они су мислили да се она војска што се разбегла скрила на дрва и да су утврђења ту зато да не пусте непријатеља међу наслагана дрва.

И гле, одједном их нападају с леђа они који су малочас испред њих побегли ...

Озбиљни ратни дописници, који су присуствовали правом рату, кажу да је пометња највећа ратна опасност. Војсковође се ни од стотине топова не плаше толико колико од какве сићушне мале забуне, која се обично за тренутак претвори у општи метеж. И када пометња ослаби праву војску, ону са пушкама и топовима, како би се из те муке могло спасити неколико пешака обучених у црвене гимнастичарске кошуље?

Нису разумели читаву ствар. У првом тренутку нису знали ни то да су то они исти који су малочас ишчезли испред њих. Мислили су да је то нека нова војска. Тек кад познадоше неке међу њима, видеше да су се поново сукобили с оним истима.

– Откуд се створише ови овде, као испод земље? – узвикивао је Пастор, док су га две чврсте руке шчепале за ноге и свукле са утврђења.

Сада се и Бока борио. Изабрао је себи једнога у црвеној кошуљи и почео се рвати с њим. У рвању га је полако и вешто гурао према колиби. Дечак у црвеној кошуљи је већ видео да неће моћи изаћи на крај с Боком. Одлучи се дакле и подметне му ногу. Са утврђења, одакле су пажљиво посматрали овај двобој, чуо се протест:

– Срамота!

– Подмеће ногу!

Бока је тада пао. Али је у истом тренутку скочио опет на ноге. Викну на црвеног:

– Подмећеш ногу! То је непрописно!

Махну Челеу и за трен ока га однесе у колибу. Бока закључа врата. Задихано рече:

– Баш је глуп. Да се правилно рвао, не бих могао с њим изаћи на крај. Овако, међутим, имали смо права двојица да идемо против њега ...

И поново одјурн у борбену линију где су се дечаци већ борили двојица по двојица. Оно мало песка што је још преостало у прва два утврђења тобције искористише да баце на непријатеља који се рвао. Утврђења која су гледала на Павлову улицу ћутала су, чекала.

Челе је баш хтео да се упусти у рвање, када Бока викну на њега:

– Немој се рвати! Иди и донеси заповест: да момчад с првог и другог утврђења пређу у четврто и пето утврђење! Челе се провукао између рвача и носио је заповест. Са прва два утврђења убрзо ишче-зоше заставе, јер су их дечаци понели са собом у нову борбену линију.

И победнички поклици одјекиваху један за другим. Али највећи одјекну када је Пастора, баш самога

страховитог, непобедивог Пастора. Чонакош шчепало и тако носио према колиби. Један тренутак само, и Пастор је у немоћном бесу лупао по колиби, али – изнутра.

Настаде страховита граја. Црвене кошуље су осетиле да су пропале. Сасвим су погубили главе кад им је нестао вођа. Сада су се једино надали да ће војска Фери Ача поправити њихову грешку. И, једног за другим, носили су црвене у колибу, сред громких, стално понављаних победничких усклика, који допреше и до војске што је, још непомична, стајала на прагу Павлове улице.

Фери Ач, који се шетао горе-доле пред својим постројеним војницима, рекао је с гордим осмехом:

– Чујете ли? Одмах ћемо добити знак.

Наиме, црвени су донели решење да, пошто Пасторова војска сврши са онима с Маријине улице, Пастор да трубом знак и нападне заједно са Фери Ачом. Али тада је већ мали Вендауер, трубач Пасторов, грувао песницама заједно са осталима у закључану колибу, а његова песком напуњена труба лепо, мирно је лежала у трећем утврђењу, међу ратним пленом ...

Док се све то дешавало око парне тестере и колибе, Фери Ач је мирно бодро своје људе:

– Само имајте стрпљења. Чим добијемо знак трубом, одмах напред!

Али очекивани знак није долазио. Дерњава, вика је постајала слабија, чак се јасно чуло као да долази из неког затвореног простора ... И када су два црвено-зелена пука угурали у колибу и последњег црвеног, а када на то изби најстраховитија дерњава што се икада чула на градилишту, међу војницима

Фери Ача могло се приметити неко нервозно кретање. Млађи Пастор иступи.

– Чини ми се – рече – да се десила нека несрећа.

– А зашто ти се то чини?

– Јер то нису њихови гласови, то су све страни гласови.

Фери Ач послуша. Одиста, и њему се причинило као да су то туђа грла. Али се ипак правио миран.

– Није се њима десила никаква несрећа, – рече – они се боре у тишини. То вичу ови из Павлове улице, јер су у невољи.

У томе тренутку, као да се то десило само зато да би се обеснажиле Ачове речи, са стране Маријине улице јасно су се чули узвици „живео!“

– Охо! – рече Фери Ач. – Ово је клицање!

Млађи Пастор узбуђено рече:

– Када је неко у невољи, он не кличе! Можда ипак није требало са таквом сигурношћу рачунати да ће војска мога брата победити ...

И Фери Ач, који је био паметан дечко, осетио је сада да његов план није успео. Чак је осетио и то да је овим и цела његова војска изгубила битку, јер сада он сам мора да прими борбу са читавом војском дечака из Павлове улице. А његова последња нада, дуго очекивани знак трубе, није одјекивао ...

Али уместо њега одјекну један други знак трубе. Глас једне непознате трубе, који се обраћао Бокиним војницима. Он је јављао да је Пасторова војска до последњег човека ухваћена, закључана и да сада почиње други напад. И одиста на знак трубе војска из Маријине улице са раздвоји, једни се појавише поред колибе, други поред утврђења број шест, у оделу мало поцепа-

ном, али сјајних очију, у победничком расположењу, очеличени ватром једне победничке битке.

Фери Ач је сада с потпуном извесношћу знао да је Пасторова војска потучена. Тренутак-два је строго гледао два малочас пристигла пука и одједном се окрете млађем Пастору. Узбуђено га запита:

– Али, ако су потучени, где су? Ако су их потиснули на улицу, зашто не дођу овамо?

Погледаше у Павлову улицу, чак Себенич отрча и до Маријине. Нигде никог. Маријином улицом су се вукла једна кола пуна цигала, а неколико пролазника иђаху мирно својим путем.

– Нигде никог! – јавља се очајно Себенич.

– Па шта се десило с њима?

И тек им сада паде на памет колиба.

– Па њих су закључали! – узвикну ван себе од срцебе. – Њих су истукли и закључали у колибу!

И сада његова тврдња доби потврду. Из колибе се чула тупа лупњава. Затвореници су песницама гурвали у даске. Али узалуд. Мала колиба је овога пута била на страни дечака Павлове улице. Нису јој могли избити ни врата, нити иједну даску. Чврсто се одупирала ударцима песница. И заробљеници приредише паклени концерт. Лармом су хтели да привуку на себе пажњу војске Фери Ача. Сиромах Вендауер, од кога су отели трубу, скупио је шаке око уста и трубио у њих без престанка.

Фери Ач се обрати својим војницима.

– Момци, – узвикну – Пастор је изгубио битку! Ми морамо спасти част црвених кошуља! Напред!

И онако како су стајали, у једном једином широком реду, јурнуше у трку. Али је Бока сада поново

стајао са Челеом на крову и, надвикујући паклену грају под својим ногама, командовао је:

– Затруби у трубу! Јуриш! Утврђења пали!

И црвене кошуље, које су јуришале према сунцу, одједном застадоше. Четири утврђења су их бомбардовала у исти мах. За тренутак их је засуо пешчани облак тако да нису могли видети ништа.

– Резерва, напред! – викао је Бока.

Резерва појури у прашину, право на нападаче. У шанцу је пешадија још чучала и чекала да на њу дође ред. А с утврђења је летела у бојни ред бомба за бомбом, и било је и таквих које су се распрштале на леђима дечака из Павлове улице.

– Не мари! – клицаху. – Напред!

Заковитлаше се облаци прашине. Када би утврђењима понестало бомби, шакама би бацали суви песак. И на средини градилишта, на двадесет корака од шанца, ковитлале су се измешане две војске и у прашини би се тек покаткад разабрала једна црвена кошуља и једна црвено-зелена капа.

Али ова војска је већ била уморна, док су војници Фери Ача с одморном снагом прихватили борбу. И покадкад је изгледало као да се нападачи приближавају шанцу, што је значило да ови из Павлове улице не могу да задрже црвене. И, уколико су ближе прилазили утврђењима, пешчане бомбе су гађале утолико боље. Барабаш се опет околио на вођу. Сада је бомбардовао Фери Ача.

– Не мари ништа! – викао је. – Поједи само! Та то је само песак!

Стајао је тако на градској кули као какав брзоруки мали ђаво, церекајући се, подвикујући, муње-

витом брзином се сагибајући за нове и нове бомбе. Узалуд је војска Фери Ача донела са собом песак у малим пачићима. Сада га нису могли употребити, јер су сви људи морали ући у борбену линију. Зато одбацише пачиће.

У међувремену су се чуле обе трубе одушевљавајући, узбуђујући: Челеова са крова колибе, и млађег Пастора, из гомиле нападача. Сада су били само десет корачаји од шанца.

– Хајде, Челе, – узвикну Бока – сада покажи шта знаш! Иди у шанац, немој да се бринеш о бомбама, и тамо засвирај узбуну. Нека шанац почне са бомбардовањем, а када им нестане песка, нека јуришају!

– Хахо! Хо! – узвикну Челе и скочи с крова колибе. Сада више није пузио потрбушке, него је појурио према шанцу уздигнуте главе. Бока је викнуо нешто за њим, али му глас угуши лупњава под ногама, непрестани гласови трубе Фери Ача, узвици. Гледао је само за њим, са стрепњом да ли ће моћи пренети налог пре него што црвене кошуље спазе оне који су се крили у шанцу.

Између бораца се издвојио један чврст младић и скочи пред Челеа. Шчепа га за руку и поче се рвати с њим. Свршено је! Челе не може извршити заповест.

– Идем сам! – узвикну у очајању Бока, скочи са крова колибе и потрча према шанцу.

– Стани! – продера се на њега Фери Ач.

Требало би прихватити борбу са противничким вођом, али би тиме можда ставио на коцку све. Трчао је, дакле, даље ка шанцу.

– Кукавица си! – викну на њега. Бежиш од мене! Али не брини, стићи ћу те!

И стигао је баш у тренутку када је Бока скочио у шанац. Имао је само толико времена да викне:

– Ватра!

И Фери Ач је у идућем тренутку одједном добио десетак бомби по црвеној кошуљи, по црвеној капи, по црвеном лицу.

– Ви сте ђаволи! – узвикну. – Сада опет испод земље гађате?

Али тада се разви топовска паљба на читавој линији. Утврђења су бомбардовали одозго, шанац одоздо. Ковитлао се песак и у ларму се умешаше свежи гласови. Проговорио је и шанац који је досад морао ћутати. Бока је налазио да је стигао тренутак за последњи напад. Сам је стајао на крају поретка, једва два корака од њега рвао се Колнаи са једним црвеним. Бока изађе на крај шанца, зграби и високо диже црвено-зелену заставу и издаде последњу заповест:

– Општи јуриш! Напред!

И, одиста, испод земље се помоли једна нова војска. Напали су трчећим кораком, брижљиво пазећи да се не упусте у појединачне борбе. Ишли су у затвореним редовима према црвенима и трудили се да их потисну даље од шанца.

Барабаш викну с утврђења:

– Нема песка!

– Силазите! Јуриш! – одговори у трку Бока, и на то се на зидовима утврђења појавише руке, ноге, и тобџије сићоше. То је био други затворени поредак који је укорак ишао са првим.

И бој је сада био већ огорчен. Црвени, осећајући своју пропаст, нису се много придржавали правила. Њима су правила била потребна само док су веро-

вали да ће победити и правилном борбом. Али сада одбацише све формалности.

То је била опасност. И иначе су се добро држали, иако их је било двапут мање.

– Ка колиби! – урлао је Фери Ач. – Ослободимо их!

И цела та гужва одједном стаде продирати ка колиби. Они из Павлове улице се нису томе надали. Измакла им је из руку војска црвених кошуља. На челу се налазио Фери Ач, у лудом трку, с надом победе у гласу:

– За мном!

Али, у том тренутку, одједном застаде. Један мали дечак искочи испред њега иза колибе. Застаде

црвени вођа, а за њим застаде, сударивши се једни о друге, и цела војска.

Један мали дечак стајао је пред Фери Ачом, дечак који је за читаву главу био мањи од њега. Једно слабачко, плаво дете је подигло две руке. И детињи глас је узвикнуо:

– Стој!

Војска дечака Павлове улице, већ застрашена изненадним обртом, одједном проломи ваздух одушевљеним поклицима:

– Немечек!

А мали плави болесни дечко појури тада на Фери Ача и страховитим нападом, за који је његовом малом телу дала снагу само врућца, његова врела, болесна грозница, изненађеног вођу лепо и правилно бречи о земљу.

Затим клону и он преко њега, онесвешћен.

У том тренутку ишчезе и најмања дисциплина међу црвенима. Као да су им главе одсекли: кад им је вођа пао, и њихова судбина је била запечаћена. Тренутну забуну искористише дечаци Павлове улице. Ухватише се за руке, образоваше велик ланац и истиснуше изненађеног непријатеља.

Фери Ач се диже и погледа око себе срдитим, зарумењеним лицем и блиставим очима. Обрисао је прашину с одела и видео је да је остао сам. Војска му је била већ негде око капије, помешана с дечацима Павлове улице, који су ликовали, а он је стајао сам, побеђен.

Поред њега, на земљи, лежао је Немечек.

И када кроз капију истиснуше и последњу црвену кошуљу и капију закључаше за њима, лица им

синуше победничким сјајем. Клицаху без престанка. Бока је, међутим, у трку долазио са Словаком. Носио је воде.

Сада се сви окупише око малог Немечека, који је лежао на земљи, гробна тишина замени малочашње клицање. Ферн Ач је стајао усамљен по страни и гледао победиоце. У колиби су заробљеници још увек гурвали.

Али ко би сада и за њих бринуо?

Јанко опрезно подиже са земље Немечека и положи га на опкоп шанца. Затим му водом поквасише очи, чело, лице. И после неколико тренутака Немечек отвори очи. Са уморним осмехом погледа око себе. Сви су ћутали.

– Како је, – упита тихо.

Али су сви били толико узбуђени да ником није ни на памет пало да одговори на то питање. Гледали су га с неразумевањем.

– Како је? – поновио је и сео на опкоп.

Сада му приђе Бока.

– Је ли ти боље?

– Јесте.

– Не боли те ништа?

– Ништа.

Осмехну се. Затим је питао:

– Јесмо ли победили?

Али тада не само што нису сви ћутали него су сви одговорили. Одједном повикаше сва уста:

– Јесмо!

– Није истина, – рече – ви то кажете само зато да бих се ја радовао, ви то кажете само зато што сам ја болестан!

Бока рече:

– Победили смо, и на крају замало што нисмо настрадали, а што нисмо настрадали, имамо да захвалимо теби. Да се ти одједном ниси појавио и изненадио Фери Ача, ослободио би заробљенике, а онда не знам шта би се десило.

Мали плави дечко се наљутио због тога.

– Није истина, – рече – ви то кажете само зато да бих се радовао, ви то кажете само зато што сам ја болестан!

И повуче руку преко малог чела. Сада, када му се вратила крв у лице, опет је био румен, видело се да га прождире грозница.

– А сада – рече Бока – одмах ћемо те одвести кући. Доста је глупо од тебе што си дошао овамо. Не знам како су те могли пустити.

– Нису ме пустили. Сам сам дошао.

– Како то?

– Отац ми је отишао од куће, однео је некуд оде-ло на пробу. А мати је отишла у комшилук да угреје за мене кимчорбу, није закључала врата и рекла је да само викнем ако ми што затреба. И ја сам онда остао сам. И сео сам у кревет и прислушкивао. И нисам чуо ништа. Али ми се ипак чинило као да чујем нешто. Зујало ми је нешто у ушима, коњи су јездили, труба се чула, узвици. Чуо сам глас Челеа као да ми виче: „Ходи, Немечек, јер смо у невољи!“ – Затим сам чуо тебе како ми кажеш: „Немој долазити, Немечек, ти нам ниси потребан јер си болестан, је ли, кад смо се кликерисали и када смо се играли, онда си могао доћи, а сада, када ратујемо и када ћемо изгубити битку, не долазиш!“ То си ти рекао, Бока. Ја сам чуо

како си то рекао. А онда сам одмах скочио из кревета. И пао сам када сам скочио, јер лежим већ тако дуго да сам сасвим ослабео. Али сам се дигао и узео сам одело из ормана ... па сам и ципеле брзо назуо. И био сам већ обучен када ми уђе мати. Када сам чуо њене кораке одмах сам у оделу скочио у кревет и навукао сам јорган све до уста да не види да имам одело на себи. Онда ми је мати рекла: „Дошла сам само да те питам треба ли ти штогод.“ – А ја сам рекао: „Не треба“ и она је поново изашла, а ја сам тада побегао од куће. Али зато ја нисам никакав јунак, јер нисам знао да је то тако важно, јер сам дошао овамо само зато да се борим заједно са осталима, али, када сам видео Фери Ача, онда сам помислио да се ја не могу борити заједно с вама зато што је он заповедио да се окупам у хладној води, и онда сам био јако огорчен и помислио сам: „Но, Ерне, сада или никад“ – па сам зажмурио и. . . и . . . скочио на њега...

Мали плави дечак је говорио тако страсно, да се сасвим заморио. Закашљао се.

– Немој више говорити, – рече Бока – испричаћеш други пут. Сада ћемо те одвести кући.

Уз Јанкову помоћ пустише тада из колибе заробљенике, једног по једног. Ако је неко још имао оружје, одузеше му га. И у реду, невесело, изиђоше сви на Маријину улицу. А мали гвоздени оцак као да је сад подругљиво хуктао, пљуцкао дим. И запишта за њим парна тестера, као да је и она у пријатељству са дечацима Павлове улице.

Фери Ач остаде последњи. Још је увек стајао и гледао у земљу. Колнаи и Челе приђоше да му одузму оружје.

Али Бока им нареди:

– Не дирајте вођу.

Затим стаде пред Фери Ача.

– Господине генерале, – рече му – ви сте се борили јуначки!

Овај га погледа тужно, као да би му хтео рећи: „Шта вреди мени сада твоја хвала?“

А Бока се окренуо и командовао:

– Поздрав!

И ћеретање намах престаде. Сви принеше руке капама. Пред њима је усправно стајао Бока, и он са руком дигнутом капи. И у сиротом малом Немечку се пробуди сада редов. Са тешком муком се подиже са опкопа и, батргајући се, стаде „мирно“, како је могао, и поздрави. Поздрављао је, сиромаш, онога који је био главни кривац његовој великој болести.

А Фери Ач, отпоздравивши, оде. Оружје своје је понео. Он је био једини који га је смео понети. Остало оружје: чувена копља са сребрним врхом, силни сребрни индијански томаховци, лежали су на гомили пред улазом у колибу. А на утврђењу број три истаљена је преотета застава. У најјачем судару отео ју је из Себеничевих руку Гереб.

– Гереб је овде? – питао је широко зачуђених очима Немечек.

– Овде – ступи напред Гереб.

Плави дечак упитно погледа Боку. А Бока одговори: – Овде је, и поправио је своју грешку. И овим му враћам његов поручнички чин.

Гереб порумене.

А онда је додао тихо:

– Али ...

– Шта је то „али“?

Гереб рече збуњено.

– Знам да немам права на то, јер то зависи од генерала, али ... ја мислим ... знам да је Немечек још увек редов.

– Имаш право, Геребе, – рече Бока. – И одмах ћемо то поправити. Овим унапређујем ...

Али га Немечек прекиде:

– Ја нећу да ме унапредиш ... ја то нисам учинио зато ... ја нисам зато дошао овамо ...

Бока је хтео да буде строг. Викнуо је на њега:

– Није то важно зашто си дошао овамо, него је важно шта си радио када си већ био овде. Овим унапређујем Ернеа Немечека у чин капетана.

– Живео!

То поновише сви одједанпут, и потпоручници и поручници, чак пре њих сам генерал, приневши руку капи оштро војнички као да је он редов, а мали плави дечко генерал.

Приметише како једна сиромашно обучена мала жена журно иде према градилишту и одједном се створи пред њима.

– Христе боже! – узвикну. – Па ти си овде? Одмах сам знала да си овамо дошао!

Била је то мати Немечекова. Плакала је, сиротица, јер је свугде тражила свога малог болесног сина, па и овамо је дошла да се код дечака распита за њега. Дечаци је опколише и умириваху је. А сирота жена, обмотаваше му врат својом марамом, понесе га кући.

– Отпратимо га! – узвикну Вајс, који досад није прозборио ниједну реч.

Овај се предлог свима свидео.

– Отпратимо га! – узвикиваху сви, и већ се почеше спремати. Заплењено оружје брзо бацише у колибу и читава чета покуља за женом, која је уза се притисла сина да га и својим телом угреје, и носила га кући.

У Павловој улици се постројише у двојне редове и тако су ишли за њим. Већ се спуштао сутон. Палиле су се светиљке, а из трговачких радњи је на плочник падала јарка светлост. Људи, који су хитали улицама својим послом, застали би за тренутак када би крај њих прошла ова чудна поворка. Напред је ишла једна мршава, плава мала жена уплаканих очију, стискајући уза се дечака коме је из велике мараме вирио само нос, – а за њима је, у двојним редовима, војнички, корачала чета дечака, који су сви имали једнаке црвено-зелене капе на глави.

Било их је који су им се смејали. Али се они на то сада нису освртали. Чак је и сам Чонакош, који се иначе са исмевачима на лицу места и на најгрубљи начин обрачунавао, корачао мирно са осталима, не обраћајући пажњу на обесну шегртарију. У њиховим очима је то била ствар тако озбиљна и света да је нико на свету не би могао омести.

А Немечекова мати је имала важнијих ствари него да се брине и за војску. Али пред капијом мале куће у Ракошевој улици морала је застати пре него је ушла, јер јој се син узјогунио и није било те земаљске силе која би га могла увући под капију. Отео се из мајчиног наручја и стао пред дечаке.

– Здраво! – рече.

Дечаци се редом руковаше с њим. Рука му је била врела. Затим се изгуби под мрачном капијом за-

једно с мајком. Једна се врата залупише у дворишту, у једном малом прозору сину светлост.

И наступи тишина.

Дечаци одједном приметише да се нико од њих не миче од куће. Нико није говорио, сви су се загледали у двориште, у онај мали светли прозор иза кога су сада малог јунака поново положили у постељу. Затим уздахнуше тужно. Челе рече:

– Шта да радимо?

И почеше се у групама разилазити. Сви су већ били уморни, исцрпео их је рат. Свеж ветар је дувао улицом, свеж пролетњи ветар, који је са брда носио хладни дах снега што се топио.

Најзад пред капијом остадоше само Бока и Чонакош. Чонакош се врпољио, чекао је да Бока пође. Али, пошто се овај није ни мицао, скромно упита:

– Хоћеш ли доћи?

Бока је одговорио тихо:

– Нећу!

– Остајеш?

– Да!

– Онда ... здраво.

И оде лагано, вукући ноге, и он. Бока је погледао за њим и видео како се час по час осврне. Најзад код угла нестаде. И мала Ракошева улица је мировала у мраку и тишини. Само је ветар фијукао и с времена на време затресао прозорска стакла. У томе тренутку на малој улици није било никога сем Јаноша Боке, генерала. И када се генерал Јанош Бока осврну и виде да је сам, тако му се стеже срце да се генерал Јанош Бока наслони на капију и од

срца, горко, бризну у плач. И он је осећао, знао оно што нико од њих није смео рећи. И он је осећао како лагано копни његов редов. Знао је какав ће свему томе бити крај, и знао је да крај није далеко. Није му стало до тога сад што је војсковођа победилац, није марио што сада први пут није био озбиљан као што приличи озбиљном човеку, није бринуо што је избило из њега дете, само је плакао и стално говорио:

– Мали мој пријатељу ...драги добри мали капетане ...

Наиће један човек и запита га:

– Зашто плачеш, мали?

Али му он није одговарао. Човек слеже раменима и оде. Затим наиће једна жена са великом корпом, и она је застала, али није питала ништа. Гледала га је мало, а онда отишла. Затим дође један мали човек и уђе у капију. Оданде се осврнуо. Познао га је:

– Јеси ли ти то, Јаноше Бока?

Бока га погледа:

– Ја сам, господине Немечек.

Био је то кројач, носио је преко руке одело. Био је у Будиму да испроба одело. Али овај човек је већ разумео Боку. Овај га није питао ни: „Зашто плачеш, мали?“ – нити му се чудило, него му је пришао, загрлио његову паметну малу главу и плакао с њиме заједно. Толико да је у Боки разбудио генерала.

– Не плачите, господине Немечек, – рекао је кројачу.

Кројач убрише очи песницом и махну њоме ваздухом. Као да каже: „Ионако је већ све свеједно, бар сам мало олакшао себи.“

– Бог нека те благослови, сине, – рече генералу.
– Иди лепо кући.

И уђе у двориште.

А сада и Бока убриса очи и дубоко уздахну. Осврне се улицом и хтеде да пође кући. Но као да му нешто није дало. Знао је да тиме не помаже никоме, али је осећао да му је света, озбиљна дужност да овде остане као почасна стража пред кућом свог умирућег војника. Учинио је неколико корака пред капијом. Затим је прешао на другу страну и оданде проматрао малу кућу.

Тада одјекнуше кораци тишином мале напуштене улице. „Неки радник иде кући“, – мислио је, и погнуте главе шетао другом страном. Био је пун чудних мисли које му досад још никад не падоше на памет. Размишљао је о животу и о смрти. И никако није умео да се снађе у овом крупном питању.

Кораци су се чули све ближе и ближе, али сада се чинило као да их пролазник успорава. Опрезно је ишла једна црна сенка поред куће и застаде пред Немчековом. Погледа кроз капију. И ушао је унутра за тренутак, али је поново изашао. Застао је. Чекао. Затим је стигао под уличну лампу, ветар му раствори капут. Бока погледа онамо. Испод капута блесну црвена кошуља.

Био је то Фери Ач.

И тада се сукобише очи двојице вођа. Први пут у животу стајали су овако један према другоме, у четири ока. Срели су се овде, пред овом тужном кућом. Једнога је довело срце, другога савест. Нису проговорили ни речи. Само су се гледали. Затим Фери Ач пође и поново је ишао горе-доле испред куће. Ишао

је дуго, врло дуго. Докле год вратар није изашао из тамног дворишта да закључа капију. Тада му Фери Ач приђе, подиже шешир и тихо га упита нешто. До Боке се чуло шта је одговорио вратар. Рекао је:

– Рђаво.

И залупи велику, тешку капију. Ова лупа узбуди улични мир, али онда замре као грмљавина међу брдима.

Фери Ач крете лагано. Ишао је десно. А већ је требало да и Бока иде кући. Фијукао је хладан ветар и један вођа оде десно, други лево. Ни тада не рекоше један другоме ни реч.

А онда се најзад сасвим смири мала улица у свежој пролетњој ноћи. Дувао је једино ветар, провлачио се кроза све пукотине, па је ушао и у ону малу собу у којој је за столом поред сланине увијене у старе новине седео један мали кројач, лагано вечерајући, и где се у малом кревету мучио један мали капетан у грозници. Затресао је прозорима, залелујао пламен петролејске лампе. Женица ушушка дете:

– Дува ветар, мали мој сине.

А капетан са тужним осмехом, једва чујно, готово шапатом, рече:

– Са градилишта дува. С драгог градилишта дува ...

IX

Неколико страница из велике књиге гит-удружења:

ЗАПИСНИК

На данашњој скуиштини донели смо следећа решења и овим их бележимо у велику књижу удружења.

& 1

На 17-тој срани велике књиже има један запис који овако гласи: ерне немечек. Овим ѿај запис жуби своју вредносћ. Јер ѿај запис се оснива на једној неѿачносћи, и скуиштина овим изјављује да је реченожа члана без разлога увредила, а он је ѿо ѿошће-но сносио, у раѿу се ѿонео као ѿрави херој, шѿо је исѿоријски факаѿ. Удружење овим изјављује да је ономадашњи запис ѿоѿрешка удружења и наређује секретару да име ѿорњежа члана записише сасвим великим ѿисменима.

ЕРНЕ НЕМЕЧЕК

Лесик, секретар, с.р.

Скуйишина Гиш-удружења изриче своју једногласну захвалност Господину Генералу Јаношу Боки што је наш јучерашњи рај водио као какав војсковођа из наше историјске чишанке, и у знак поштовања према њему решавамо да је сваки члан дужан у својој историји на 168. страни 4. ред одозго поред наслова „Јанош Хуњади“ масилом додати „Јанош Бока“. То решавамо зато што заслужује од нас наш војсковођа јер да он није радио онако добро, црвене кошуље би нас пошукле. И сваки је дужан у чланку „Мохачка поџибија“ поред имена владике Томори, јер и њега су пошукли, оловком записати: „и Фери Ач“.

Пошто је Генерал Јанош Бока и поред нашег пројекта на силу одузео имање удружења (24 крајцаре), јер за рајине сврхе свако мора да да што год има, а одакле су кували само једну тубу за 1 форинту 40, а код Резера се може добити и за 60 и 50 крајцара, па су они ипак морали кувати скупо, јер

има јачи глас, а ми смо зајленили од црвених њихову рајну шруббу, па сад већ имамо две, а не треба нам више ниједна, па све ако баш и треба, довољна је и једна, решили смо дакле да удружење иражи најраг своју гоштовину (24 кр.) и боље нека Генерал ирода негде ируббу, али нам треба наш новац (24 кр.), а он нам је то и обећао.

& 5

Председник удружења, Пал Колнац, овим добија укор од чланова што је пустио да се осуши жити удружења. Пошто дискусију треба унећи у записник, уносим овим дискусију у записник:

Председник: Ја жити нисам жвакао штога што сам био заузет рајом.

Члан Барабаш: Хја, то није оправдање.

Председник: Барабаш се увек сирда и ја га ошмињем на ред. Ја ћу радо сажвакати жити, јер знам штоа је ред и знам да сам зашто председник да према иправилима сажваћем жити, али не дам да се ико сирда са мнош.

Члан Барабаш: Ја се ни с ким не сирдам.

Председник: Али сирдаш се.

Члан Барабаш: Али не.

Председник: Али да.

Члан Барабаш: Али не.

Председник: Добро; нека је товоја последња.

Члан Рихтер: Поштована скупштина! Предлажем да у велику књижу зашинемо укор председнику што је пропустити своју дужност.

Чланови: Тако је! Тако је!

Председник: Молим да ми удружење оспрости још само овог пута, ако ни због чега другог а оно штога што сам се јуче тако храбро борио, као какав дивљи лав, у највећој опасности јурнуо сам из шанца, па ме је непријатељ пригњечио на земљу и превастио сам за државу, па зашто да сада посебно пажњом и зашто што гледи нисам жвакао.

Члан Барабаи: То је друго.

Председник: Није то друго.

Члан Барабаи: Али јесте.

Председник: Али није.

Члан Барабаи: Али јесте.

Председник: Добро, нека је твоја последња.

Члан Рихтер: Молим да се прими мој предлог.

Удружење: Примамо, примамо.

На левици: Не примамо.

Председник: Гласаћемо.

Члан Барабаи: Молим поименично гласање.

Председник: Поименично гласање.

Гласање је обављено.

Председник: Са три гласа већине удружење је изгласало да се председник Пал Колнаи казни укором. То је свињарија.

Члан Барабаи: Председник нема право да буде
жруб према већини.

Председник: Али има.

Члан Барабаи: Али нема.

Председник: Али има.

Члан Барабаи: Али нема.

Председник: Добро, нека је твоја последња.

Пошто је дневни ред исцрпљен, председник закључује скупштину.

Лесик, секретар, с.р.
Колнаи, председник, с.р.

Још и сада кажем да је то свињарија.

X

У малој жутој кући у Ракошевој улици владао је мир. Чак и станари, који су се обично скупљали на дворишту да оговарају, пролазили би на прстима поред врата кројача Немечека. И погледали би кроз стаклена врата:

– Како је маломе?

Сви су добијали исти одговор:

– Рђаво, врло рђаво.

Добре жене би доносиле понешто:

– Госпођо, узмите ово мало вина ...

Или:

– Ако вас неће увредити, ово мало шећера ...

А мала плава жена, која је исплаканих очију отвараала врата, захваљивала би свима на поклони-ма, али се није могла користити њима. Некима би и рекла:

– Не једе, сиромах, ништа, има већ два дана како је једва узео неколико кашичица млека.

У три сата врати се кући кројач. Био је у радњи одакле је донео и кући посла. Пажљиво, тихо је ушао у кухињу и жену ништа није питао.

Само ју је погледао. А жена је погледала њега. И разумели су се. Мирно су стајали једно према другом, а кројач није ни спустио капуте које је донео.

Затим на прстима уђоше обоје у собу где је у кревету лежао дечак. Богме, јако се променио нека-

да весели редов, а сада тужни капетан дечака из Павлове улице. Смршао је, коса му нарасла, лице упало. Није био блед, и можда је баш то било тужно што су му образи били румени. Није било здраво то руменило. Оно је било одраз унутрашње ватре која га је већ данима прождирала.

Застадоше поред кревета. Били су сиромашни, једноставни људи који су претурили преко главе већ много мука, невоља и јада, зато нису кукали. Стајали су тако, оборене главе, и гледали у земљу. Затим је питао тихо кројач:

– Спава?

Жена речју није смела ни да одговори ништа, само је главом потврдила. Јер сада је дечак лежао у кревету већ тако да се није могло знати: спава ли или је будан.

Благо куцање се чуло споља, на вратима из дворишта.

– Ваљда је лекар – шапну жена.

Муж ју је слао:

– Иди, отвори врата.

Жена је изишла и отворила врата. На прагу је стајао Бока. На женином лицу се појави тужан осмех када је угледала пријатеља свог сина.

– Могу да уђем?

– Можеш, сине.

Он уђе.

– Како му је?

– Никако.

– Рђаво?

Није ни сачекао одговор, ушао је у собу. Жена за њим. И сада су њих троје стајали крај кревета, и нико

није прозборио ни речи. И док су тако стајали крај кревета, мали болесник као да је осетио да га гледају, да због њега ћуте, тихо, лагано, отвори очи. Прво туžno погледа оца, затим мајку. Али када најзад угледа Боку, осмехну се. Једва чујним, слабачким гласом је питао:

– Ти си то, Бока?

Бока приђе ближе кревету:

– Овде сам.

– Хоћеш ли остати овде?

– Хоћу.

– Док не умрем, је ли?

На то Бока није знао шта да одговори. Осмехнуо се на свог пријатеља, затим као да тражи савет, окрену се жени. Али жена му је тада већ била окренута леђима и врх кецеље принела негде очима.

– Говориш глупости, сине, – рече кројач и искашља се. Кхм! Кхм! Говориш глупости.

Али овога пута Ерне Немечек се није ни освртао на то што му говори отац. Погледа Боку и махну главом према оцу.

– Они не знају – рече.

Сада је већ и Бока проговорио:

– Како не би знали. Знају боље него ти.

Помакао се, некако тешко се дигао са јастука и сео у кревету. Није дао да му помогну. Подиже прст и озбиљно рече:

– Не веруј им шта кажу, јер то не говоре озбиљно. Ја знам да ћу умрети.

– Није истина.

– Кажеш: није истина?

– Да.

Погледа га строго:

– Па зар ја лажем?

Умиривали су га да се не љути, јер нико га не убеђује да лаже. Али он је овога пута био строг и љутио се што му не верују. Направио је достојанствено лице и изјавио:

– Дајем ти, дакле, своју реч да ћу умрети.

Вратарка помоли главу:

– Госпођо. . . лекар.

Ушао је лекар и сви га поздравише с поштовањем. Лекар је био врло строг стари господин. Није рекао ниједну реч. Намргођено климну једанпут главом и приђе право кревету. Ухвати за руку малог дечака, онда му помилује чело. Затим стави главу на његове груди и стаде прислушкивати. Жена није могла издржати да га не запита:

– Молим вас ... господине докторе ... да ли му је горе?

Лекар тада проговори први пут.

– Није.

Али је то рекао врло чудновато. Рекао је то а да није ни погледао жену. Затим узе шешир и пође. Кројач услужно похита да му отвори врата:

– Испратићу вас, господине докторе.

Када су били у кухињи, лекар очима даде знак кројачу да затвори за собом врата. Сиромах кројач је слутио шта то значи када лекар хоће да разговара с њим у четири ока. Затворио је врата. А тада као да лекарево лице доби пријатељскији израз.

– Господине Немечек, – рекао му је – ви сте човек, хоћу да разговарам с вама искрено.

Кројач обори главу.

– Овај мали дечак неће дочекати јутро. Можда већ ни вече.

Кројач се није ни помакао. Тек после неколико тренутака стаде немо махати главом.

– Кажем вам то стога – настављао је лекар – што сте ви човек сиромах и било би зло да вас удар затекне неочекивано. Дакле ... добро ће бити ако ... ако се побринете ... ако се побринете за оно за шта се треба побринути у оваквим приликама...

Гледао га је још тренутак, затим му одједном стави руке на раме.

– Бог нека вас благослови. Вратићу се кроз један сат.

Кројач то већ није чуо. Гледао је чисто изрибане кухињске цигле. Није ни приметио када је лекар изашао. Једино му се врзмало по глави да се треба побринути. Треба се побринути за нешто о чему је обичај бринути се у оваквим приликама. Шта је подразумевао лекар под тим? Ваљда не мртвачки сандук?

Отетура се у собу и седе на столицу. Није се могла ишчупати из њега ниједна реч, узалуд му је пришла жена:

– Шта је рекао доктор?

Само је одмахивао главом, одмахивао.

Тада, као да се некаква радост разли лицем де-чаковим. Обрати се Боки:

– Јаноше, ходи овамо.

Овај му приђе.

– Седи овамо на кревет. Не бојиш се?

– Како бих се бојао? Зашто бих се бојао?

– Могуће се бојиш да ћу умрети баш док ти седиш

овде на мом кревету. Али се тога не треба бојати, јер чим осетим да ћу умрети, ја ћу одмах казати.

Седне поред њега.

– Но, шта хоћеш?

– Слушај, – рече мали дечак, загрливши га око врата и нагнувши му се до уха, као да му говори неку велику тајну – шта је било са црвеним кошуљама?

– Потукли смо их.

– После су отишли у Ботаничку башту и држали скупштину. Чекали су до касно увече, али Фери Ач није дошао.

– А после?

Онда им је чекање дојадило, и разишли су се кућама.

– Али зашто није дошао Фери Ач?

– Јер се стидео. И знао је да ће га збацити с вођства, зато што је изгубио битку. Затим су данас после ручка опет одржали скупштину. На њу је већ дошао Фери Ач. Синоћ сам га видео овде пред вашом кућом.

– Овде?

– Да. Питао је домара да ли ти је боље.

Због тога је Немечек био врло поносит. Није веровао својим ушима:

– Баш он главом?

– Баш он главом.

Ту му је било пријатно. Бока настави:

– Кажем, дакле, држали су скупштину у Ботаничкој башти и дигли су велику грају. Настала је страховита свађа, јер сви су хтели да збаце Фери Ача, и само двојица су била на његовој страни: Вендауер и Себенич. А нарочито су Пастори били против њега, јер је старији Пастор хтео да буде вођа. И свршило

се, најзад, тако да су га и збацили са вођства, а за вођу су изабрали старијег Пастора. Али зашто? Шта се десило?

– Шта?

– Десило се то да када су се најзад умирили и када су имали новог вођу, дошао је на острво чувар Ботаничке баште и рекао им да господин директор неће даље да трпи њихову грају и избацио их из баште. А острво су закључавали. Ставили су врата на мост.

Капетан се томе смејао од срца.

– Но, то је добро – рекао је. – А откуд знаш то?

– Колнаи је причао. Срео сам се с њим малочас када сам долазио овамо. Отишао је на градилиште јер гит-удружење опет има скупштину.

На те речи мали дечак напрћи уста.

Рекао је тихо:

– Њих више не волим. Они су малим словима записали моје име.

Бока је пожурio да га умири.

– Већ су то поправили. Не само што су поправили, него су ти записали име у велику књигу самим великим словима.

Немечек одречно затресе главом:

– То није истина. То ти мени кажеш само зато што сам болестан и што хоћеш да ме утешим.

– Којешта, не говорим због тога. Кажем то зато што је истина. Дајем ти реч да је истина.

Мали плави дечак опет подиже мршави прстић:

– А сада и своју реч дајеш због једне лажи само да би ме утешио.

– Али ...

– Ни речи више!

Вјкнуо је на њега. Он, капетан, на генерала! Изистински је викао на њега, што би на градилишту био страховит грех, али овде није био то. Бока је то подносио смешећи се:

– Добро, – рече – ако не верујеш мени, уверићеш се одмах ти сам. Начинили су за тебе посебну почасну диплому и одмах ће је донети. Доћи ће цело удружење.

Али мали дечак још ни сада није веровао:

– Када видим, вероваћу.

Бока слегну раменима. Мислио је у себи: „И боље је што не верује, бар ће се утолико више обрадовати кад види.“

Али, свим тим је и нехотице раздражио болесника. Јако га је дирала неправда коју је према њему учинило удружење. Дражио је самог себе.

– Видиш – рекао је – то што су они са мношвом урадили, то је било гадно!

Бока више није смео ништа да каже, бојао се да ће се болесник још више узбудити. Штавише, када га је овај запитао:

– Је ли да имам право?

Повлађивао му је.

– Имаш право.

– Међутим, – рече Немечек и седе на јастук – међутим, ја сам се борио и за њих као и за остале, да градилиште остане и за њих, међутим знам да се нисам борио за себе, јер ја ионако градилиште нећу видети никад више.

Заћутао је. Мучио је своју малу главу том страховитом мишљу да више неће видети градилиште.

Био је дете. Радо би оставио све на овој земљи, само да не мора оставити градилиште. Градилиште, „сла-
тко градилиште“.

И што му се није десило за све време болести, на ту мисао му грунуше сузе. Али није заплакао од жалости, него од немоћног беса против оног моћног Неког који му не пушта да још једном оде у Павлову улицу, под утврђење, до колибе. Сетио се сада кућице, шупе, два велика дуда са којих је обично брао лишће за Челеа, јер је Челе гајио код куће свилене бубе и њима је требало дудово лишће, а Челе је био кицош, и Челе је жалио да пентрањем упропасти своје фино одело, па је зато Челе слао њега јер је он био редов. Сетио се витког малог гвозденог оцака који је према чистом плавом небу пућкао снежнобеле облачиће паре, који су се брзо, за трен, расули у ништа. И као да се овде чуо онај познати, фијучући глас тестере...

Заруменеше му се образи, засјаше му очи. Узви-
кнуо је:

– Хоћу да одем на градилиште!

И пошто на овај знак нико није одговорио, поно-
вио га је, али сада већ јогунастије, захтевајући:

– Хоћу да одем на градилиште!

Бока му ухвати руку:

– Отићи ћеш, идуће недеље, док оздравиш, опет
ћеш отићи!

– Али не! – бунио се. – Сада хоћу да одем онамо!
Сада одмах! Дајте ми одело, а ја ћу ставити на главу
капу дечака Павлове улице!

Завуче руку под јастук и победоносна лица
извуче оданде изгњечену црвено-зелену капу од које
се није одвајао ни за тренутак. Ставио ју је на главу.

– Дајте ми одело!

Отац му тужно рече:

– Док оздравиш, Ерне!

Али тада више нису могли изаћи на крај с њим. Колико год су му подносила болесна плућа, викао је:

– Ја нећу оздравити!

А пошто је то рекао заповеднички, нико му није противуречио.

– Нећу оздравити! – викао је. – Ви ме лажете, јер добро знате да ћу умрети, и ја ћу умрети онде где се мени буде свидело! Ја хоћу да изађем на градилиште!

Дабогме, о томе није могло бити ни говора. Похиташе му, наговарали су га, умиривали, тумачили му:

– Сада се не може ...

– Ружно је време. . .

– Идуће недеље. . .

И понову су се враћале невеселе речи које више нису смели ни изговарати гледајући у његове паметне очи.

– Док оздравиш.

Али их је одавала свака реч. Када су говорили о ружном времену, сунце је блештало у малом дворишту топло, сјајно, јако пролетње сунце, од којег све оживи, а од којег једино Ерне Немечек није могао добити живота.

И малога дечака сасвим обузе ватра. Лудо се бацакао, био је црвен, fine ноздрве му се проширише. Викао је:

– Градилиште, то је читава држава! Ви то још не знате, јер ви се још никада нисте борили за отаџбину!

Напољу је неко куцао. Жена изађе.

Молим те, – рекла је мужу – господин Четнеки је овде.

Кројач изађе у кухињу. Тај господин Четнеки је био чиновник који је шио одело код Немечекових. Када је угледао кројача, нервозно му је рекао:

– Шта је са мојим сивим оделом?

Изнутра је чуо тужни одговор:

– Трештале су трубе... запрашило се цело градилиште... Напред! Напред!

– Молим вас, – рече кројач – ако желите, можете у кухињи... опростите... јер син ми је јако болестан... пробати сада, али вас морам молити да останемо овде, лежи тамо...

– Напред! Напред! – чуо се из собе један промукао дечији глас. – За мнош! Јуриш! Видите ли тамо црвене кошуље? Напред иде Фери Ач са црвеним к,опљем... сад ће ме одмах бацити у воду!

Господин Четнеки је прислушкивао:

– Шта је то?

– Виче, сиромах.

Кројач слеже раменима:

– Није он само болестан, молим. . . при крају је. . . у бунилу говори, јадник. . .

И изнео је из собе сиво одело господина Четнекија. Када је отворио врата, чуло се оданде:

– У шанчевима мир! Позор! Сада долазе... ево већ су овде! Трубачу, свирај у трубу!

Направио је трубу од своје две савијене шаке:

– Трата... трата... трататрата!

И викнуо је Боки:

– Свирај и ти!

И Бока му се морао покорити, и сада су трубили обојица: један уморан, промукао, слаб глас, и један други, здрав, али који је звучао тако тужно. Боки се

грло стезало од суза, али је подносио јуначки и прав
вио се као да се радује док дува.

– Жалим, – говорио је Четнеки док се свлачио
– али мени је сиво одело потребно.

– Трата! Трата! – чуло се из собе.

Кројач му је навукао капут. И тихо почео разго
варати:

– Сече вас под пазухом?

– Јест.

(– Трата! Трата!)

– Ово је дугме високо, зашијте га мало ниже, јер
волим када груди добро стоје.

– Разумем, господине.

(Јуриш! Напред!)

– И рукави као да су мало кратки.

– Не бих рекао.

– Али погледајте само добро. Све рукаве ви на
правите краће но што треба, то не ваља код вас.

– Како да не ваља! – мислио је у себи кројач и
кредом бележио висину рукава.

А унутра је ларма била све већа.

– Хаха! – кликнуо је дечији глас. – Дакле, овде
си? Сада стојиш овде преда мном! Најзад могу да те
шчепам, страшни вођо! Хајде сада! Хајде сада! Да се
огледамо ко је јачи!

– Ставите вате унутра – наређивао је господин
Четнеки – Мало у рамена и мало у груди, и десно и
лево.

– Пуф! Бречио сам те о земљу!

Господин Четнеки скиде сиви капут, а кројач му
помаже да обуче онај у коме је дошао.

– Када ће бити готов?

– Прекосутра.

– Добро. Али радите, а немојте да га опет добијем кроз недељу дана. Имате ли сада и другог каквог посла?

– Само да дете није болесно, господине.

Господин Четнеки слеже раменима:

– То је врло жалосна ствар, ја врло жалим, али као што кажем, одело ми је врло нужно и врло потребно. Одмах ви прионите.

Кројач уздахну:

– Одмах ћу, господине.

– Слуга покоран! – викну господин Четнеки и весело оде. Још добаци једанпут са врата:

– Али почните одмах!

Кројач дохвати лепи сиви капут и помисли на оно што је рекао лекар. Треба се постарати за оно за шта је обичај да се постара човек у оваквој прилици. Добро, дакле засећће одмах на посао. Ко зна за шта ће му требати новац који ће добити за овај сиви капут. Можда ће тих неколико форинти доспети дрводељи, оном дрводељи што прави мале мртвачке сандуке. А господин Четнеки ће се поносито кочоперити шеталиштем дунавске обале у новом оделу.

Вратио се у собу и одмах прионуо на посао. Сада није више ни погледао на кревет, ужурбано је грабио иглу, конач, да што пре сврши с послом, јер је посао у сваком случају био хитан. Требало је господину Четнекију, а требало је можда и дрводељи.

А са малим капетаном тада већ нико није могао изаћи на крај. Оснажио се однекуд и устао у кревету. Дуга спаваћа кошуља му је стизала до чланака. На глави му је била накривљена црвено-зелена капа.

Поздрављао је. Али је сада говорио већ крклајући, а поглед му је изгубљено блудио.

– Јављам покорно, господине генерале, бречио сам о земљу вођу црвених кошуља, молим за унапређење! Гледајте ме сада тако као да сам ја већ капетан! Борио сам се за отаџбину, и умро сам за отаџбину! Трара! Трара! Дувај, Колнаји!

Једном руком се ухватио за кревет:

– Утврђење бомбардујте! Хаха! Ево Јанка! Пази, Јанко! И ти ћеш постати капетан. Јанко! А твоје име неће записати малим словима! Пфуј! Ви имате рђаво срце! Завидели сте ми што је мене Бока волео и што сам му ја био пријатељ, а не ви! Цело гит-удружење је једна глупост! Иступам из њега! Иступам из удружења! – Па је додао тихо:

– Молим да се унесе у записник.

А кројач крај малог ниског стола није сада ништа ни видео, ни чуо. Коштуњави његови прсти кретали су се по сукну вешто, сјала се игла, напрстак. На кревет не би погледао ни за читав сат. Бојао се, ако погледа онамо, одједном ће изгубити вољу за све, треснуће о земљу фини сиви капут господина Четнекија и клонуће поред свог малог сина.

Сада је капетан сео у кревет и ћутке посматрао покривач.

Бока га је тихо питао:

– Јеси ли уморан?

Није одговарао. Бока га је покрио. Мати му намести јастук под главом:

– Сада буди миран. Одмори се.

Погледао је Боку, али му се по погледу видело да га не опажа. Лице му је било зачуђено. Рекао му је:

– Тата. . .

– Не, не, – рече загушеним гласом генерал!
– ја нисам тата ... зар ме не познајеш? Ја сам Јанош Бока.

Уморно, неразумљиво је поновио болесник:

– Ја. . . сам. . . Јанош. . . Бока. . . – Тада наступи дуга пауза. Мали дечак је склопио очи и уздахнуо.

Тишина.

– Можда ће заспати – шапну мала плава жена, која је већ једва стајала на ногама од дугог бдења.

– Оставимо га – одговори шапато Бока.

Седоше у страну, на излизан стари орман. И кројач прекину посао, спусти сиви капут на колена, а главу положи на ниски сто. Сви су ћутали и био је неки сањив мир, и могло се чути зујање мува.

Из дворишта допреше кроз прозор дечији гласови. Као да је напољу било много деце која тихо разговарају нешто. И одједном један познат глас допре до Бокиног ува. Чу једно име које шапато изговори неко:

– Барабаш.

Устане и на прстима изађе из собе. Када је отворио стаклена кухињска врата и изашао у двориште, угледао је позната лица. Једна група дечака из Павлове улице бојажљиво је стајала у близини врата.

– Јесте ли ви?

– Јесмо – шапну Вајс. – Овде је цело гит-удружење.

– Шта хоћете?

– Донели смо му свечану диплому у којој је црвеним мастилом написано да удружење моли од њега

опроштај, и да смо у велику књигу записали име самим великим писменима. Овде је и велика књига. И овде је цело изасланство.

Бока је вртео главом:

– Па зар нисте знали доћи раније?

– Зашто?

– Зато што сада спава.

Чланови изасланства се згледаше.

– Нисмо могли доћи раније стога што је било велике препирке око тога ко ће бити председник изасланства. То је трајало пола сата, док најзад нисмо изабрали Вајса.

Жена се појави на прагу.

– Не спава, – рече – сада бунца.

Дечаци су стајали уочено. Сви су били запрепашћени.

– Ходите унутра, децо, – рекла је жена – ваљда ће доћи себи кад вас угледа.

И отвори пред њима врата. Уђоше редом, узбуђено са поштовањем, као да улазе у цркву. Већ напољу, пред прагом, скинуше шешире. И када се за последњим од њих врата тихо затворише, сви су стајали на прагу собних врата, немо и учтиво, раширених очију. Гледали су кројача и гледали су постељу. Кројач ни тада није подизао главу, спустио ју је на руке и ћутао. Није плакао. Само је био већ јако уморан. А у кревету је отворених очију лежао капетан и дисао тешко, дубоко; танка, мала његова уста била су отворена. Али није познавао никога. Можда је тада он гледао ствари које се не могу сагледати земаљским оком.

Жена поведе дечаке напред:

– Приђите му.

Лагано се упутише ка кревету. Али су ишли тешко. Храбрили су један другог:

– Иди ти.

– Иди ти напред.

Барабаш рече:

– Ти си председник изасланства.

А Вајс на то лагано приђе кревету. И остали стадоше иза њега. Мали дечко их није ни погледао.

– Говори – шапну Барабаш.

И Вајс поче дрхтавим гласом:

– Слушај. . . Немечек. . .

Али Немечек није чуо. Дрхтао је и укочено гледао у зид.

– Немечек! – понови Вајс, и већ су му сузе биле у грлу. Барабаш му шапну на уво:

– Не њачи.

– Не њачем – одговори Вајс, срећан што је п толико могао рећи без плача. Затим се ипак прикупи.

– Дубоко поштовани господине капетане!

– отпочео је говор, и извуче једну хартију из џепа.

– Када смо се овде појавили. . . а ја као председник. . . овим у име удружења. . . јер ми смо се преварили. . . и сви ми сада молимо тебе за опроштај. . . и у овој свечаној дипломи. . . ту је све написано ...

Окренуо се. Већ су му две сузе блистале у очима. Али званични тон, највећу њихову радост, не би напустио ни за све благо овог света.

– Господине секретару, – шапну иза себе – дајте ту књигу удружења.

Лесик му је услужно додао. Вајс је бојажљиво спустио на ивицу кревета и нађе у њој потребну страну.

– Гледај овамо, – рече болеснику – ово је то.

Али болесникове очи се лагано склопише. Чекали су. Затим Вајс поново рече:

– Погледај.

Није одговарао. Тада сви приђоше ближе кревету. Жена дршћући проби себи пут између дечака. Нагну се над дете.

– Слушај, – рече неким страним, зачуђеним, дрхтавим гласом мужу – он не дише. . .

Спустила је главу.

– Слушај – узвикну она гласно, не марећи ни за шта. – Не дише!

Дечаци се повукоше. Стадоше у један угао мале собе, збијени један крај другог. Књига удружења је спала с кревета, отворена на оној страни на којој ју је Вајс отворио.

Жена је врискала:

– Слушај! Хладна му је рука!

И у великом, заглушном миру који је уследио на ове речи могло се чути како кројач, који је досад седео нем, непомичан на столицу, одједном заплака. Тихо, једва чујно, како то чине озбиљни одрасли људи. А раме му се трзало од плача. Па је и сада још чувао, јадник, сиви капут господина Четнекија, склопивши га са колена да сузе не капљу на њ.

А жена је грлила, љубила, мало мртво дете, затим је клекла крај постеље, зарила лице у мали јаструк и почела и она јецати. А Ерне Немечек, секретар гит-удружења, капетан градилишта из Павлове улице, лежао је у кревету у вечном миру, бео као зид, склопљених очију, и сада је било већ извесно да ништа не види и ништа не чује од свега

онога што се око њега дешава. јер по вид и слух капетана Немечека дођоше анђели и однесе га онамо где само они чују слатку музику и виде светла привиђења – анђели који су били онакви као и капетан Немечек.

Бока је стајао на средини собе. док је седео на ивици кревета. једва се могао уздржати од плача. А сада је са чуђењем осетио како му не долазе сузе на очи. како не може да плаче. Затим погледа околу. са неком безмерном празнином у души. Видео је дечаке. који су се повукли у угао. Испред свих Вајс. у руци са почасном динломом коју Немечек више није могао видети.

Пришао им је:

– Идите лепо кући.

А они. сиротани. као да су се обрадовали што могу отићи одавде. из ове туђе мале собе где је на кревету лежао њихов мртви друг. Један по један изађоше из собе у кухињу. оданде на сунчано двориште. Последњи је остао Лесик. Намерно је остао последњи. Када су већ сви били напољу. на прстима приђе кревету и тихо подигне са земље књигу удружења. Погледа на кревет и на мирнога малог капетана.

Затим је изашао и он. за осталима. у сунчано двориште. по чијем су кржљавом дрвећу цвркутали млади. весели мали врапци. Гледали су птице. стајали су у дворишту. Нису ништа разумели. Знали су да им је друг умро. али смисао свега тога нису схватили. Зачуђено су се згледали као да се диве нечем врло неразумљивом. врло несхватљивом што су сада видели први пут у животу.

У сумрак, Бока изађе на улицу. Требало би да учи, јер сутра је тежак дан. Велики задатак из латинског. А већ одавно није одговарао; држао је за сигурно да ће га господин професор Рац прозвати. Но није имао вољу за учење. Одгурнуо је књигу и речник, и отишао од куће.

Бесциљно је лутао улицама. Заобилазио је однекуд Павлову улицу и познату му околину. Заболело га је срце и на саму помисао да на данашњи тужни дан види градилиште.

Али ма куд ишао, свугде му је падао на памет Немечек.

Овуда су ишли њих двојица са Чонакошем када су први пут ишли у Ботаничку башту да уходе ...

Кестелекијева улица ...

Сетио се како су једанпут, у подне, после предавања, застали наред ове мале улице, и како им је ту Немечек озбиљно изложио да су им претходнога дана Пастори отели кликере у музејској башти. А Чонакош је пришао дуванској фабрици и са гвоздене прозорске ограде шмркнуо дуванског праха. Како су кијали!

Околина музеја...

И оданде се вратио. И осећао је да уколико више заобилази градилиште, утолико га јаче вуче онамо неко болно осећање. И када се затим одједном решио да оде на градилиште, без заобилажења, право, храбро, неко олакшање му се спусти на душу. Журио је да што пре стигне онамо. А што се више приближавао њиховој држави, утолико је већи био мир који

му је испуњавао душу. У Маријиној улици је већ осећао то тако јасно да је почео трчати, само да што пре стигне онамо. И када је у сумраку који је бивао све тамнији стигао до угла и угледао добро познате старе сиве ограде, закуцало му је срце. Морао је застати. Сада више није морао журити, сада је већ био ту. Лаганим кораком приближавао се градилишту, чија су мала врата била отворена. Пред вратима, наслоњен о тарабу, димио је лулу Јанко. Када је видео Боку, церакајући се махну му руком:

– Победили смо их!

Бока одговори тужним осмехом. Али Јанко паде у ватру:

– Победили... Избацили... Истерали ...

– Јесте – тихо рече генерал.

Затим стаде преко Словака, ћутао је један тренутак, па рече:

– Знате ли, Јанко, шта се десило?

– Шта?

– Умро је Немечек.

Словак разрогачи очи. Извади лулу из уста.

– Који је тај Немечек? – упита.

– Онај мали плави.

– Аха! – рече Словак и поново задими. – Си-ромах.

Бока уђе на врата. Сада је мирно почивало пред њим велико, празно парче градске земље које је било сведок толиких веселих часова. Лагано прође њиме и стиже до шанца. Још су се видели трагови рата на њему. На песку су се видели трагови стопала. Насип је на неким местима био срушен када су се дечаци извукли из шанца.

И мрачно, црно су стајали један крај другогa насла-
гани редови цепаница. на врху са утврђења, чији су зи-
дови били посути њиховим посебним барутом: песком.

Сео је генерал на насип, а браду ослонио на
шаку. На градилишту је сада владала тишина. Мали,
гвоздени оцак се овако, увече, охладио и чекао је ју-
тро, док га вредне руке опет потпале. И тестера се
одмарала, а мала кућица је заспала међу напупелом
дивљом лозом. Идалека, као у сну чула се градска
бука. Кола су тандркала, људи су викали овде-онде,
а у неком од стражњих прозора једне суседне куће
чула се весела песма. Нека служавка је певала.

Бока устане и пође ка колиби. Застаде на ономе
месту где је Немечек срушио Фери Ача, као некада
Давид Голијата. Саже се к земљи тражећи драге
трагове стопа које ће ишчезнути с песка, као што је
ишчезао и његов мали пријатељ. Земља је била изро-
вана на ономе месту, али стопе није нашао. А познао
би траг малог Немечековог стопала, та оно је било
такo малено да су се црвене кошуље зачудиле када су
виделе траг његове ципеле у рушевинама Ботаничке
баште. Онога знаменитогa дана ...

Уздахнувши, пође даље. Отишао је до утврђења
број три, на коме је први пут мали плави дечак угле-
дао Фери Ача. Када га је погледао и викнуо на њега:

– Бојиш ли се Немечек?!

Уморан је био генерал. И душу и тело му је
намучио данашњи дан. С тешком муком попе се на
утврђење број два и повуче се у њега. Овде га бар
нико није видео, нико узнемиравао, могао се удубити
у драге успомене, а можда би се могао и исплакати,
када би, уосталом, могао да плаче.

Ветар донесе према њему неке гласове. Погледа с утврђења и угледа код колибе два тамна мала лица. У мраку их није познао, и пазио је да ли припадају његовима, и да ли ће их познати по гласу.

Два дечака су тихо разговарала.

– Слушај, Барабаш, – рекао је један – сада смо на овом месту где је сироти Немечек спасао државу.

Ћутали су. Затим се чуло:

– Слушај, Барабаш, измиримо се сада овде, али вечито и истински; нема смисла да се ми љутимо један на другог.

– Добро, – рече гануто Барабаш – ја ћу се измирити с тобом. Ионако смо зато дошли овамо.

Опет тишина. Немо су стајали један према другом и сваки је чекао да онај други почне мирење. Најзад Колнаи проговори:

– Дакле, здраво.

Барабаш разнежен одговори:

– Дакле, здраво.

Руковаше се. Дуго су стајали овако с руком у руци. И онда не рекоше ниједну реч, само се загрлише.

И то се зби. И то се чудо десило. Бока их је одозго, са утврђења гледао, али се није одавао. И он је хтео да остане сам, а онда је мислио како и нема никаква смисла да их узнемирава.

И онда два мала човека пођоше Павловој улици, тихо разговарајући. Барабаш рече:

– За сутра имамо много из латинског.

– Да – рече Колнаи.

– Теби је лако – уздахну Барабаш – јер ти си јуче одговарао. Али ја већ давно нисам одговарао, на мене ће ових дана доћи ред.

Колнаи рече:

– Пази, јер из другог поглавља од десетог до двадесет и трећег реда изостаје. Није ти избележена књига?

– Није.

– Па ваљда нећеш научити и оно што је изостављено? Сада ћу ја поћи с тобом и избележићу ти књигу.

– Добро.

Ето, овима је већ лекција на уму. Они брзо забрављају. Иако је Немечек умро, остао је у животу господин професор Рац, а што је главно, остали су у животу и они.

Одоше и изгибише се у тами вечера. И тада напослетку Бока остаде потпуно сам. Али није имао мира у утврђењу. А онда, било је већ и доцкан.

Сиђе с утврђења и застаде пред колибом. Видео је Јанка где се враћа својој колиби од капије из Павлове улице. Машући репом, њушкајући, поред њега је трчао Хектор. Сачекао их је.

– Но? – рекао је Словак. – Зар ви нећете кући?

– Одмах идем – одговори Бока.

Словак се опет церекао:

– А код куће добра топла вечера.

– Добра топла вечера – понављао је механички Бока и мислио је како су у Ракошевој улици, код сиромашнога кројача, сели сада за вечеру у кухињи двоје: кројач и његова жена. А унутра, у соби, горе свеће. И тамо је лепи сиви капут господина Четнекија.

Случајно погледа колибу. Видео је неке чудне алате, ослоњене на даске. Округлу, црвено-белу лимену таблу, сличну оној коју чувари железничких

пруга имају када брзи воз пројури крај стражарнице. Затим некакву справу на три ноге која је на врху имала дугачак месингани дурбин. Онда бело окречене тачке ...

– Шта је то? – питао је.

Јанко погледа унутра:

– То? То су ствари господина инжењера.

– Каког инжењера?

– Па грађевинског инжењера.

Боки страховито закуца срце:

– Грађевинског инжењера? Шта ће он овде?

Јанко повуче једанпут из луле:

– Зидаће.

– Овде?

– Да. – У понедељак ће доћи радници, окопаће градилиште ... направиће подруме ... темељ ...

– Шта? – узвикну Бока. – Овде ће градити кућу?

– Кућу, – одговори равнодушно Словак – велику троспратну зграду... онај чије је градилиште зида кућу.

И уђе у колибу.

Боки се окрете свет. Сада му већ навреше сузе. Затим је журно јурио према капији. Спасовао се одавде, с овог неверног комада земље, који су они с толико мука, са толико херојства одбранили, и који их сада неверно напушта да прими на своја плећа, за вечита времена, огромну стамбену касарну.

Са капије се још једанпут осврнуо. Као човек који оставља отаџбину, за вечито. И са великим болом који му је у том тренутку поплавио срце помешала се само једна капљица, само једна врло малена капљица утехе. Када већ сироти Немечек није дочекао

да прими изасланство гит-удружења које је дошло да га моли за опроштај, није дочекао бар ни то да му одузму отаџбину за коју је умро.

А сутрадан, када је цео разред у тихој, свечаној тишини седео на својим местима и господин професор Рац се попео на катедру озбиљним корацима, лагано, достојанствено, да оданде у великој тишини речима подсети на Ерне Немечека и позове цео разред да се сутра после подне у три сата скупе сви у Ракошевој улици у црном, или бар тамном оделу, – Јанош Бока је озбиљно гледао преда се на клупу и сада се први пут у његовој једноставној детињој души поче стварати слутња о томе шта је заправо живот, чије смо сви борбене, час тужне час веселе, слуге.